

ЗА БУКВЕНИТЕ

КИРИЛО МЕТОДИЕВСКИ ВЕСТНИК

О ПИСМЕНЕХЪ

ИЗДАВА УНИВЕРСИТЕТЪТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ • ГОДИНА XXXIV • БРОЙ 36/ЯНУАРИ 2012 Г.

1762

250 ГОДИНИ

„История
славяноболгарская“

„От днеска
нататък
българският род
история има
и става народ!“

Иван Вазов

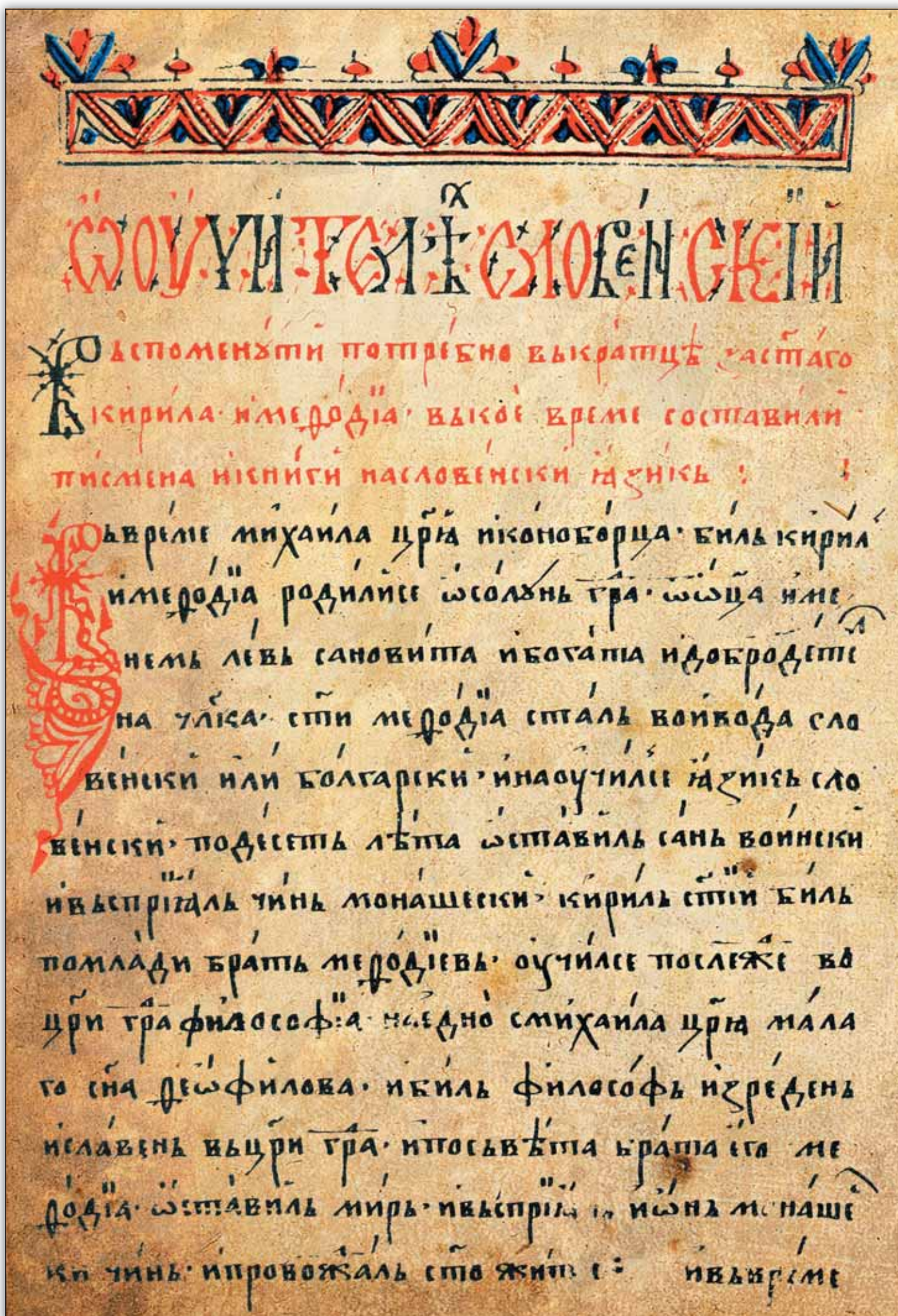

ПЪРВИ СОФРОНИЕВ ПРЕПИС

Хилендарски

Личният печат
и единственият автентичен подпис
на Отец Паисий проигумен Хилендарски
от посещението му в Сремски Карловци
през 1761 г.

„За славянските учители“.
Страница от „История славяноболгарская“.
Първи Софрониев препис (1765).
През април 1979 г. копие от него – дело
на художника Евгений Босяцки, летя с първия
български космонавт Георги Иванов и изгоря
в Космоса.

Да възродим българския дух

Росен Плевнелиев, Президент на Република България

Няма българин, чието сърце да не трепне, когато край него преминават бойните знамена. Независимо от победи и поражения, кризи и успехи, възход и падение, те винаги идват величествено и ни напомнят за нашата славна история.

Росен Плевнелиев

История на народ, създал една от първите държави в Европа, народ, живеещ на кръстопът на цивилизации, народ, символ на мултикултурност и етническо разбиране. Именно тази история написа Паисий Хилендарски преди 250 години, за да възроди българския дух и самосъзнание в тежки времена.

Именно тази история ни връща назад повече от 100 години, когато Иречек пише: „България усия и се обедини, защото всички, от министър-председателя до последния колар гледаха в една посока“. История на народ със здрави корени, а когато основите са здрави, можеш да надграждаш.

Из Словото на официалната церемония по встъпване в длъжност, 22 януари 2012 г.

Нова компютърна зала в УниБИТ

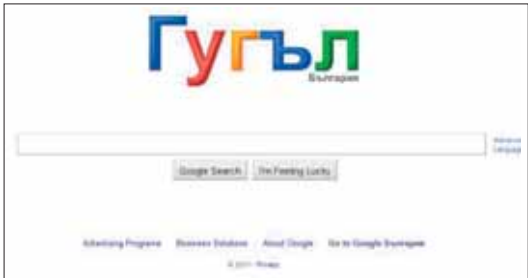
Със съдействието на Министерството на образованието, младежта и науката Търговската верига „Технополис“ дарява 10 български университета с нови компютърни зали. Подобна зала бе открита в УниБИТ. Присъстваха д-р Евелина Христова – съветник по комуникационна политика на МОМН, Златина Шиварова – представител на „Технополис“, и проф. Рангел Гюров – председател на Управителния съвет на фонда „Научни изследвания“ при МОМН.

Момент от откриването на залата

Google на кирилица

За първи път световната търсачка Google уважи азбуката, на която пишат народи, говорещи на повече от 60 езика и съставлящи близо 10 процента от населението на света.

Страница на световната интернет търсачка на 24 май 2011 г.

Издаването на настоящия брой на Кирило-Методиевския вестник през 2012 г. е с финансовата подкрепа на

Среща на Босфора

При Вселенския патриарх Вартоломей I

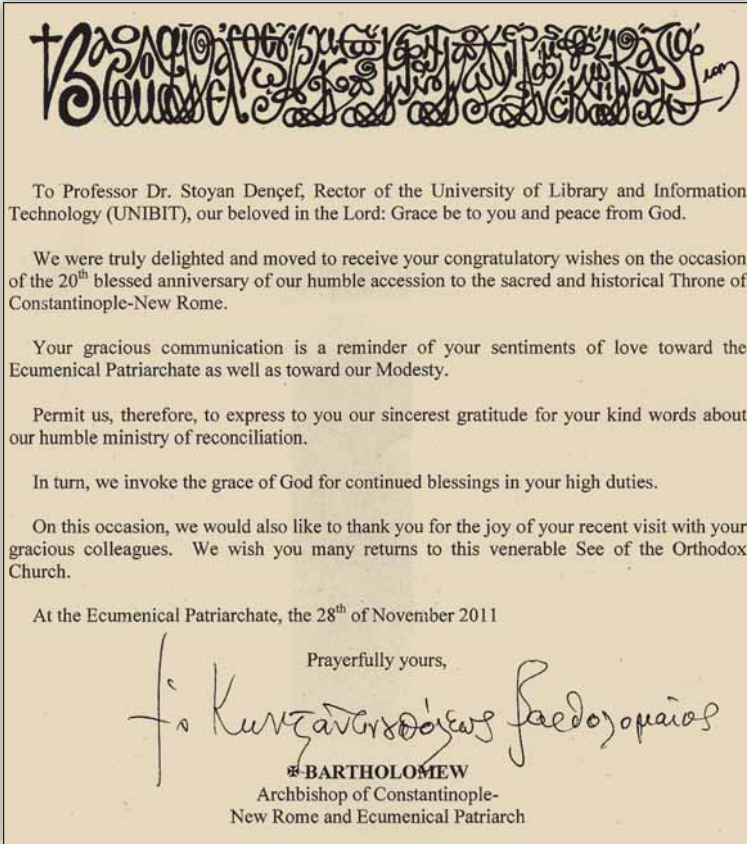

Поздравление от Вселенския патриарх Вартоломей I

На 19 ноември 2011 г. по покана на Негово Всесвещейшество Вселенския патриарх Вартоломей I по повод на 20-годишнината от неговата интронизация в Константинополската патриаршия гостуваха преподаватели и студенти от Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Ректорът проф. д.к.н. Стоян Денчев връчи като дар на Вартоломей I картина на художника Павел Митков с изображение на българската църква „Св. Стефан“ и копие на тракийска фиала от Розенското съкровище, подарено от министъра на културата Вежди Рашидов. Благословена беше идеята на УниБИТ и Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в метоха при българската църква „Св. Стефан“ да бъде открита в скоро време библиотека с читалня и музей.

На 14 ноември 2007 г. патриарх Вартоломей I дойде в България по покана на Светия синод на Българската православна църква и като гост на УниБИТ беше провъзгласен за почетен доктор на университета.

Писмо от Вселенския патриарх до проф. Стоян Денчев

Президентско отличие

За значим принос в развитието на българската духовност, за подготовката на висококвалифицирани специалисти в областта на библиотечното дело, както и по повод 60 години от създаването на Държавния библиотекарски институт, сега Университет по библиотекознание и информационни технологии, на 29 ноември 2011 г. Президентът Георги Първанов връчи Почетен знак на Президента на Република България на Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Президентското отличие получи ректорът на УниБИТ проф. д.к.н. Стоян Денчев заедно с група студенти. Присъства също проф. Валерий Леонов – директор на Библиотеката на Руската академия на науките в Санкт Петербург.

Студенти от УниБИТ в разговор с президента Георги Първанов

Делото на Св. Кирил

Слово, произнесено в ЮНЕСКО, на 6 май 1969 г. по повод честване на 1100-ата годишнина от Успението на Св. Кирил

Проф. Жан Гуйар

„Ако запиташ гръцките книжовници като речеш: „Кой ви е създал буквите или превел книгите, или в кое време?“, то рядко измежду тях знаят. Обаче ако запиташ славянските азбукарчета, всички знаят и в отговор ще рекат „Свети Константин Философ, наречен Кирил. Той ни създаде азбуката и преведе книгите, и брат му Методий.“ И ако попитате в кое време, те ще рекат, че през времето на Цар Михаил и на Бориса, българския княз, и на Растица, моравския княз, и на Коцела, блатенския княз, в година-та 6363 (864) от Сътворението на света. Така Бог е дал разум на славяните, комуто слава във вековете.“

Този уверен и горд език е на един съвременник на Кирил (или почти съвременник) – българина Черно-ризец Храбър, в пряк отговор срещу клеветниците от всякакъв род (гръци или латинци) на новата азбука. Нито пламъкът, нито стилът на Храбър след повече от хиляда години не носят и най-малка следа на някаква наивност.

Тълкувано и днес без никаква промяна остава напълно точно схващането на Храбър, че Константин, свързан с неудържимото творческо развитие, става изразител, преди да стане негов символ през вековете, на още ненапълно осъзнатия жаден стремеж на славянския свят да се нареди сред цивилизованото християнско общество тогава – и да стигне до политическа зрялост.

В оная епоха, през 60-те години на IX век, голямото индоевропейско семейство на славяните се е разпростирало вече на огромни пространства, очертани в едри линии от Днепър и Елба надлъж и от Балтика до Адриатика нашир. Обединено от общ праезик, макар в процес на диференциация, с относително еднаква материална култура, с относително хомогенни вярвания, в своята цялост то е политически неутрално към двете велики европейски сили: Източната Римска империя и Империята на Каролингите.

Три зони са утвърдени като държави. На първо място България, наскоро покръстена от цар Борис през 864 г., която единствена може да се равнява със съвременните ѝ държави, тя държи обширна територия с утвърдени граници, с налагащ се авторитет, с определен престиж, с който се ползва пред югоизточната си съседка Византия...

Християнизирането, схващано от владетелите на славяните като необходимост и средство за първоначална еманципация, е едновременно и заплаха да бъдат завладявани и ограбвани. Това стечение на обстоятелствата ще извика на живот делото на Константин-Кирил.

Константин, постъпил в низшите редици на духовенството от Света гора, се проявява в блестящи мисии, които по нищо не отговарят на ниския му ранг. Скромен на пръв поглед, той си поставя много големи цели. Въз основа на гръцкото унциално писмо Кирил създава азбука от тридесет и шест букви – вероятно глаголицата, запазена в някои периферни области като Хърватия и преустроена по-късно. Именно тя получава името кирилица.

Едновременно с това той превежда на диалекта си, разбираен и от моравците, необходимите за богослужението книги, включително от Новия завет и Псалтира-буквар, първо четиво през Ранното Средновековие. Благодарение на тези прости средства той обучава бъдещи свещенослужители и низши духовници. Да не забравяме, че Константин върши това дело в земи, подчинени на висшето немско духовенство, в пределите на Римската църква и че едва ли е мислил да установява славянска йерархия.

Невъзможно е да се измери делото на Кирил, без да се говори за България при Борис и Симеон, защото в нейните недра то доказва своята възможност за развитие и своята плодотворност.

Във Франция едва през 1539 г. с кралски указ, издаден във Вил-Котре, се нарежда всички държавни документи да се пишат на френски

език. Два века преди това Сърбия има кодекс на своя език и Душан е оставил много грамоти на сръбски. А за България трябва да се върнем доста по-назад във времето.

Българската кирилска традиция, благодарение на изключително благоприятни политически обстоятелства, особено през IX-X век, а по-късно и през XIV век, се разпространява в славянския свят и почти веднага се развива свободно от Сърбия до Русия. Тя прониква дори в чуждозични области като румънските земи, в които кирилицата излиза от употреба чак през 1862 г., след като повече от два века на тази азбука са писани румънски текстове.

Но едва ли другаде наследство на двамата братя е можело да намери такова разпространение, както в руските княжества, особено по-късно в империята, която го разнася чак до Тихия океан, докато по това време южните славяни вегетираха под турско владичество и много често под жезъла на някой владика, изпратен от Цариград.

Неслучайно малко или повече образованите хора дълго време са благоговеели пред буквите и азбуката и нека не се забравя фактът, който не е без значение, че френски крале при коронясването си са се клели пред кирилско евангелие, донесено в Реймс от Русия в далечни времена.

Във време, когато поставяме въпроса за мястото на героите в историята, би могъл да ни вдъхновява случаят с оценката, дадена на Кирил от самия народ и която историците са преоценявали многократно, без да могат да я оспорят.

Що е народният глас? Той е това безименно множество, което през вековете е призовавало името на Кирил и е благоговеело пред изображенията му. Канонизирането на Кирил няма дата. Светец е той още от първия момент за своите ученици и за тези обикновени хора, които благодарение на него най-сетне са могли, без да се срамят, да пишат думата „славянин“.

Дали последователите му са знаели, че той е родом от Византия? Това имало ли е някакво значение и за самия него? Не бе ли Византия, която забрави, че той произлиза от нейното лоно: летописците пренебрегваха името му, гръцката църква също. Рим, горд в един момент, че може да подслони праха му в една от най-тачените си черкви, си спомни за него едва преди един век и името му започва да се чете в нашия календар на датата 7 юли, но само поради това, че латинизираните славяни от Бохемия и Хърватско високо изразиха преклонението си пред славянския апостол.

Славянин или не по кръв, Кирил е славянин в историята, защото пожела да бъде такъв. Той се обезсмърти чрез призванието си да стане учител на славянския род.

Великите фигури в историята са дълговечни. Затова и Константин-Кирил Философ ще пребъде завинаги между нас.

„Св. Кирил“. Стенопис от Иван Доспевски в средновековната черква „Св. Георги“ в Кюстендил (1882)

Статия за 1000-годишнината от кончината на Св. Кирил. В. „Македония“. Редактор Петко Р. Славейков

„Новозаветна Св. Троица“ Худ. Тома Вишанов. Стенопис от черквата „Св. архангел Гавраил“ в гр. Будакалас, Унгария (XVIII в.)

God bless you!

БИЛ КЛИНТЪН, президент на САЩ,
слово на митинг при храма „Св. Александър Невски“,
22 ноември 1999 г.

PRESIDENT CLINTON: Dober den!
Thank you, and God bless you.

<...>

All of you know the famous line from the Monk Paissi Hilendarski:
„YOU, BULGARIAN, DO NOT HESITATE TO BE PROUD.“

...

Добър ден! (на български език)
Благодаря и Господ да ви благослови!

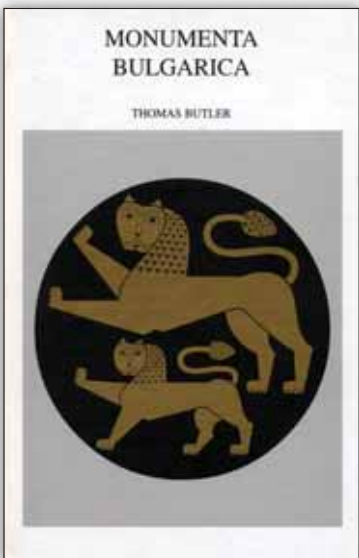
<...>

Всички ние знаем вълнуващия призив на монаха Паисий Хилендарски: „БЪЛГАРИНО! ЗАЩО СЕ СРАМИШ ДА СЕ НАРЕЧЕШ БЪЛГАРИН?“

Пълния текст на словото любезно предостави специално за в. „За буквите – О писменех“ Американският културен център в Столичната библиотека.

Крайъгълен камък

Проф. Томас Бътлър, Харвардски университет (САЩ)

Корица на антологията
„Монумената булгарика“

„История славянобългарска“ на Паисий Хилендарски (1762) се счита от много българи като крайъгълен камък на тяхното национално Възраждане. Още дамаскинарите от XVIII век вече са започнали да изразяват в своите творби патристични чувства, но българите все още не са имали писана история, с която те биха подпомогнали разбирането на общия смисъл на националността. Паисий схваща тази необходимост, както личи от епилога на неговата „История“. Паисий отвърща на нападките от сръбски и гръцки монаси на Света гора, че българите нямат история.

Из „Монумената булгарика. Двуетична антология на български текстове от IX до XIX век“. Sofia, Bul Koreni, 2005, с. 333 (1. изд. 1996).

Съизмерване със света

От Габрово до Белу Оризонте и пак насам

Илия Пехливанов

Очарователната бразилска президентка Дилма Русева сбъдна мечтата на своя баща.

„Нашето момиче“ предприе първата си обиколка насам, за да участва в конференция „Бразилия – Европейски съюз“, която е част от глобалната политика в последно време и има голямо бъдеще. Да се знае, че става дума за осмата икономическа сила в света.

Нейният баща Петър Русев завършва през 1919 г. Априловската гимназия в Габрово като съученик на поета Николай Марангозов, в чието списание „Луна“ отпечатва с псевдоним стихове, издаващи порив към скиталчество по света. Сетне в 1929 г., минавайки през Париж и Аржентина, той се заселва трайно в бразилската провинция Белу Оризонте. Там израства като крупен строителен предприемач. През 1960 г. по време на Световна среща на ПЕН-klubовете в имението му гостува поетесата Елисавета Багряна, с която той се запознава в Париж. Тя му посвещава „бразилски цикъл“ стихове, запазени в архива ѝ, които издават несподелена любов между двамата.

Спонтанното посрещане на дъщерята на Педру Русев в Габрово от малки и големи, повечето от които не успяха да я видят на живо, не се е случвало отдавна и направи града прочут далеч извън пределите на страната. Завидя ни дори Хилъри Клинтън! Стана дума за Габрово и в Страсбург. Както писа бразилският публицист Фернандо Габейра: „Светът стана по-голям за Бразилия и България.“

При всекидневните дивотии, които стават първа новина на повечето медии рано сутрин, случи се нещо истинско: човешката история далеч надхвърли обръканата политическа тема, свързана с посещението на бразилската президентка и тя самата с поведението си извън протокола го показва, с неслизаща приветлива усмивка на лицето.

На чист български език Русева каза: „Приятелки и приятели от Габрово! Знайте, че част от Габрово живее в Бразилия в лицето на нейния президент.“

И прочете стихотворение на Багряна отново на български.

Ако питате мене, това събитие може да се сравнява с неочакваното откритие от 70-те години на отминалия век, когато изненадващо се оказа, че сме вградени в „третата информационна вълна“ чрез първосъздателя на компютъра Джон Атанасов – наследник на ямболското село Бояджик. А можем ли да си представим съвременния свят без компютрите! Сега пък се сродяваме с една велика държава. Вероятно ще последват и други прояви за съизмеряването ни със света.

Това е обезщетение за страданията и прежеждията, които е преживял българският народ за своите 13 столетия пребиваване на този пренаселен човешки кръстопът, пожелаван от не едно или две племена, народност или империя.

Пред Царевец във Велико Търново

В Априловската гимназия в Габрово

Снимки Пресфотото БТА

Според социолозите 70 процента от сънародниците на Дилма определят нейната първа година като президент за „превъзходна“. Имат всички основания за това: главната нейна заслуга е успешната борба срещу корупцията във висшата власт – още с идването си на власт тя пропъди четирима нейни министри срещу доказани техни злоупотреби; укрепи средната класа в обществото, видимо подобрявайки жизненото равнище на народа. Напоследък дори отиде и на Ледения континент Антарктида, за да посети там бразилската научна база в съседство с българската.

Според проучването на Красимира Чолакова от Регионалния исторически музей в Габрово начало на рода Русеви полага някой си Русчо през 1735 г., живущ в близкото до града село Гиргините – още преди появата на Паисий Хилендарски с неговата „Славянобългарска история“ и преди създава-

нето на Съединените американски щати. Той има 5 деца. Досега преки носители на рода са 598 души от 10 поколения, стотина от които днес са живи. Пръснати са в 28 града и 56 села. Има ги във Великобритания, Германия, Италия, САЩ. Явно съмнението на „Господарите на ефира“ по БиТиВи в броя на роднините е неоснователно и злонамерено. Дилма Русева получи като най-ценен дар по време на посещението си родословно дърво, изписано върху кожа и дълго цели три метра.

Пътуващата документална изложба „Българските корени на Дилма Русеф“, която съдържа 110 експоната, събирани в продължение на една година, бе показана в залата на Държавна агенция „Архиви“ в София, предизвиквайки неотслабващ интерес на българи и чужденци.

За славянските учители

Паисий Хилендарски – „Славянобългарска история“

„Християнството в българските земи имало зад себе си многовековно минало. То било донесено тук от самия апостол Павел и по времето на преследванията, предприемани срещу му от римските императори, из средата на местното християнско население излезли много мъченици. Броят на християните между старите жители на полуострова непрестанно растял и още рано преди славянското преселение езичници имало само в някои области на древна Гърция <...>

В една или друга степен същото е било и в другите покрайнини, гдето Византия смогвала да прокара признание на политическото си върховенство <...> Обстоятелството, гдето масата от последователите на новата религия в тогавашна България се състояла от славяни, жители на тия присъединени земи, е било една от главните причини, загдето настъпилата по-късно, при Омуртага, реакция е добила силен противославянски характер <...>

Чрез покръщението Борис се надявал да премахне битовите различия между прабългари и славяни и да улесни пълното им сливане в едно цяло. Вместо това сега се очертавала опасността от едно ново деление – между народната маса и възпитаните от византийците нейни първенци. И колкото по-широки слоеве от народа би попадали чрез църквата и учението под византийско влияние, по-големи са могли да бъдат размерите на предизвиканата от това влияние денационализация. По този начин в християнизирана България се подготвяла бавно, но сигурно и една друга криза, тоя път еднакво съдбоносна и за народ, и за държава. Ако тя до известна степен е била избегната, заслугата за това се пада на делото на Кирила и Методия и на прозрението на Бориса, който съумял да използва това дело за своя народ <...>

Борис е бил, ако не във всяко отношение най-великият, безспорно най-мъдрият от всички владетели, които българите някога са имали. У никой друг измежду тях съзнанието за дълг и чувството на отговорност пред бъдещето на собствения народ не са били тъй дълбоки, както у него. С пълководска дарба той не се е отличавал и завоевател не е бил; на своя наследник той предал държавата не по-пространна, отколкото я получил от предшественика си. Но в тридесет и шест годишното си царуване той вътрешно свършено я преобразил и довел развитието на българското общество из пътищата, каквито няколко десетилетия по-рано никой не е смятал за възможни.

Несъмнено е, че християнството рано или късно щеше да се наложи у нас. Но, предоставено само на себе си, то при все по-широкото си проникване, а накрай и при тържеството си, можеше да изложи българската държава на сътресения и съдбоносни опасности. При етническият дуализъм на българското общество то можеше да увеличи съществуващите пред

„Потребно е да споменем накратко за свети Кирил и Методий в кое време съставили буквите и книгите на славянски език <...>

В Охрид се събрали петима философи от българския род, познаващи елинската премъдрост и Писанието – Климент, Сава, Наум, Еразъм, Ангеларий. Всички тези петима свети мъже са от българския народ и така с Кирил и свети Методий били седем вещи и премъдри учители <...>

Те епископствували известно време и учили славените на християнска вяра. И така по-късно заради този народ нарекли писмото и книгите словенски. И тъй народите, които четат тези книги, общо се наричат така – словенски. Но гърците, които знаят изпърво, и до днес казват български книги, а не инак <...>

Така от целият славянски народ първо българите възприели славянското писмо и книги и свято кръщение <...> Така българите от всички славянски народи най-напред приели православието, най-напред си имали патриарх и царе и започнали да четат по своя език.“

„Паисий Хилендарски“. Паметен знак в Алеята на възрожденците в Борисовата градина. Скулптор Георги Чапкънов. Открит за Деня на будителите през 2008 г.

Паисий вписан в Календара на ЮНЕСКО

В края на отминалата година в Париж заседава XXVI сесия на Генералната конференция на ЮНЕСКО. В нея взе участие официална делегация на Република България, водена от министъра на образованието, младежта и науката проф. Сергей Игнатов, в която влизаха също заместник-министърът на външните работи Димитър Цанчев и председателят на Националната комисия за ЮНЕСКО Виолета Цанкова. Конференцията прие българското предложение в двегодишния официален календар на Световната културна общност да бъде вписана 250-ата годишнина от появата на „Славянобългарска история“ от Паисий Хилендарски за 2012 г., и предложението на Чехия и Словакия, с подкрепата на България, Сърбия, Хърватия, Македония и Полша за честване през 2013 г. на 1150-годишнината от пристигането на Кирил и Методий във Велика Моравия (863).

Информацията е предоставена специално за този брой от Министерството на външните работи на Република България

него противоречия и накрай да ги направи непреодолими. Голямата заслуга на Бориса се състои в това, че от една сила на разложението, в каквато бе на път да се превърне, той направи от християнството могъщо средство за духовно обе-

динение на разнородните части на своя народ, като чрез славянската книжовност подготви превръщането му в еднородно цяло.“

Из книгата на Петър Мутафчиев „История на българския народ“. София, 1943.

Килията на Отец Паисий в Хилендарския манастир

Георги Д. Гачев

Две хилядолетия

„Паисий реализира за България 2000 години на европейската цивилизация (от Омировия стадий до романтизма).“

Септември 1977 г.

Из послеслова към книгата „Ускорено развитие на културата“. София, Наука и изкуство, 1979. Серия Световна литературна мисъл.

Симеон Радев

Струи на нов живот

„Миналото, от което България е получила струите на своя нов живот, е епохата на Възраждането. В нея трябва да търсим добродетелите на духа и волята, чрез които българският народ възмогна над трудностите на една малка държава и над рисковете на една бурна история.

Първата отличителна черта на нашето Възраждане е, че то бе просветително. Докато сърби и гърци се втурнаха на политическата сцена на XIX-я век с пушка в ръка, българският народ почна своето ново битие, печатайки книги и откривайки училища. Един дълъг период на народно самообразование предшества у нас сериозния опит за революция. Тъй се създаде традицията на просвещението, която поддържа до известна степен равновесието между политическия напредък и умственото развитие на нашия народ. <...>

Това, което ний наричаме национализъм на нашето Възраждане, това е самонадеяността на националния дух, това е устремът към големи исторически съдбини, това е вярата, че българският народ е призван да владее над Балканския полуостров.“

Из „Строители на съвременна България“ (1910).

Проф. Йордан Иванов

Човек на делото

„За да успее в своята задача, Паисий не се задоволява само с подбора на историческата материя и нейното нареждане. Той често излиза от рамките на летописеца, напуска становището на историческата обективност и с език, винаги прост и ясен, на места с живост и картинност авторът-проповедник обръща своята история на индивидуално дело, придава му своето лично настроение за будене [на] българско национално съзнание. Нещо повече. Паисий не цели да пише своята история за манастирските библиотеки; той е човек на делото, усеща силата на духа, вложен в книгата, та иска да пръсне нашироко из българската земя.“

Из книгата „История славянобългарская. Собрана и нареждена Паисием иеромонахом в лето 1762“. София, 1914.

Сп. „Български книжици“

Почерпено от разни книги

„Той ръкопис на свършокът си казва, че бил почерпен из разни у Света гора книги и сочинен първо в Хилендар манастир при игумена Лаврентия от младшаго брата негова (името и лятото не казва). Хилендар тогива давал дан на турците 3000 гроша и ся бил задължил 27 000 гроша и станало много смущение и несогласие между братята и затова сочинителят ся преселил в Зограф, гдето си довършил сочинението.

А в начале сего ръкописа има особено забележено как била пренесената история из Свята гора от Паисия йеромонаха и преписана за Котленската църква.

А друго особно замечание казва, че била записана от Стойка йерея на 1765 януария 29.“

1869, кн. 9, стр. 540.

Светата книга

Гласът на Хилендарския монах е призовал българите да се сглобят отново в един народ

Проф. Марин Дринов

„Първата половина на миналия век, може да се каже, е най-чърно време в животът на наший народ. Колко тежко и да е било материалното състояние на Българете в 15, 16 и 17 вв., колкото те и да са си били утиснати и погазени, те все оште не са си били изгубили народната свяс, не са забравяли, че и те са един от народите на светът, че са народ с минало, с история.

Памет за това историческо минало живеела е оште между Българете и била е ангел-хранител на българската народност при толкова пагубни за съществуването ѝ условия. Ние имаме доста описания състоянието на народът ни в 15, 16 и 17 вв. Истина е, че когато четеш в тези описания страданията на Българете, сърцето ти се къса от жалост, – но при всичко това, все пак намерваш някакво успокоение: често, под тези физически страдания, мяркат се доста утешителни белези, такива белези, които показват, че в тези страдалци тлее оште народното чувство, че в тях не е умряла всяка надежда.

Такива белези са честите много или малко енергически опитвания на Българете в онези усилни времена да положат конец на злочестините си, да привдигнат пак народността си.

Съвсем друго зрелище представлява българский свет от началото на 18-ий век: ни една утешителна чърта, на която би можил да си отпочине уморений от тежки теглила поглед, никакъв белег от духовен живот, в нищо не се явява народната свяс. Не му е времето, нито пък мястото да излагаме тук подробно причините, които докраха народът ни до такова загубено състояние в 18-ий век. Штем да забележим тука накъсо, че твърде грешат онези, които от този факт заключават за ничтожеството на българский народен характер, за българската уж неспособност към дълъг исторически живот. Ние имаме сега в ръцете си доста много доказателства, че и на този факт предшествувала дълга и упорна борба от страна на Българете, които току след съвършенно съсипване всичките си физически сили са се покорили на своята много злочеста съдбина: фанариотите като черни гарване са се спуснали на умаломоштений юнак и му са съвсем извадили душата.

Тъй, нашият народ е бил мъртав от началото на 18-ий век: Българете не са вече съществovali като народ, а са съставяли един куп от людзе утиснати, подавени, разнебитени. Самата дума народ, по старобългарски език, била е загубена тогава и е била заместена с думата хора, която е заета от гърцкий език и означава кърски жители, хориати, обречени на всякакъв вид тежки трудове и теглила. Току такива и наистина са останали Българете в онова време.

Ако някой и да е сполучвал да се попривдигне до по-човешки граждански живот, то той вече не е бил Българин, ставал е Гърк, зашто

„Богородица с младенец“. Стенопис в черквата „Св. арх. Гавраил“ на град Будакалас, Унгария. Худ. Тома Вишанов (XVIII в.)

Европейският XVIII век

Проф. Иван Д. Шишманов

„Искаме ли да уловим настоящия [истинския] Паиси, трябва да го потърсим в неговото творение, в неговата „История“, дето във всеки момент се усеща, че под расото на скромния аскет бие горещото сърце на пламенния родолюбец. Паиси, монахът, навярно не е смял да хвърли ония подпалителни молнии, които бляскат из целия му труд. Расото, манастирските правила, принципите за повиновение, чинопочитание и скромност, сигурно ще са го възпирали да показва навред своята истинска импулсивна натура <...>

Ала литерар-историкът има още един източник, от който може да черпи за освета на писателевата дейност. Това е неговата епоха <...>

Когато Паиси се роди, Волтер беше на 28 години, Монтескьо на 33 години и вече преди една година бе се прочул с своите Летр персианес. Когато Паиси тури точка на „Историята“ си, Великата френска енциклопедия, която даде име на цялата плеяда обществени борци и подготвители на Френската революция, беше отдавна вече в ръцете на френския народ. В 1762 г. Волтер е вече всемирно признат арбитър в всички нравствени въпроси на века. А Русо тъкмо в 1762 г. печаташе своя педагогически роман „Емил“ и „Обществения договор“, който стана политическото евангелие на френските революционери. В годината на Паисиевата история и Германия шествува по пътя, който имаше да я доведе до Шилера и Гьоте. Нашият скромен монах се оказва най-близък съвременник на Клопшюка, Лесинга и Канта. Но и Русия в епохата на Паисия влизаше самоуверено в пантеона на всемирната литература. XVIII век векът на Екатерина II и едновременно – векът на Ломоносова и Державина. За да бъде контрастът между нашия и европейския XVIII век още по-пълен, би трябвало естествено да се приведат и бляскавите успехи на културния Запад в областта на науката, техниката, изкуствата. Казаното дотук е достатъчно да покаже от една страна в какво печално положение заваря Паиси България само няколко години преди Великата френска революция, от друга, да ни даде да разберем какви усилия трябваше да положи българският народ, за да се издигне до днешното състояние <...>

Паиси пръв показва на българския народ как да се обособи, да се оформи, да се съзнае като нещо отделно от другите балкански етнични единици.“

¹ Из „Паиси и неговата епоха. Мисли върху генезиса на новобългарското възраждане“, докладвано в заседание на Българското книжовно дружество, 1 май 1914 г.

Проф. Боню Ст. Ангелов

Проповед и личен пример

Тайната за въздействието на Паисий върху читателите на „Историята“

„Първата, а може би и единствената или решаващата причина за силното въздействие на Паисиевата история върху читателите, за горещата им любов и грижа към нея е личността на нейния творец, вложил изцяло себе си в своята творба. Паисий пише искрено, топло, сърдечно; той влага цялата си душа, сърце, сили; показва жива и непосредствена грижа за своите измъчени братя, които иска да просвети и свести чрез поднесеното знание за родното историческо минало. Паисий разкрива необикновено силна любов към своя български род и език, тясно свързана и със също така ярко показана необикновено силна омраза към техните врагове или към отродилите се българи – юроди.

Силата на чувствата, вложени от Паисий в творбата му, непосредствеността в израза на тези чувства, интимният тон на разказа – диалогичността, живата беседа с читателя, искреността на автора – ето решаващите предпоставки на неговия успех. Към това следва да се прибавят стилно-езиковите особености на „История славяноболгарская“ – много по-близка до живота народна реч, отколкото в други съвременни на Паисий съчинения.

Личната грижа на Паисий за разпространение на историята му, разбира се, е имала важно значение. Той тъкмо затова я пише, затова страда толкоз много при писането ѝ, за да я разнася сред народа, да буди чрез нея народната свяст. Тя е книга за народа, изстрадано написана като страдалческият народен живот, тя трябва да стигне до него, да му стане близка. Личността на Паисий, неговият характер – жив, прям, общителен, пламенен родолюбец, открит изобличител на народните врагове, непосредствен и скромен в отношенията си с хората – безспорно е била важна причина за голямата любов към историята му. Той е бил прекрасен агитатор на идеята, на която е посветил своя съзнателен живот.

На словото на такъв човек трудно се устоява.

Налице е задължителното условие за успех в такива случаи – да се покриват проповед и личен живот, да няма противоречие между тях. По такъв начин личността на самия Паисий, породените към него живи чувства ставали на свой ред причина за засилване на любовта към делото му.“

¹ Из книгата „Паисий Хилендарски“. София, Наука и изкуство, 1985.

Този глас е гласът на Хилендарският йеромонах и проигумен Паисий, в лицето на когото ние имаме един от примерите, които показват, што може да направи един човек за цял народ.

В 1762 г. след дълговременен труд Отец Паисий е пуснал между Българете една света за тях книга.

Тази книга е обнародвана по старовремски обичай в ръкопис, зашто то книгопечатанието тогава не е оште съществovalo за Българете. Този начин на обнародване, обаче, не е затруднил разпространението на тази книга, но оште послужил ѝ е, както штем да видим, на добро: в ръкописно списание можало е да се напише много нешто, което в печатана книга не би хванало място. <...>

Ние сме обикнале да броим възражданъето на народът си от началото на наший век и туряме начело Априлова с Неофита, Венелина и пр. Да, големи са заслугите на тези благодетели народу ни. Но дали ште да е по-право да отнесем възражданъето си на 60-70 години по-рано и да турим начело отца Паисия?“

1871 г., Март 10.

¹ Из статията „Отец Паисий – неговото време, неговата история и учениците му.“ // Периодическо списание на Българското книжовно дружество. Браила, год. I, 1871, кн. 4, с. 3-26.

Най-първата искра

Българското възраждане започва от Паисий

Петко Тотев

Годината 1762, когато е написана „История славянобългарска“, е първата дата в новата българска история. Народният поет Иван Вазов, пресъздал най-вдъхновено поетичния образ на великия Хилендарец, също така подчертава най-напред началото на новобългарското битие, възкресението на българския народ чрез словото на Паисий:

„От днеска нататък българският род история има и става народ!“

Дори когато изтъкваме първото слово, изписано от ръката на първовъзрожденеца, хвърлил най-първата искра в народната свая – словото история – ние с право подчертаваме най-напред съвременността, острата публицистична актуалност на „История славянобългарска“. Всичко това е напълно естествено. По този начин ще се пише и занаят – началото ще бъде изтъквано най-напред и преди всичко.

Има и нещо друго: Паисий е не само велико начало, той е и велика връзка на епохите, поколенията, събитията, хората, езиките.

Първата дума, написана от Паисий, е „история“. Един род може да стане народ, само когато дорасне до историческото си самосъзнание, до осъзнаване на връзката между своето минало, настояще и бъдеще.

Втората дума, написана от Паисий, е „славянобългарска“. Още втората дума сама е история: от сливането на славяните и прабългарите е тръгнало потеклото на българското племе.

Спорът относно съотношението между старобългарския и новобългарския език в „Историята“ подчертава тяхната взаимовръзка в словото на Паисий. Така самото слово става история, а историята – живо слово на съвременността и бъдещето.

В българската поезия и живопис се борят непрекъснато две представи за Паисий. Във Вазовата ода след стиха „един монах тъмен, непознат и бледен“ следва стихът „тоз див Светогорец, за рая негоден“. Същото е и в живописа: иконописният образ на светеца – безплътен старец, целият превърнат в сияние, в излъчване на огромни

сини очи – се редува с възрожденския образ на млад мъж в разцвета на духовните и физическите сили.

Двете представи се борят, но и взаимно се допълват, не могат една без друга – това е усетил с изключителната си интуиция най-напред народният поет. Две представи, които изглеждат тъй противоположни и несъвместими, се оказват споени в неделимо цяло, образуват основата на единен монументален, епичен образ.

Старата история на България е откъсната от новата ни история с петте века отоманско иго. И във времето, и в традицията, особено в спомена, отдалечение от пет столетия не е обичайно явление в общата история на народите. Нужен е истински титан на духа, който да построи мост над петковната бездна, да събере в себе си всички български епохи, събития, герои, да ги свърже в здрав възел и единно слово и да ги хвърли отново напред за решителен пробив в новото време.

Интересно е, че и иконописната

ето на легендата за Патриарх Евтимий, она дух, над който се вменява ръката на палача; духът, минал през всички трагедии на своя народ непокътнат, по-силен от най-жестоката съдба.

Още в самото начало, в тъмната манастирска килия с жумящата лампа и стария седнал монах, започва да се проектира величественият Хилендарец, застанал прав и сам пред Бялото море, заспало дълбоко:

„От днеска нататък българският род история има и става народ!“

Взаимопроникването на двете представи за Паисий във Вазовата ода е не само основа за монументален образ, но и най-голямо приближение до същността на „История славянобългарска“. Народният поет е вникнал в истината, че само човекът на новото време, възрожденецът, който хвърля най-първата искра в народната свая, може да открие и пътя към историята, миналото, традицията, спомена.

„История славянобългарская“. Първи Софрониев препис (1765)

представа за Паисий е невъзможна без възрожденската същина на образа. Още в самото начало усещаме у монаха тъмен, непознат и бледен, наведен пред лампата жумяща, някаква скрита, неизмерима сила. Още от пръв поглед чувстваме, че не се пише история, а се създава история, създава се народ.

В лъчезарния син поглед няма кротост и смирение – това е стоманеното острие на съвършена, непобедима воля, калена по всички богомилски и други еретически клади и в суровите пустини на исихастите от Търновската книжовна школа. И безплътността тук не е обикновената иконописна безплътност – това е продължени-

Историята тук не е „средство“, както повърхностно се мисли понякога (публицистично, агитационно и т.н. средство), а най-българско, автентично българско откритие на съвременността и бъдещето, борба на живот и смърт за възкресението на отечеството. Защото историзмът, чувството за съвременност и проникновението в бъдещето са неделими по същия начин, както са неделими безродността, националният nihilизъм, космополитизмът.

Благородният Паисиев гняв – „О, неразумни юроде, поради що се срамиш да се наречеш българин!“ – също съдържа в себе си и най-стария, и най-новия образ на родината, както ги съдържа и Паисиевата обич към всички, желаещи да знаят своя род и език. Началото е старобългарска анатема: „О, неразумни юроде...“ Но оттук именно, от старобългарската дума „юрод“, измъкната от манастирските библиотеки и прашните книги и развъртяна като безпощаден бич над отцегугателите и родоотстъпниците, започва новобългарската публицистика. Тук са корените на възрожденската любов-омраза, която тръгва от Паисий и води до Ботев...

Паисий – това е връзка, синтез, неделимост, вечното, достойно и благородно значение на словото „българин“ в общата история на човечеството, в настоящето и бъдещето.

(1972)

„Света гора. Манастир Хилендар“. Худ. Цанко Лавренов (1943).
Във върха на кулата е килията на отец Паисий

Петър Динеков

Велик прелом

Паисиевата история е новаторска книга, поставяща началото на нов етап в духовното ни развитие

„Паисий Хилендарски има рядка писателска съдба – автор на една книга <...> той продължава да вълнува съзнанието на нашия народ. При това касае се не за художествена творба, а за исторически труд. В този труд действително има ярко написани страници, целият е изпълнен с патриотичен патос, историческото четиво се е превърнало в пламенна публицистика. Но това все още не може да обясни успеха на тая малка книга. Към нейните качества трябва да се прибавят и качествата на автора й – горещ патриот и проникновен общественик, вдъхновен народен проповедник и будител, който многократно кръстосва родната земя. Още веднъж се потвърждава фактът, че обществената дейност има огромно значение за писателското дело. <...>

<...> личността и делото на Паисий са по-богати, отколкото изследванията ни ги показват <...> това е <...> една неизбежна незадоволеност при всяка голяма личност, която е влязла дълбоко в съзнанието на народа, станала е неразделна част от неговото национално битие, превърнала се в легенда <...>

Делото на Паисий буди такъв голям интерес, че и до днес продължават издирванията върху неговата биография, все по-нови опити се правят за всестранно осветляване на личността му. Преди няколко години бяха обнародвани нови материали <...>

Паисий Хилендарски влиза в историята на българската литература и култура само с една книга, но това е книга новаторска по съдържание и форма и поставя началото на нов етап в нашето литературно развитие. <...> Новите задачи, които Паисий поставя на литературата – за тясно сближаване с живота, за неговото активно отразяване, за явна служба на народа – изискват и нова форма. Средновековните литературни жанрове – житията, поучителните и похвалните слова, религиозните трактати и т. н. – не могат да изпълнят тая задача. И Паисий се обръща към историографията <...> пристъпва към написване на цялостен исторически труд <...> За първи път в историята на българската литература и култура се осъществява такова системно дело. <...> Интересно е, че по същото време с подобна мисъл за ролята на историческите знания живеят и писателите от другите славянски страни. <...>

В специфичната историческа обстановка на своето време Паисий се бори за нови идеали и разчиства пътя на свободното развитие на българския народ – така както днес при други исторически условия най-добрите синове на нашия народ водят борба за неговото настояще и бъдеще, осъществяват велик прелом в неговото развитие, възплащават в живо дело вековните му мечти и стремежи.“

Из предговора към „Славянобългарска история“. София, Бълг. писател, 1972.

Петко Тотев на 80 години

Похвала на Петко Доброписец!

Възпитаник и учител по български език и литература в Априловската гимназия в Габрово.

Изследовател на Възраждането. Литературен историк, критик и публицист. Автор на изследвания за класически и съвременни литературни творби.

Един от основателите на Кирило-Методиевския вестник.

Достойно ест! На многая и благая лета!

„За буквите – О писменехъ“

Пръв по значимост

Историографията на славянското Възраждане и Паисий Хилендарски

Проф. Андрей Робинсон – Институт за световна история при Руската академия на науките в Москва

„Няма съмнение, че славянската историография ярко отразява своеобразните тенденции на общественото и културното развитие на славянските народи в онова бурно и в много отношения противоречиво време, когато Ренесансът в страните на Западна Европа е вече отминал, а разнообразните възгледи и вкусове на барокото са сменени от философско-нравоучителните идеи през епохата на Просвещението.

Ускореният процес в развитието на източнославянските, а сетне и южнославянските народи довежда, в частност, към онова специфично явление, когато в историографията вместо повече или по-малко последователната смяна на социално-философски идеи, литературни форми, представи и методи, определящи в крайна сметка крупните движения на обществената мисъл и развитието на културата, произлиза смешение и стълкновение между тях.

Наука и религия, история и проповед, белетристика и публицистика встъпват в твърде тясно и навремени, от наше гледище, доста причудливо съединяване в трудовете на историографите. В рамките на историографията съществуват

Проф. Андрей Робинсон

съвместно и се борят помежду си представи и прийоми, убеждения и вкусове, които възхождат както към средновековните летописни и хронографски традиции, така също към заветите на самото Свещено писание, или пък към хуманистическите и просветителски въззрения.

Подчертаният интерес на историографите към обновените от хуманистите с теоретически възгледи антични историци се съчетава с тяхното възторжено отношение

към национално-историческите предания.

Целият този конгломерат от разнообразни по своя произход и значение явления е трайно свързан с национално-патриотическата концепция на историографите, като е подчинен на стоящата пред тях задача за морално-политическо възпитание на общественото съзнание на формиращите се славянски нации. Това общо и първостепенно направление на горното течение позволява да се определи то като основно течение на историографията на славянското Възраждане.

Най-виден представител на това течение – един от най-късните по време, но пръв по значение, е Паисий Хилендарски – първият изразител на идеите на Българското възраждане. В Паисиевата „История славяноболгарская“ с неповторима оригиналност се съчетават традициите на общите историографски представи на XVIII столетие с публицистичния патос на живата българска съвременност.“

Из доклада, изнесен на V Международен славистичен конгрес в София през септември 1963 г.

Зачинател на широко движение

Акад. Николай Державин – Руска академия на науките в Москва

„В културния и политическия живот на българския народ, начина

яна от втората половина на XVIII в. и особено в началото на XIX в., Паисий Хилендарски със своята „История славяноболгарская“ изиграва важна идеологическа роля като организиращ фактор за най-културните слоеве на българския народ. В този именно смисъл за българите Паисий е зачинател на онова широко движение на идеологическия фронт, породено в недрата на националната буржоазия в обстановката на зараждащия се капитализъм, което е известно

като Национално възраждане (Ренесанс).

Заслугата на Паисий е в това, че той пръв в своята „История“ дава отчетлива и ясна програма на това движение – борбата за национално самоопределение на културния и политическия фронт. Борбата на българския народ за национално самоопределение на културния фронт, съгласно формулираната от Паисий програма, обхваща борбата в защита на родния език, за национално училище и просвета, за национална църква, която в историческата обстановка на онова

Моление в Градината на Богородица (Атон)

време за културно и политически ограничаваната българска националност е все още единственият организиращ национален център в областта на школското образование и масовото народно просвещение. За осъществяването на тази програма, считано от появата на бял свят на Паисиевата история през 1762 г. до Освобождението на България през 1878 г., изминават повече от 100 години.

На различни етапи от тази вековна борба водеща сила са все нови и нови напредничави социални слоеве на народа, които ограничават своя предшестваш фактор, като поемат инициативата в това движение и му придават нова класова и организационна форма.“

Из статията „Паисий Хилендарский и его „История славяноболгарская“. // С б о р н и к статей и исследований в области славянской филологии. Москва, Изд. Академии наук СССР, 1941.

„Манастирът Зограф“.

Рисунка от украинския пътешественик Василий Барски (1744)

„Иисус Христос Вседържител“. Стенопис от черквата „Св. архангел Гавраил“ в град Будакалас, Унгария. Худ. Тома Вишанов (XVIII в.)

Преписахме я – да се помни

Първи Софрониев препис (1765)

„Тази история я донесе Паисий, йеромонах от Света гора Атонска, и я преписахме в село Котел, настоятел епитроп църковен Христо поклонник, и я поставяме в храма на светите апостоли Петър и Павел, който чете да каже Бог да прости, който писал и който настоявал <...>

И който я усвои или открадне, да е афоресан и проклет от Господа Бога Саваота и от 12 апостоли, и от 318 отци, и от 4 евангелисти, и туч, и желязо, и камик да ся стои, той ни векови.“

✠✠✠

Никифор Рилски (1753)

„Изписах тази божествена книга, наречена Маргарит, аз, грешни монах Никифор, родом от великия град Търново, от село Арбанаси, в светата обител на преподобния отец Иван Рилски в Рила планина, през 7261 г. от Сътворението на света, от Рождество Христово (1753).

Така и аз, по поръка на гореспоменатия отец игумен, потрудох ся и я преписах от извод на поп Алекси [Велкович], да я имаме светата наша обител Рилска. Понеже много пъти ни укоряват сърби и гърци, че нямаме своя история за царите български и светиите <...> Затова пожалихме своя род български и преписахме я, да не се изгуби. Многогрешни монах Никифор Терновалиа рукоу.“

✠✠✠

Макарий, йеромонах Хилендарски (1772)

„Аз, Макарие, прочетох ету историю и разумех что е писано в нея и вие потрудете се, братиа, да я прочетете да ви буде ползу, болгаром на похвала.

ВЕЛИКО БЛАГОДАРИХ!“

✠✠✠

Поп Пунчо от село Мокреш (1796)

„Не писа ангел Господен, но писа рука грешна человеческа...“

✠✠✠

Влад п. Петков Гладичов (1809)

„Сию историйцу часто прочитайте и стария историй не оставляйте. Тамо бо без труда обрящеши и познаеши добрых добродетели, а злих преступление... Разсудиши и увидеши злих наказания, а добрых мзди. Первих блюди ся да сицевая же отмищения на ся не восприимаши, а других подражай, да мзди сподобиши ся...“

Вдаден в бъдещето

Делото на Паисий не се измерва само със своето време

Константин Константинов

И днес още ние не сме способни да понесем във всичката му пълнота величието на неговото дело: нашето съзнание едва ли не отрича дори неговото физическо съществуване. И освен за своите далечни съвременници, той винаги е бил един мъглав полузабравен мит. Но когато преданието се покрие с действителността, придобива сто пъти по-голяма тежест. И затова, безсилен да го приеме, нашият ум се спасява, като го прави фантастика.

Но той не е сътворен от ничие въображение. Той е жив човек, тоя хилендарски таксидиот, в чиито калугерски дисаги, разнасяни по целия полуостров, се ражда бъдещето на един народ. Навред из тая земя, под неговите мъжки стъпки, се извършва някаква мистерия, подобна на природните: една внезапна тревожна тръпка в дълбочините, която след един век ще се превърне в огнена буря. Тогава, именно, започва легендата.

За първи път нацията търси да се изяви в думите на тоя светогорски духовник. Въсщност тук е началната точка. Всичко преди него е само предистория: бойни успехи и поражения на една военна държава, менливи географически граници и временни комбинации, т.е. цялата оная неясна и неспокойна форма, през която по-рано или по-късно минава всяка отделна част от човечеството, докато племето постигне своето съзнание на народ.

Но в главата на тоя иеромонах това съзнание е вече узряло, и тъкмо то е, което прави от него един непостижим синтез на всички народни мъки, възделения и надежди. Няколко десетилетия той кръстосва с това съзнание българската (отива дори и в немска) земя и неговият вървеж е като в приказките: единият му крак тука, другият – два века напред. Защото като всяко необикновено явление той не се измерва със своето време и неговата истинска тежест е в бъдещето.

След него всичко вече е по-ясно, по-леко и върви неотклонимо към своя логически завършък: едно след друго ще дойдат и „Рибният буквар“, и „Вятър ечи, Балкан стене“, „Горски пътник“ и „Не плачи, майко, не тъжи“, и 1870-а, и най-сетне – 1878!

Каква пълна вътрешна независимост и какво лъчезарие, невероятни под онова тъмно небе, прихлупило като връшник земята ни, окрилят скиталчеството на тоя мъж, чието расо въсщност е било и хубава броня, за да служи най-сигурно на народа си. И той върви, върви и хвърля като сеяч – тук един препис от своята книга, там – втори, отгатак – трети, които сякаш сами се умножават и повтарят шепнешком четиридесет пъти по четиридесет като тайнствено ехо неговите „прости български речи“, напрегнати от страстност и патетично упоение.

Виждал ли е той в своите самотни часове на бдение далечния плод на тая странна сеитба? Вярвал ли е самият той в обещанията на свои-

В нашия бърз и кратък живот на земята съдбата ни е дала най-голямата утеха: паметта – това истинско чудо, което е един от образите на безсмъртието.

Никоя човешка дума или картина, или музика не може ни възвърна с такава поразяваща точност някой далечен ден, когато сме били луди от радост или дълбоко нещастни, тембъра на нечий глас, който ни е бил скъп и омразен, мириса на някоя стъпкана трева, който се е носил подире ни, когато сме тичали като деца – целия този отминал свят, съживен само от вълшебството на нашата памет.

Нашата памет – тая първична връзка със земята и хората, живата вода на нашето съзнание и в същото време безпощадният съдник, който не ни позволява да забравим злото, в което сме участвали и което бихме желали да заличим от живота си.

Споменът не е мъртвина. Споменът е друга действителност, в която ние присъстваме с двойно съществуване – днешното и някогашното. Нашият живот въсщност е само трупане на спомени.

И клетото човешко сърце никога не ще се почувства самотно, докато човек може и има какво да си спомня.

Без хора земята би била пейзаж, който мъчно можем да си представим: светът добива живот само в окоето на човека. Всеки от нас е възел на отношения към събитията, нещата и хората. Тоя сноп лъчи като разноцветен прожектор дава колорит на съществуването ни и го изпълва с по-голяма или по-малка значителност.

Още от първата наша стъпка, всеки ден ни носи по едно чудо: ние вървим в някаква мъглива вселена, която постепенно, миг след миг, приема очертания и форми и се превръща в действителност, но всичко в нея продължава все пак да се преобразува – до последния ни час.

В това пътуване през времето ние не можем да подозираме онова, което чака да бъде осъществено от нас и да даде оправдание на живота ни. Равносметката ще дойде по-късно.

Из книгата „Път през годините“. София, Бълг. писател, 1961.

те собствени думи? Кой би могъл да ни каже де свършва тревогата и съмнението – и де почва увереността? Но в края на краищата не е ли все едно: книгата е написана и изпратена на света, за да върши своята работа! В тоя неударим порой, който прелива извън текста на шестдесет и едната страници на „Историята“ и повлича всичко пред себе си, думите загубват своето обикновено значение, добиват други стойности, трептят умолително, увещават настойчиво, разтапят се от някаква сурова нежност към „простите орачи, копачи, овчари и занаятчи“, съгъстват се буреносно, тъннат от негодувание, докато изведнъж се отприщат страховито и страстно като мъгния в един последен пристъп на отчаяние – *О, неразумне и юроде...*

Девет столетия след раждането

на азбуката, словото, чрез което винаги се е разрешавала българската съдба, извърши подобно повествованието за Лазаря, своето най-голямо чудо. И до края на вековете, през най-черните времена на нацията, поколенията ще търсят спомена за това чудо, за да си възвръщат силата и упованието.

Така авторът на „Славянобългарска история“ остава първообразът на всичко най-възвишено, което българската история е създавала до днес. Неговият образ се е стопил във вековечния образ на българската земя и няма как да се отдели от него. Неговото име отдавна не е просто човешко име, а нов смисъл на онова безсмъртно нещо, което се нарича със страшната и сладка дума „свобода“.

В „Народна култура“, бр. 37, 15 септ. 1962.

Програма на Възраждането

Корица на антологията

В антологията са включени откъси от „История славяноболгарская“ в превод на Дмитрий Поливанний. Изданието е разпространено в тираж 100 000 екземпляра из най-големите библиотеки по света.

„В „История славяноболгарская“ отчетливо е представена програмата на националното Възраждане – българския език, независима българска държава и църква, всеобщо просвещение. Макар в книгата на Паисий да са съхранени немалко черти присъщи на средновековната литература, тя самата се явява нова епоха и полага началото на възраждането на културните и политически традиции на българския народ.“

„Манастирът „Зограф“ в Света гора“. Худ. Цанко Лавренов (1946)

Над 10 000 ръкописа в атонските библиотеки

Атонският полуостров е най-източната част на Халкидическия полуостров в Северна Гърция с връх Атон (1953 м). През ранното Средновековие тук възникват монашески поселения – манастири и уединени живелища (килии), които постепенно се разрастват и в тях се съсредоточават все по-голям брой монаси.

Най-старият и най-значителен манастир е Великата лавра „Св. Атанасий“, основан в средата на IX век. В него Теодор Студит съставя устав, който съдържа основните задължения на монашеството и по-късно се ползва от много манастири. В него се съхранява препис от грамотата на цар Иван Александър. В средата на XIX в. Захарий Зограф създава ценни стенописи.

Българският манастир „Св. Георги Зограф“ възниква през X век. През XI в. е основан от руси манастира „Св. Пантелеймон“, а в края на XII в. – сръбският манастир „Хилендар“.

Средновековните български владетели правят щедри парични и имотни дарения на различни светогорски манастири.

В библиотеките на светогорските манастири се съхраняват над 10 000 ръкописа, сред които повече от хиляда са славянски. Най-богата подобна сбирка има в Хилендарския манастир (повече от 800) и в Зографския (над 300). Славянски ръкописи има също в манастирите „Ивиرون“, „Св. Павел“, „Св. Пантелеймон“, Великата лавра.

В Света гора има преписи на творби с кирило-методиевска тематика: Драганов миней (XIII в.), „Кратко житие на Димитър Солунски“ от Димитър Хоматиан, „Похвално слово за Михаил и Гавраил“ от Климент Охридски, препис на трактата „За буквите“ (XV-XVI в.), „Канон за апостол Андрей Първозвани“ от Наум Охридски (XIII в.), Симеоновият „Изборник“ от 1073 г., „Шестоднев“ на Йоан Екзарх, „Учително евангелие“ на Константин Преславски.

Днес славянската ръкописна сбирка на Зографския манастир обхваща около 320 паметника. Най-стари са Зографските листове от XI век. Тук Йордан Иванов открива най-старото житие на Наум Охридски от X в. и установява първообраза на „История славяноболгарская“ от Паисий Хилендарски.

В манастира „Св. Павел“ е било Иван-Александровото четвороевангелие, което сега е в Британския музей.

До XVII в. в манастира „Св. Павел“ се съхранява Лаврентиевият сборник от 1348 г., който съдържа „Написание за правата вяра“ от Константин-Кирил Философ и най-стария препис на „За буквите“ на Черноризец Храбър. До 1844 г. на Атон се пази глаголическото Мариинско евангелие, а до 1860 г. в Зографския манастир – глаголическото Зографско евангелие, което понастоящем се намира в Публичната библиотека „М.Е. Салтиков-Шчедрин“ на Санкт Петербург.

По „Кирило-Методиевска енциклопедия“. Том I. София, 1985.

„Великата Лавра в Атон“.

Рисунка от украинския пътешественик Василий Барски (1774)

Съвременници на една динамична епоха и наследници на богата и драматична история, запознаването с която още от най-ранните ни години играе първостепенна роля за формирането на нашата културно-историческа идентичност, ние днес не винаги успяваме да си дадем точна сметка за значимостта на Паисиевото дело. За да оценим истинската му стойност, трябва да си зададем въпроса: какво е знаел българинът за историята си в условията на безпросветното и безправното си съществуване в Турската империя. Това е особено важно, защото споменът за миналото определя настоящето и бъдещето както на отделния човек, така и на всеки народ като цяло. Знаели е българинът през XVIII в., че в ранното Средновековие неговата държава е била една от първите, най-големите и най-могъщите в Европа, че е люлка на славянската писменост и култура, че, с други думи, до идването на другOVERците завоеватели на Балканския полуостров е била една от трите европейски „велики сили“, наред с Византия и Франкската империя, определящи политическия живот в цивилизованата по онова време част на света?

Писмени свидетелства за всичко това са се намирали в много европейски библиотеки, но с някои единични изключения за българите те са били и неизвестни, и недостъпни. Съхранявали са се в книгохранилищата на немалко манастири и църкви, но са били познати на ограничен брой грамотни монаси и свещеници. Отделни исторически спомени са намирали отглас в народните песни и предания, но са имали легендарен характер и са се възприемали повече в приказен план. Като оставим настрана отделните изключения, се изправяме пред един невероятен за днешния човек факт: през своето почти четиривековно робско съществуване масовият българин постепенно е изгубвал историческата си памет и по това време вече е живеел със съзнанието, че откакто свят светува, той е подчинен на волята на чужд – и по народност и по вяра – господар.

Това важи и за всички останали поробени балкански народи и неслучайно през просвещенския XVIII в. и в началото на XIX в. се появяват първите им будителски исторически съчинения. (Особено важна роля в сръбското възрождане изиграва „История на разни славянски народи, най-вече на българи, хървати и сърби“ от българина Иван (Йован) Раич от Видин.) Въпреки несвършенствата на първите балкански исторически трудове, техните автори възстановяват прекъснатата нишка на историческата памет на своите народи. По този начин не само спасяват народностната им идентичност, но и създават най-сигурната предпоставка за тяхното духовно пробуждане и за устремяването им към пълноценен политически, обществен, икономически и културен живот.

Възкресяването на спомена за някогашната българска държава се превръща в силен импулс за пробуждане и бързо развитие на българското национално съзнание, свързано с чувство за принадлежност към една народностна общност, обединена от език, територия, историческа съдба, духовна и материална култура. А това е

Историята на балканското културно и политическо развитие е немислима без онзи тип дейци, които нашите народи справедливо нарекоха Апостоли. Това определение, носещо смисъла на мъченик, спасител, учител, духовен будител и жертвоготовен борец, приляга още на най-ранните възрожденци, сред които безспорно най-внушително се откроява фигурата на Паисий. Открил драмата на историческата съдба на своя народ, опознал неговото настояще и прозрял в бъдещето му, хилендарският монах превърна преди 250 години своята малка книжка „История славянобългарска“ в манифест на настъпващата нова епоха, върна историческата памет и достойнството на българина, конституира неговата идентичност и го пробуди за нов духовен и политически живот.

първата и най-необходимата предпоставка за излизане от гибелната анонимност на дотогавашното съществуване на българския народ сред многонационалното море на една крайно изостанала варварска империя и за решително поемане по пътя на свободно и пълноценно развиващите се европейски народи. По своята сила и по мащабността на историческите си резултати тази идея има само един аналог – делото на Кирил и Методий и техните ученици за духовното и политическото спасение и развитие на славянството.

До идеята за написване на творбата си Паисий стига в резултат не само на преките си житейски наблюдения и на прочетените книги и ръкописи, които е намирал в богатите атонски манастирски книгохранилища и в църкви и манастири из България, но и на оживените полемки между атонските монаси, в които са намирали израз все по-засилващите се противоречия в интересите на пробуждащите се за нов духовен и политически живот балкански народности, независимо от обединяващото ги православие. Националната идея се оказва по-силна от религиозната, а в споровете между образованите монаси най-голяма доказателствена мощ са имали историческите аргументи. Ето защо и в началото на своето произведение Паисий поставя въпроса за необходимостта от познаване на историята. Първият от двата увода, с които започва „История славянобългарска“, е озаглавен „Ползата от историята“. Той е взет почти изцяло от предговора към полския превод на „История църковна и гражданска“ от Цезар Бароний, един от основните чуждестранни извори на Паисий. Верен на тогавашната традиция историческите съчинения да започват с подобни уводи, българският книжовник трансформира средновековната догма за суетността и изменчивостта на човешката съдба в оптимистичната идея, че злото не е вечно, че онеправданите народи могат да имат и по-добра участ.

Не това обаче е единственото, нито най-важното, което той иска да каже на своите „читатели и слушатели“. Истинското му послание към тях е вторият, оригиналният му увод, озаглавен „Предисловие към ония, които желаят да прочетат и чуят написаното в тая история“. Тук вече говори не толкова проповедникът и учителят, колкото будителят и апостолът. Той се обръща към тях с неподправената сърдечност на искрена приятелска беседа:

„Внимавайте вие, читатели и слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род и своето българско отечество и желаете да разберете и знаете известното за своя български род

Проф. Кирил Топалов

и за вашите бащи, прадеди и царе, патриарси и светии, как изпърво са живели и прекарвали. За вас е потребно и полезно да знаете известното за делата на вашите бащи, както знаят всички други племена и народи своя род и език, имат история и всеки грамотен от тях знае, разказва и се гордее със своя род и език.“

Паисий разчита не на наставлението, а на съпричастието, стреми се не да подчини чуждото мнение, а да намери разбиране; сякаш не толкова убеждава, колкото се опитва да внуши, че само припомня известни на всички неща, намирайки по този начин най-сигурния път към доверието на сънародниците си.

Но тонът на интимната беседа се променя рязко, когато неизбежно се появява темата за волното или неволното отродяване и отцегугателство. Опитният оратор най-напред констатира факта:

„А които не обичат да знаят за своя български род, но се обръщат към чужда култура и чужд език и нехаят за своя български език, а се учат да четат и говорят по гръцки и се срамуват да се нарекат българи...“

След което логично идва гневният му упрек, който обаче звучи по-скоро като стон, отколкото като ругателство:

„О, неразумни и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш и не говориш на своя език?...“

Не омраза, а дълго събирано огорчение и голяма болка са родили острия тон и обръщението „неразумни“, „юроде“ (слабоумни), „безумни“ и др. Паисий познава и владее въздействащата сила на образното слово:

„Но поради що ти, неразумни, се срамуваш от своя род и се влачиш по чужд език?...“

Внушил чувството за вина и срам от недостойното поведение, той отново търси подкрепа в най-силното оръжие – аргументите, придружени от пример:

„Но виж, неразумни, от гръците има много народи по-мъдри и по-славни. Остава ли някой грък своя език и учение и род, както ти, безумни, оставяш и нямаш никаква

„Отец Паисий“. Линорезба. Худ. Цанко Лавренов. Календар на Държавната печатница за 1929 г.

придобивка от гръцката мъдрост и изтънченост?“

Гневният, понякога саркастичен тон на обвинението постепенно се успокоява и преминава в добронамерено насърчение, нелишено все пак и от строга нотка:

„Ти, българино, не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език! По-добра е българската простота и незлобливост.“

Като проникновен народопсихолог, Паисий намира най-силните си аргументи в три плана: битов (за разлика от мнозина други българите „приемат и гощават“ в своя дом всекиго и с радост даряват милостиня); библейски (от Адам до Давид и Йосиф всички велики, „праведни и свети пророци и патриарси“ са били не богати и горделиви търговци, а „прости и незлобливи“, земеделци и овчари); и исторически („Или българите не са имали царство и държава? Толкова години са царували и са били славни и прочути по цялата земя и много пъти са взимали данък от силни римляни и от мъдри гръци. И царе, и крале са им давали своите царски дъщери за съпруги, за да имат мир и любов с българските царе. От целия славянски род най-славни са били българите, първо те са се нарекли царе, първо те са имали патриарх, първо те са се кръстили, най-много земя те завладели. Така от целия славянски род били най-силни и най-почитани и първите славянски светци просияли от българския род и език...“).

Още тук, в предисловието, Паисий изразява една своя важна идея, която ще намери разгърнат израз малко по-нататък, в самото историческо изложение. Достойнството на един народ и на една държава се изгражда и мери както с политическите, така и с духовно-културните му завоевания, с развитието на неговата книжовност:

„Написах да знаете, че нашите български царе, патриарси и архиепископи не са били без летописни книги и кондики. Толкова години са царували и господствали на земята и са имали царски истории и архиепископски кондики, знания за всичко и за много български светци жития и служби.“

Така съвсем ясно, логично и разбираемо за всички Паисий не само изяснява подбудите си за написването на историята, но успява да доведе и своите читатели и слушатели до осъзнаването на важността на предприятия от него труд.

И всичко това – без сянка от самоизтъкване. Напротив – епохалното си дело той представя само като скромно изпълнение на един дълг. Въдъхновеният манифест на новото време, пламенният зов на апостола за духовно свестяване, за пробуждане на националната гордост и достойнство запазва до края интимно-разговорния си тон и завършва като разказ за добросъвестно свършена работа, предполагащ не благодарност и адмирации, а просто разбиране и съпричастие.

В същинската част на своя труд Паисий проследява политическата и културната история на българите от най-древни библейски времена (от легендарния Потоп) до падането на България под турско робство. В „Историческо събрание за българския народ“ – главата, с която започва политическата история, той извежда произхода на българите от Афет, третия син на Ной, с което – в духа на средновековната традиция – нарежда своя народ сред богоизбраните основатели на човешкия род и цивилизация на земята. Специално подчертава славянския му характер (неслучайно озаглавява историята си „славянобългарска“) и с нескрита гордост го изтъква като най-многоброен и най-силен сред останалите славянски народи, на които чрез своите книжовници Кирил и Методий дава писменост и култура. Проследява появата и заселването на българите на Балканския полуостров, многобройните им войни с Византия и други враждебни сили за държавно укрепване и международно признаване.

Паисий не само разказва събитията, но и използва всеки удобен случай, за да изтъкне могъществото и безстрашието на българите:

„Но не били научени да се покоряват на царе, а били свирепи и диви, безстрашни и силни във войната, люти като лъвовете. Един отивал срещу десет без страх, както и досега от север излиза всемогъщ и мощен във война и бран народ. Такива били в началото българите, силни и яки във война.“

Познава силата на авторитетните чужди свидетелства и винаги, когато това е възможно, ги привежда с библиографската точност на добросъвестен изследовател: „В първата част на Барония, на лист 567, пише: Българите са страшни за целия свят, малък народ, но непобедим.“

Великият Светогорец

Проф. Кирил Топалов

Той знае, че когато трябва да се изтъкнат достоинства на българите, особено ценни са позоваванията на мненията, изказани от техните противници: *„Така и гърците пишат в своите истории: „Българите са диви и непобедими във война.“ И пак: „Лют е българският народ и непобедими са във войните.“* И след като е привел достатъчно чужди свидетелства, може да обобщи, без страх, че някой ще се усъмни в думите му: *„Римското царство било силно и славно на земята, но българите посред гърците и римляните усвоили и завладели най-много земя и царували през толкова години самостоятелно и славно.“*

При разказа за Константин Шишман изложението на българската история се прекъсва с една кратка глава *„Тук внимавай, читателю, ще кажем накратко за сръбските крале“*. Предизвикан от спорове с чужди монаси, Паисий е намерил за необходимо да отговори на някои необосновани претенции. Той прави един кратък обективен анализ на успехите и неуспехите на съвсем незначителната през цялото Средновековие сръбска държавица, съществувала често като подчинена на други, съседни балкански владетели област, но не скрива и недоволството си от изопаचाването на историческата истина.

„Кралството им било малко, много тясно и съществувало късо време <...> Затова сърбите и досега укоряват българите. От безумие им се струва, че отначало са били по-славни от българите с кралство и войска, и земя. Но не е така. Всички народи на земята знаят българите и във всички истории се свидетелства и се намира писано. За сърбите няма никъде никакво писание, нито свидетелство в латинските и гръцки истории <...> Колкото техни книги има за кралете им, във всяка писали различно и несъгласно. Кой както е искал и както е слушал от простите хора, така и писал <...> И досега някои от тях вадят нови неща и натъкмяват истории и празни речи, но нямат от начало-то никакво свидетелство за своя род, както имат българите от гръцки и латински истории.“

Паисий предупреждава, че патриотарското „високоумие“ и „безумие“ водят до несправедливо и опасно надценяване на своя народ за сметка на другите и затова нееднократно се осланя на авторитетните свидетелства в исторически източници на гръцки и латински. Верността към историческата истина определя отношението му както към към сърбите, така и към гърците:

„Тук не се писа, за да се похвалят българите, а гърците да се похулят, но забележи, читателю, както се намериха техните деяния, така се и написа.“

Чувството му за справедливост го довежда не само до упрека към византийската политика на съглашателство с турците срещу българската държава, но и до тъжната констатация за общата вина:

„Ако гърците и българите бяха

имали любов и съгласие, турците не биха могли да ги надвият по никакъв начин.“

С погледа и умението на писател той рисува апокалиптичната картина на нещастията, които сполятиват българския народ при варварското нашествие на поробителите – насилственото отвличане на деца и *„млади и красиви юноши“* за еничарската войска и нечовешките страдания на техните близки, превръщането на най-хубавите църкви в джамии, заграбването на къщите, нивите, лозята и имуществото на българите, избиването на всички по-видни, богати и образовани... За да дойде накрая по омировски епичният и трагичен вопъл:

„Така хората в онова време имали скръб върху скръб и жалост върху жалост.“

А за да затвърди знанията върху българската история и да внуши още по-силно идеята за славата и могъществото на българската държава, той прибавя две кратки глави, в които изброява имената и припомня сбито делата на владетелите ѝ, изтъквайки „колко знаменити били българските крале и царе“. Библейското изреждане на имената създава усещането за дълговечност и трайност на българската държава, а кратките, но силни и ярки характеристики на качествата на владетелите имат задача да пробудят националната гордост на българите, чувството им за чест и достойнство. Обаче историкът не е безкритичен към онези, които не са били достойни да носят българската корона, и подчертава симпатиите си към царете, които са *„били непобедими на война и в тежки и усилни времена по божия воля освобождавали своя български народ от голямото угнетение и пленение на други народи и царства“*.

Но Паисий ясно е съзнавал, че историята на един народ не е само летопис на войни и между-държавни съперничества. В духовната атмосфера на Света гора, сред многобройните български книги в хилядолетните манастирски книгохранителници, несъмнено подтикнат и от усърдието на другите да събират, изучават, издават и изтъкват при всеки повод известното за своите светци и духовни наставници, той отделя в своя труд специално внимание на културната история на българския народ.

Паисий се противопоставя на опитите, които още тогава се правят, да се омаловажи българският характер на Кирило-Методиевото дело, да му се придаде някакъв безличен „славянски“ облик:

„Целият народ и четиримата патриарси, Ерусалим, Синая, Света гора – всички говорят болгарска или воргарска книга, а не сръбска или словенска.“

Възразява категорично и срещу опитите да се унижава достойнството на съвременните му българци, жертви на жестока историческа съдба:

„Някои от русите и немските сърби се подиграват и руаят българите, че са прости и некнижни

в писането. Но тия руси и сърби да благодарят на бога, задето ги е опазил от агарянското робство и гръцката архиерейска власт, от която българите страдат.“ Затова не смята за излишно, нито за нескромно, да подчертае отново, че *„българите по-рано от всички славянски народи приели православието, по-рано имали свой патриарх и цар и започнали да четат на своя език“*.

В духа на идеите на просветенския XVIII век той се стреми да внуши дълбок респект и искрено уважение към книжовника – учител, просветител и духовен наставник, към сътвореното от него народополезно слово и дело. Красноречив израз на това негово схващане е и самото използване на думата „учители“ в озаглавяването на този дял – убедително потвърждение на изказаната един век по-късно максима, че Средновековието завършва тогава, когато думата „учител“ започва да измества думата „светец“.

Освен на славянските учители, които е дал българският народ, Паисий посвещава специална глава и на българските светци, чийто списък е не по-малък от този на българските владетели. Но винаги, когато е възможно, той изтъква тяхната значимост както в чисто християнски, така и в културно-политическа смисъл, подчертава книжовните им интереси и грижата им за изграждането и укрепването на българската духовност и държавност.

Своята „История славянобългарска“ Паисий завършва така, както я започва – като приятелска беседа с близки хора, пред които могат да се споделят интимни неща: както за липсата все пак на системно образование.

Проучването на изворите на историята хвърля светлина както върху обществено-политическите и писателските възгледи на Паисий, така и върху състоянието на книжнината ни през XVIII век. То ни дава и възможност да оценим справедливо широката ерудиция на хилендарския монах и истинската стойност на неговия знаменит труд, чиято най-добра защита и оценка е широкото ѝ разпространение из българските земи в продължение на почти цял век.

Изворите се разделят на две основни групи – домашни и чужди. В науката отдавна е установено, че авторът на „История славянобългарска“ е познавал преобладаващата част от известните ни днес старобългарски книжовни паметници. Очевидна е езиковата и стилистичната връзка с летописната и дамаскинарската традиция – събитията се излагат последователно, лапидарно и на говорим език. Привлечените исторически данни насочват към редица произведения на Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, Константин Костенечки и други писатели от Търновската книжовна школа, към интересните жития на Георги Нови и Никола Нови, написани през XVI в. от со-

фийските книжовници поп Пейо и Матей Граматик, въобще към обширната житийна литература. Използвани са също и повестта за Света гора „Рай мысленный“, „Стематография“ на Христофор Жефарович и някои от известните грамоти, с които български царе са давали права на различни български манастири и селища: Подправената Калиманова Зографска грамота, Виргинската грамота, Ватопедската грамота, Рилската грамота, Витошката грамота и др. Благодарение на Паисиевия труд днес знаем заглавията и на редица книжовни паметници, все още неизвестни на науката, или пък безвъзвратно изчезнали, между които са „Повест за цар Иван Асен II“ и редица други. Несъмнено в някои случаи Паисий се е доверявал и на нестигнали до нас устни народни предания.

Сред най-важните чужди извори на „История славянобългарска“ са руските преводи от XVIII в. на трудовете на римския кардинал Цезар Бароний „История църковна и гражданска“ и на дубровнишкия книжовник Мавро Орбини „Царството на славяните“, и двете създадени един век по-рано. Най-общият преглед на използваните чужди извори сочи, че Паисий Хилендарски е извличал сведения от съчинения, писани на руски, сръбски, латински, гръцки, италиански, немски и други езици. Освен в атонските книгохранилища и при обиколките си из България, Паисий търси сведения за българската история и в чужбина. Така например книгата на М. Орбини той намира при посещението си в Сремски Карловци, славянски книжовен център в тогавашната Австрийска империя. След като бяха издирени и проучени изворите на „История славянобългарска“, стана ясно, че нейният автор стои на висотата на тогавашната историография. Не се колебае да изрази несъгласие дори с някои от най-авторитетните си източници, особено ако, подобно на Мавро Орбини, са проявили пренебрежително отношение към българите:

„Там намерих Маврубировата история за сърбите и българите, накратко за царете, а за светците никак не писал. Бил латинин, не почита българските и сръбски светци, които просияли после, когато латините се отделили от гърците. Но и за сръбските светци пише лошо и скрива, а за българските никак не споменава.“

Паисий е критичен дори и към своя сънародник Христофор Жефарович, въпреки че получава идейни подтици и заема някои подробности от неговата „Стематография“. Повод за това му е дала характеристиката на българския народ:

Продължава своя път през вековете неговото дело, а превратностите в българската историческа съдба непрекъснато – и до днес, след два века и половина – потвърждават великата прозорливост на апостолското му послание и значимостта на неговата личност – многостранна и богата, достойна за епохата си, и за която епохата също е достойна. Личност трагично-величава, защото бе изпреварила времето си – и тъкмо затова се е явила точно навреме.

„Славен повече със силата си, отколкото с разума си, отчасти и към грабителство склонен.“

И широката за времето историческа осведоменост, и писателският талант, и критичността на Паисий са подчинени на голямата задача, която самият той поставя пред своето произведение – да бъде силно въздействащо средство за събуждане на национално съзнание и за мобилизиране на народната духовна мощ. Паисий не разказва за развлечение – той страстно зове, упреква и убеждава, нерядко неговата реч въздейства с магията на живота и темпераментно слово. С оглед на тази задача той подбира внимателно фактите, разполага ги според историческата логика, но ги подчинява и на поставената си цел. Стреми се не само да внуши техния явен или скрит смисъл, но и да подчертае актуалността им, да накара съвременниците си да се вгледат в своя живот, да осъзнаят робската същност на жалкото си съществуване и да вземат важни решения. Съобразявайки се с културното равнище на своите читатели и слушатели, той търси по-достъпна форма, за да изложи почерпеното от другаде, обикновено цитира не точно, а с по-прости и разбираеми думи. Без страх размества, коригира или комбинира сведенията от чуждите източници, дори и когато са взети от авторитети като Цезар Бароний и Мавро Орбини. Благодарение на творческото си отношение както към използваните извори, така и въобще към поставената задача, Паисий успява да създаде ярко публицистично произведение, което застава в центъра на духовните търсения на българите за редица десетилетия. За разлика от традиционно-компилаторски съставените по същото време Зографска и Спиридонова „История“, както и от историята на францисканския монах Блазиус Клайнер, тя веднага напуска манастирските стени, за да се превърне в нова, жадно четена и слушана библия. Българинът е навлизал с интереса и любопитството на първооткривателството в чудния и примамлив свят на историята, която му е разказвала за велики личности и бляскави военни победи, разкривала му е събития, изпълнени с личен героизъм и всенародно въодушевление, с драмата на възходи и падения, и така по най-прекия път историческият спомен се е превръщал в надежда за настоящето и бъдещето. Както обръна внимание още преди години акад. Петър Динеков, на публицистично-будителската задача е подчинена и композицията на историята, построена върху принципа на градацията. След спокойните разсъждения в първия увод за ползата от познаването на историята блясва като мълния съдбовният зов на апостола за национално пробуждане. И в двата основни раздела аналитично-хронологичното разглеждане на събитията се следва от събиране, подреждане и обобщаване на имена и факти, допринася за засилване на търсеното внушение.

„Успение Богородично“. Стенопис от черквата „Св. архангел Гавраил“ в град Будакалас, Унгария. Худ. Тома Вишанов (XVIII в.)

Проф. Велчо Велчев

Стрелната в бъдещето

„Появата на Паисий Хилендарски с неговата „История славяноболгарская“ е епохално явление в историята на България. Той застава в редицата велики имена на българи като Кирил и Методий, Климент Охридски и Черноризец Храбър, поп Богомил и Евтимий Търновски, Левски и Ботев, дейността на които бележи етапи в творческия подем и развитието на народните маси, стимулира подготовката и прехода от едно състояние на обществен строй и идеология към друго, от една обществена формация към друга.

Като достига до идеята за самоценността на всеки народ, за правото му да бъде това, което е, за националното му самоопределение, Паисий Хилендарски чрез делото си превръща своето, народното в момент от общочовешкото, включва го в неотклонните закономерности на общокултурното развитие.

Повече от два века делото на Паисий Хилендарски грее с неизсякваща светлина, стрелната в бъдещето. Излъчено от недрата на народа, то съпътства българския народ във всички етапи на неговото развитие. Показва този народ след дългото му забвение и нова поява на историческия хоризонт в преломния просвещенски XVIII век, съзвучно е с по-нататъшните му борби за културно израстване и национално освобождение през XIX век, запазва актуалността си и по-късно, а също и в наше време...”

Из книгата „Паисий Хилендарски. Епоха, личност, дело“. С., Народна просвета, 1981.

Проф. Григорий Венедиктов

Институт по славянознание при Руската академия на науките – Москва

„Възраждането е един от най-интересните периоди в развитието на българския книжовен език. В библиотеките на Руската академия на науките има доста запазени паметници от Българското Възраждане. Само трябва да се открият и изследват.

Неотдавна аз се запознах с колекцията на изтъкнатия руски филолог езиковед Измаил Срезневски. В нея има български възрожденски книги, не-известни досега на българската библиография. Много интересно е също да се изследват руско-българските културни връзки от това време, както и отношенията на руските учени към България.

Проучвам и изследванията на руския учен П. И. Кьопен върху новобългарския език.“

Проф. д-р Емануел Турчински

Германия

„Българското Възраждане се характеризира с толерантност и търпимост спрямо останалите етнически групи. В него се забелязва опит за сътрудничество с други народи – Сърбия, Румъния, като се цели съвместно освобождаването на Балканите от османско робство. Налице са ясно изразени демократични черти, които му отреждат достойно място в общочовешкия културен процес.“

Четете да знаете!

Паисий Хилендарски – между гърцизма и славянската идентичност на българите

Д-р Василис Марагос

Василис Марагос

писване и написване на книги. Независимо от факта, че господството на гръцкото образование и език е неоспоримо, дори и в чистите – в езиково, образователно, църковно и търговско отношение – славянскиговорещи области, славянското образование се запазва в манастирите на България през целия период след османското завладяване. Освен светогорските манастири значителни манахески центрове в българското пространство играят важна роля, особено през XVII и XVIII в., като средища на славянската православна традиция.

Света гора съхранява изцяло спомена за периода преди османското завладяване. Освен това турците признават и подновяват привилегиите на Атон, който по този начин запазва характера си на крепост на православието. Преобладаващият брой монаси от онази епоха (даже още от XVI в.) са със славянски произход. Някои изследователи представят данни, които ни позволяват да предположим, че сред монасите със славянски произход от онази епоха доминират българите, тъй като османското завладяване откъсва сериозно северната част на Балканите (и сърбите) от Света гора, а пък руснаците започват да се стичат на Света гора по-късно, през XIX в., с нарастващо на руското присъствие в района.

Връзките между Света гора и манастирите в България, вкл. и в Северна Македония, както и в Сърбия, са силни. Те са духовни и икономически връзки. Монасите от българските манастири, които искат по-широка автономия и

Авторът е служител в Европейската комисия в Брюксел. Изследовател на културно-историческите връзки между балканските народи през Възрожденската епоха.

условия за по-строго усамотение, както и онези, които имат по-силни духовни интереси, се преместват на Атон, а пък светогорците пътуват често като таксидиоти из българските предели, за да събират дарове за манастирите и да работят като даскали в манастирските училища, които предлагат основно образование (на гръцки и на славянски).

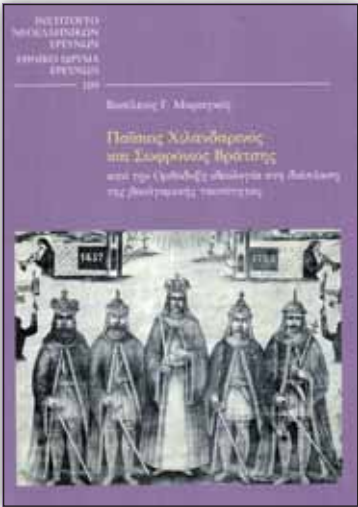
Действителният подтик за написването на „История славяноболгарская“ може да се потърси, от една страна, в запазването на славянското образование и на традициите, свързани със средновековните български държави и запазени в атонските манастири със славянски монашески състав, и от друга страна – със силната прославянска атмосфера, създадена на Света гора през XVIII в., когато се засилват връзките със северобалканските славянски области.

Посетители от тези области, както и светогорски монаси, завръщащи се от тези области (чието ядро е православният център на Карловци) са носители на идеите на илризма и на идеята за единство на славянските народи на Балканския полуостров. Общата духовна атмосфера на Просвещението влияе на Паисий само косвено, вероятно и само негативно, щом Паисий се изразява критично по отношение на „културата“ на Запада и на представителите на тази култура в османския Изток. По това време се развиват „донационални“ патриотични идеи сред сърбите, както и сред гърците.

Целта на Паисий е да прекъсне асимилацията на славянскиговорещите българи от страна на гръцкия език и образование чрез подчертаване и развиване на традиционни елементи на българската идентичност. Изтъкването на славянския език и история на средновековните български царства като отличителни съставки на българския характер представлява звеното, което свързва делото на Паисий с духовните движения на Запад от онази епоха, за които са важни развитието и налагането на майчиния език и изграждането на историческо съзнание на една политическа или езикова група; духовни движения, които са повече или по-малко свързани с движението на Просвещението.

Но, както отбелязва Пасхалис Китромилидис, случаят с Паисий ни изправя пред проява на национална идеология без опита на Просвещението.

Из подготвената за печат в Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ книга „От православната идеология към изграждане на българската идентичност (Паисий Хилендарски и Софроний Врачански)“. Превода от гръцки език и редакцията направи проф. Кирил Топалов.

Корица на книгата

Не искуса ради, а люби ради

„История во кратце о болгарском народе славенском“ –
написана 1792 година от йеросхимонах Спиридон

Кой е йеросхимонах
Спиридон?

Не е известна годината на неговото раждане, но тя може да се отнесе към втората четвърт на XVII век. След като е починал през 1824 г., ако е живял 90 години, би трябвало да е роден през 1734 г. Млад, но вероятно вече женен, той напуска родното си място и отива в Света гора. Там приема монашески чин, а животът му следва жизнения път на видния украински книжовник от тази епоха Паисий Величковски (1722–1794).

След смъртта на Паисий Величковски, която се отнася към 15 октомври 1794 г., всичките му ученици славяни се разпръснали, като повечето отишли в Русия. По това време и Спиридон ще да е напуснал манастира. Не е известно ходил ли е в Русия, но от предисловието към „Служба преподобного отца нашего отца Теодосия Терновского, постившагося в пустыни Килифарстей“, написана пред житието на Св. Теодосий, става известно, че той е писал службата в Рилския манастир.

Според проф. Златарски след краткото си пребиваване в Рилския манастир Спиридон се завръща в Света гора. Съгласно поменик на Илинския скит, както и според устното удостоверение на тамошните монаси, трети настоятел след Величковски става през 1815 г. йеросхимонах Спиридон.

Съхранените до днес два Спиридонови ръкописа се отнасят към началото на XIX век и са писани в скита Черней. Единият е превод на пророчествата на йероним Агатангел, другият е повече свързан с историографските интереси на книжовника – „Видение Амфилога царя Аравие“, където са тълкувани данни от историческото съчинение на Цезар Бароний. В същия ръкопис е поместен и откъс от книгата на Симеон Солунски за проскомодията.

Боряна Христова съобщи за друг ръкопис на Спиридон, открит в сбирката на проф. Иван Дуйчев.

„История во кратце...“ е писана само 30 години след Паисиевата. През 1865 г. Георги Раковски публикува откъс от нея в сп. „Българска старина“.

За Спиридон са писали Боян Пенев, Юрий Трифонов, Стефан Кожухаров, Божидар Райков.

Предисловие

На когото се случи, най-много от очакване, да вникне в моя беден ръкопис, да чете или да преписва, моля смирено да ми прости, ако открие погрешност в него, или погрешност в ръкописането, или в граматиката, да не хули, нито да укорява, понеже не владее художественото писане; и не писах аз с намерението да поучавам или да показвам моя художествен разум и да получа за това похвала.

Но като виждах, че този славен преди това народ, сиреч царски и патриаршески, както и чадата му апостолски, бе доведен до такова крайно забвение и унижение, че нито един, и не само от простите, а и от учените хора не знаеше за това.

И нито се споменава за българското царство или патриаршество в сегашните векове.

Поради това аз съжалих своя народ, и макар да не съм учен, дръзнах и написах кротко и малко, за да не остане той в забвение докрай.

И не се удивлява: за нашия славянобългарски народ е много трудно да се узнае истината и да се намери коренът на рода му и от кое племе идва. И не само българите, а и целият славянски род, понеже те в древните времена на своя език писание не са имали, но писания от чужди езици намираме, сиреч от чуждите летописи. На чуждите езици са писали за своите, и само за някои случки са писали за нашите, и ако са писали, не всичко е вярно, затова казах, че е много трудно наистина...

Този летопис се съчини и написа
в лято 7300 (1792)

в земята Молдовлахийска,

в манастира Нямца

СПИРИДОНОМ ЙЕРОСХИМОНАХОМ

Йеросхимонах Спиридон

На 19 и 20 ноември 1992 г. в Габрово се състоя Национална научна конференция за Паисий и Спиридон. Бе издадено и луксозно фототипно издание на оригинала от Издателство ГАЛ-ИКО в София с предговор от Боряна Христова. За Спиридоновата история писаха след това Дочо Леков, Галина Илиева, Русин Русинов, Димитър Ангелов, Николай Дилевски, Асен Василиев, Николай Аретов, Анчо Калоянов, Иван Радев и др.

Първият български историограф и неговите следовници

Проф. Васил Златарски

„Заветът, който остави на своите съотечественици нашият пръв историограф о. Паисий Хилендарски, намери най-горещ прием, както между неговите съвременници, така и в потомството. Това се изказва от една страна в немалкото известни досега преписи на неговата „История славянобългарская“, а от друга – в благоговението, което изпитва всеки истински българин пред тази малка, но ценна за нас книжка, и с което той винаги произнася името на нейния автор.

Но о. Паисий в своята „История“ не само породил национално чувство сред своя народ, но и възбуди в по-младото поколение интерес към самостоятелно изучаване на историята. Затова ни свидетелства издаваната тук за пръв път „История вкратце“, написана в 1792 г. от един негов по-млад съвременник – о. Спиридон йеросхимонах.“

Из предговора на „История вкратце о болгарском народе славенском“. Стъпки за издание В. В. Златарски. Издава Св. Синод на Българската църква. София, Печатница на Ив. Г. Говедаров и сие, 1900, стр. 126.

„Пристанището на манастира „Зограф“. Худ. Цанко Лавренов (1958)

С превратна съдба

Спиридоновата история и нейният нов превод

Минчо Г. Минчев

За пръв път узнах името на йеросхимонах Спиридон и се срещнах с неговата „История во кратце о болгарском народе славенском“ през 1990–1991 г., когато подготвях антологията „Стряха над Янтра“ (1993). По мое време, когато бях студент във Великотърновския университет, не се споменавахе за него. Запознах се с изданието на проф. Васил Златарски от 1900 г. в Народната библиотека „Кирил и Методий“ в София, чийто пространен предговор респектираше.

През зимата на 1999–2000 г. за месец и половина преведох „Историята“. Отначало ползвах фототипното издание от 1992 г., но после си набавих изданието на проф. Златарски и това доста ме улесни.

Дотогава Спиридоновата история съществуваше в четири варианта – оригинал, препис, публикация и фототипно издание, като бе позната и в миналото и днес предимно на читатели със специализирани научни интереси.

Създаден през 1792 г. в молдовския манастир Нямц, близо до град Яш, като напълно оригинален и самостоятелно композиран исторически труд, днес ръкописът се съхранява в Държавната публична библиотека „М. Е. Салтиков-Шчедрин“ в Санкт Петербург. Попаднал е там чрез сбирката на видния руски изследовател и колекционер на славянски старини проф. Андрей Хилфердинг. Открит е след неговото посещение в Рилския манастир през 1868 г. За науката Спиридоновият ръкопис става известен една година по-късно, когато Хилфердинг известява за него на тържествено събрание на Славянското благотворително общество.

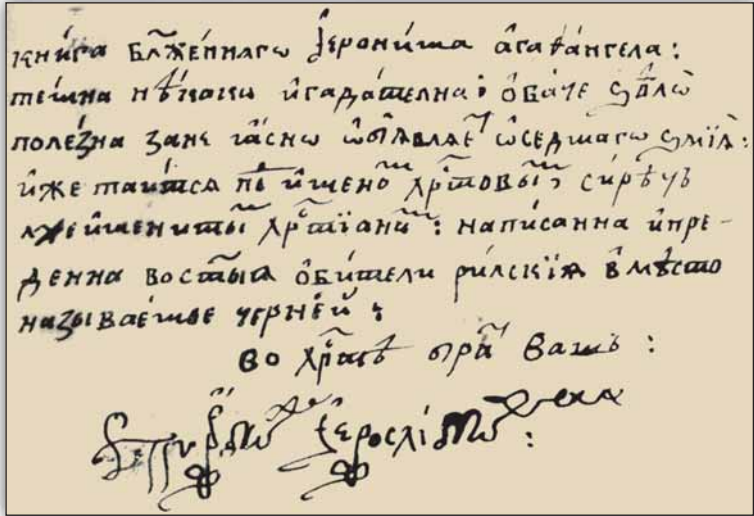
Единственият известен засега препис на „История во кратце...“, направен през 1819 г. вероятно в Рилския манастир, за което преписвачът е оставил бележка, днес е част от колекцията ръкописи, съхранявани в Историческия музей в Габрово. Комплектуван в един сборник с разнообразно съдържание, оформен и подвързан през 1825 г., той е бил собственост на известния обществен и стопански деец от възрожденско Габрово Петко Манафов. Втора бележка в него с друг автограф доскоро заблуждаваше изследователите на т.нар. Габровски сборник, че преписвачът е Манафов. Палеографският анализ на писмото и съдържанието на приписката го определят като първия читател на „Историята“, който вероятно е имал намерение да я препише – „прочетох, разумех, сожалих“, пише той и изразява мнението си за ползата от историята като метод за възпитание на всяко поколение.

Попаднал в Габровската гимназия, през 1883 г. този препис става притежание на създадената към нея музейна сбирка. Оттам е предаден на Историографското дружество, учредено през 1920 г.

Оригиналният ръкопис става познат на българския читател в 1900 г. чрез изданието на проф. Васил Златарски, който го открива през 1898 г. и го обнародва в обхватна научна обработка на тогавашния книжовен правопис.

През 1992 г., като юбилейно издание, посветено на 200-годишнината от написването на „История во кратце...“, излиза неин фототипен възпроизвод – дело на издателство „ГАЛ-ИКО“ – София.

При превода на Историята (не съм специалист нито по старобългарски, нито по църковнославянски език) се опитах да запазя слога на речта на Спиридон: словоредата, доколкото е възможно, повторенията, сочният му език; на места за изясняване на смисъла съм добавял думи; някои изречения трябваше да бъдат преобърнати, за да станат разбираеми за днешния читател. В края на книгата давам обяснителни бележки за названия, имена и събития, с които читателят ще допълни представата си за историческата ситуация.

Факсимиле на страница от оригинала на Спиридоновата „История“

„Възкресение Лазарово“. Худ. Тома Вишанов. Икона от Банско (1811)

Дълбока следа Мощно въздействие върху живота и литературата

Боян Пенев

Външните условия, които са подтиквали Паисия да напише историята, се определят от особената манастирска среда, в която са се сблъскали противоположни национални домогвания, от просветителните манастирски традиции, от чуждите влияния, а също така и от богатите манастирски библиотеки.

Ала не бива да се забравя, че външните условия, каквито и да са били, само са подбуждали Паисия да осъществи една замисъл, зародена при на личността на благоприятни условия – фактори не толкова от външен, колкото от вътрешен характер. Написването на „Славянобългарската история“ се е налагало преди всичко от националното чувство и самосъзнание на Паисия, от обичта му към народа, от неговата прозорливост и обществена активност, на които той в дадения исторически момент като че ли е бил предопределен носител <...>

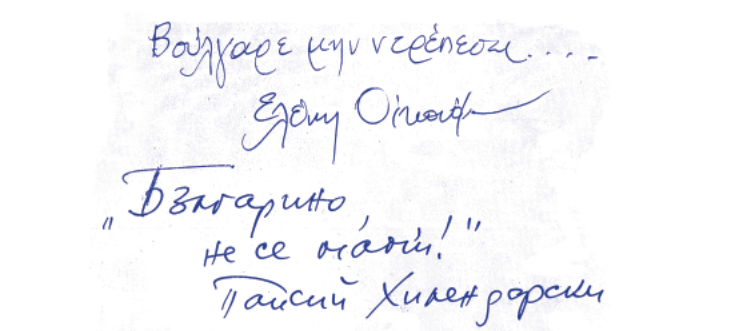
Паисий се явява вдъхновен, проникателен будител на българската народност. Той застава пред нас с ярко изразените черти на един установен темперамент и в своята история той напълно се проявява като индивидуалност. Той е първият книжовник в новобългарската литература, който се отделя от слятата маса на книжовниците, що го предхождат, и се очертава в дрезгавината на новата ни литература. Неговите близки предходници са само книжовници, но не и личности.

Паисий е първата значителна личност, която срещаме на прага на новобългарската литература.

След Паисий ние можем да говорим не само за книжовни произведения, но и за отделни писателски личности, които насочват литературното развитие. Той обобщава в своя дух смътните домогвания на угнетения народ, изяснява ги, осмисля ги и поставя определени идеали на националния подем – във всичко това, цялата негова обществена и книжовна дейност, личността оставя дълбока следа: тя е средището, гдето се слива книжовникът, човекът и народният будител.

Като личност Паисий е бил в състояние да окаже мощно въздействие върху живота и литературата. Тъкмо тук трябва да дирим най-голямото значение на Паисия за националното пробуждане и за създаване на новобългарската литература.

Из „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“, 1910, кн. 71.

Д-р Елени Иконому от Солун преведе Паисий на гръцки език

Вдън горите Атонски

Духовно средище на Българското възраждане и на балканското културно многообразие

Проф. Кирил Топалов

Важната роля на светогорските манастири в процеса на духовно-то и политическото възраждане на балканските народи се обуславя преди всичко от обстоятелството, че през петте века на турското робство Атон се превръща за тях в основен духовен и книжовен център, в най-голямата балканска средновековна библиотека, според сполучливото определение на една видна изследователка на Възраждането.

Преписани на място или донесени отвън, тук се съхраняват ръкописи както от ранното византийско средновековие, така и почти от самото начало на средновековната българска литература (IX-X в.), а след XVI в. – и печатни книги. В манастирските книгохранителници се пази не само литературата, но чрез нея – и това е важно за нас в случая – и историческият спомен за времето, когато някои от балканските народи са имали големи и могъщи самостоятелни държави. Възкресяването на този спомен има (не толкова за гръцкия, колкото за останалите поробени балкански народи) първостепенно значение в процеса на националното им самоидентифициране; в това, както се знае, се състои и главната разлика между Балканското възраждане и Западноевропейския ренесанс, за който е характерно връщането преди всичко към спомена за антични хуманистични и естетически архетипи. Или, ако трябва да използваме метафора – за да излезе от своето средновековие, на западния човек му бе достатъчно и само да се покачи на полусрутения Партенон, за да търне колко красива и мъдра е била древната Елада, докато балканският човек по неизбежност трябваше да се покатери върху руините на някоя своя стара – пак средновековна! – крепост, да си представи пазената някога от тази крепост държава и да си помечтае за нея.

Това обстоятелство обуславя и другите важни и известни отлики: антропоцентризмът на Западноевропейския ренесанс (в центъра на всичко е човекът), който идва на мястото на средновековния теоцентризъм (в центъра на света е Бог) е съчетан в мултикултурното Балканско възраждане с етноцентризъм, поради специфичната съдба на поробените в Османската империя балкански народи, а балканските литератури на XVIII и XIX век се явяват носители преди всичко на исторически и политически идеи. Техните автори, независимо от различните политически програми, които ги вдъхновяват и ръководят, се оказват в еднаква степен най-важни обществени фигури, не само духовни, но и политически водачи на своите народи. Затова и неслучайно дейността на най-крупните български дейци от тази ранна епоха на прехода от старото към новото време – Паисий Хилендарски, Софроний Врачански и Неофит Бозвели – е най-тясно свързана със Света

гора, и особено с манастирите Хилендар и Зограф, играли изключително важна роля в българската и общобалканската средновековна и възрожденска култура и история. Така погледнато, е обяснимо терминологичното съвпадение, понякога твърде банализирано и изтърканото от употреба, при употребяването на дейността на ранновъзрожденските балкански дейци с тази на раннохристиянските. Освен с универсалността и повтаремостта на цивилизационните модели това в случая има своето обяснение несъмнено и в обстоятелството, че е налице съвпадение на много не само вторични (тропологични), но и първични (буквални) знаци. И първите дейци на Българското възраждане Христофор Жефарович, Паисий, Софроний и Бозвели, някои от дейците на гръцкото – Евгениос Вулгарис и Козмас Етолос, на сръбското – Доситей Обрадович, Захарий Орфелин и Иван Раич, както и редица други дейци на Балканското възраждане и просвещение, са по неизбежност духовни лица, служители на църквата. Животът и образованието на повечето от тях са свързани в една или друга степен със Света гора или с други важни книжовни манастирски центрове; до голяма степен в самото тяхно съзнание и почти изцяло в съзнанието на тогавашните (според по-нови мнения – на доста по-късните, на създателите на националния мито-пантеон на новата държава) „читатели и слушатели“ и по същество, и в практическата си реализация тяхната дейност не само се е асоциирала, но и буквално се е социализирала в познатия християнски (което в балканския вариант означава неизбежно и „византийски“) модел. Дори и книжовният език на техните произведения (в българската, сръбската и румънската книжнина) е много често близък, или дори съвпадащ, с църковнославянския, в гръцката – с архаизирания гръцки, литургичен език, а стилистиката им – с едни или други черти на средновековната поезика. Както знаем, късният, най-често следосвободенски, и научен, и поетично-романтичен, но и в двата случая – идеологемно-държавно-креативен дискурс представяше това като величав етносъграждащ жест (немалък дял за което се пада и на Вазовата национално-митосъздаваща енергия, особено с цикъла оди „Епопея на забравените“). Друг би видял във всичко това и подходящ патетичен пример за епохална общобалканска историческа пародия: излезлият от тежките манастирски порти поокъсан монах само след няколко десетилетия се появява изневиделица като митичен и епичен „сам юнак на коня“, който зове с тръбата „Всички на оръжие“... Трети сигурно още по-смело есеистично би видял в това и „разпопваща“ функция на модела, взимайки повод от по-късния мит за дякона, който захвърля расото и се превръща в най-страш-

ния враг на империята... За неудоволствие на традиционната българска литературна история и за радост на неспокойния и обичащ да провокира дух на съвременната литературна и културологична херменевтика, дори и изглеждащи веднъж завинаги оценностени явления, като делото на Паисий например, се оказват податливи на „преоценка“. Напоследък по-нови становища подлагат утвърдените високоаксиологизирани представи за „Славянобългарска история“ на по-предпазливо, умерено и аргументирано, или на по-крайно и неприемливо ценностно „пренареждане“, дебатирайки, евентуална тяхна „реконструиреща“ (със задна дата и с държавно-идеологемно-митотворческа цел) роля.

Ще бъдем по-близо до истината, ако приемем, че и от традиционно-аналитичните, и от културологично-аргументираните, понякога по-различни от утвърдените, интерпретации надзърта една или друга част все от истината за делото на толкова различните, но и в редица отношения така идентични в общия културно-исторически модел балкански дейци-апостоли, защото това дело, несъизмеримо с усилията ни да го доближим и прочетем (или поразгложим) с каквото и да е инструментариум, артикулира специфични, неподдаващи се на предварително приготвени или заети от другаде схеми, прояви и знаци на модела, които, както при всеки голям преход в човешката история, така и в балканската, обозначават и свързват пътя от една епоха към друга.

Важно за нас в случая е, че на някои от нашите (както и на мнозина от най-големите балкански) възрожденски дейци тази система от „пътни“ знаци им дава именно Атон. Защото независимо от нашите херменевтични интерпретации има факти, които просто не могат да бъдат обявени за вторично „реконструирани“. Защото скрити в дисагите на монасите, към българите все пак потеглят и ръкописът на Паисиевата история, и плановете за някои от бъдещите произведения на Софроний, и гневните сатирични диалози и писма-стихотворения на Бозвели, и събудената дързост на „мъжко сърце“ и „българско име“ на епичния „сам юнак на коня“, и оръжията и евангелията, над които и разпопилият се дякон, и канонични свещеници ще заклеват революционните комитети. Към гърците потеглят огненото будителско слово на Козмас Етолос и просвещенското послание на Академията на Вулгарис, към сърбите – „южнославянската“ история на Иван Раич, признатия от самите тях за техен първи историк българин от Видин; тръгват разноезични, но еднозначни сигнали за духовно пробуждане към всички балкански народи.

Втори Паисий

Отец Матей Преображенски радва Левски с препис на „История славяноболгарская“

„Това живо светило за народна просвета бе една рядкост. Той си носеше списък на селата и градовете, които обхождаше, и гдето неговото посеяно семе паднеше, то бе все на влага паднало.

Отче Матей почти винаги обикаляше, скитааше навред между народа. Семето, което той посея, даде стократен плод.

Отец Матей бе втори Паисий за народа ни.“

Петко Франгов
ученик на Даскал Бачо Киро от Бяла черква,
участник в битката при Дряновския манастир

Христо Панов Семерджиев

Съзаклятник

от Горна Оряховица

„Отец Матей, който носеше стоката си на кон, имаше в дясните си и секретно отделение, от което даваше книги само на познати и изпитани хора, Помня, че той даде на брат ми Иван Панов Семерджиев подарък при търговането си книгата „Александър Македонски“.

И друго – „История славяноболгарская“ – тя бе в препис с условие да се препише и когато Отец Матей дойде втори път, трябва да му се дадат два преписа.

Макар че тая история на Отица Паисия да беше отдавна отпечатана /под заглавието „Царственик/, но преписването ѝ от ръка на ръка не спираше. Защото турското правителство не позволяваше нейното разпространение.“

Никола Бакев

учител от Бяла черква

„Отец Матей Преображенски монах ходеше от село на село като французския книгопродавец Шовела да продава книги и да свестява народа, което прикриваше под черното калугерско расо.“

Захарий Стоянов

„Записки по българските въстания“

„Не беше чел ни Русо, ни Маркса, но би му позавидели и френските комунари, и руските нихилисти.“

Иван П. Кършовски

Съзаклятник от Елена

„Да – обърна се Дядо Духовник отец Галактион Хилендарец към Левски, – потвърждавам казаното от г-н Робовски (Става дума за учителя Стоян п. Андреев Робовски. Бел. ред./) – и добавям, че ИСТОРИЯТА НА СЪБРАТА МИ ОТЕЦ ПАИСИЯ, С ПРЕПИС ОТ КОЯТО МЕ СНАБДИ ОТЕЦ МАТЕЙ ПРЕОБРАЖЕНСКИ, когато с него идвахте при мен в метоха, тайно от ръка на ръка преминава и с радост се чете и от млади, и от стари, като допринася много за делото.“

Приписка на един днешен българин

„Винаги съм възприемал Отец Матей Преображенски като Отец Паисий на XIX век. Прекланям се пред него и стореното от него!“

Иван Иванов
Музей „Луканова къща“,
Пирдоп

Левски тогава каза:

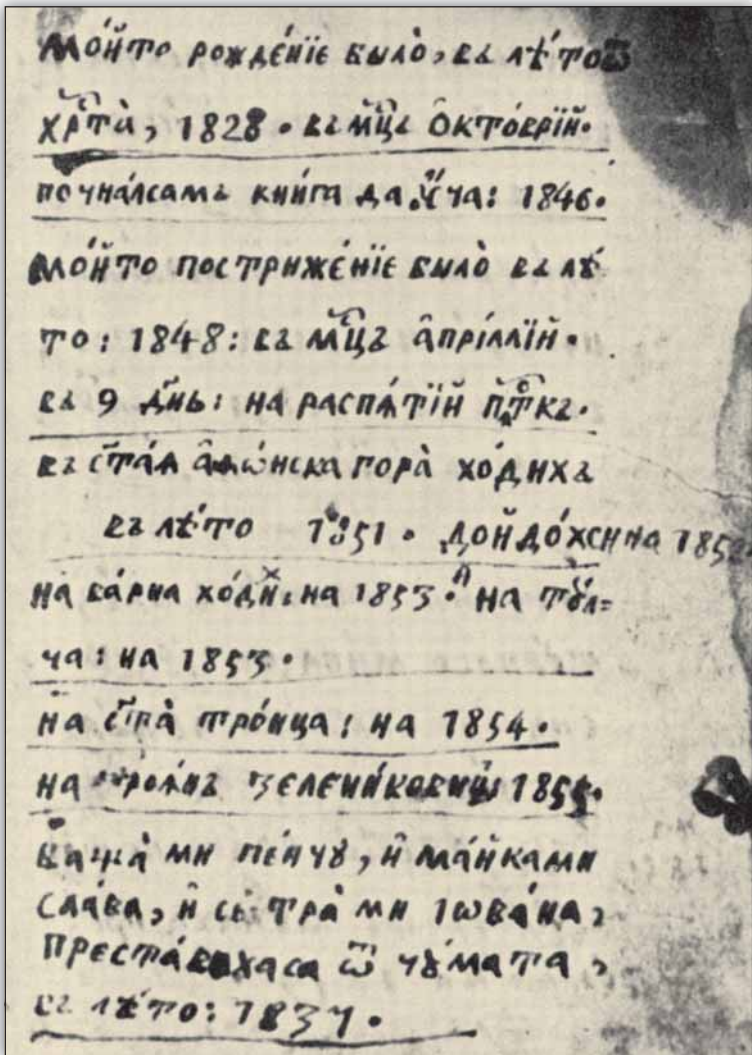
„Това много ме радва <...> Нашият народ е много пестелив, здрав и трезвен. Ний трябва да го възпитаваме в духа на националността, в духа на Отец Паисиевата История, да го пробудим от дълбокия петвековен сън и да му кажем да не се срамува да се нарича българин, защото и ние сме имали царство и господарство, славно минало, царе: Крум Страшний, Борис Покръстител, Симеон Великий, братята Асеновци и други, златен век и славна история; имали сме и пак ще имаме свобода, правда, ред, царство и господарство и прочие.“

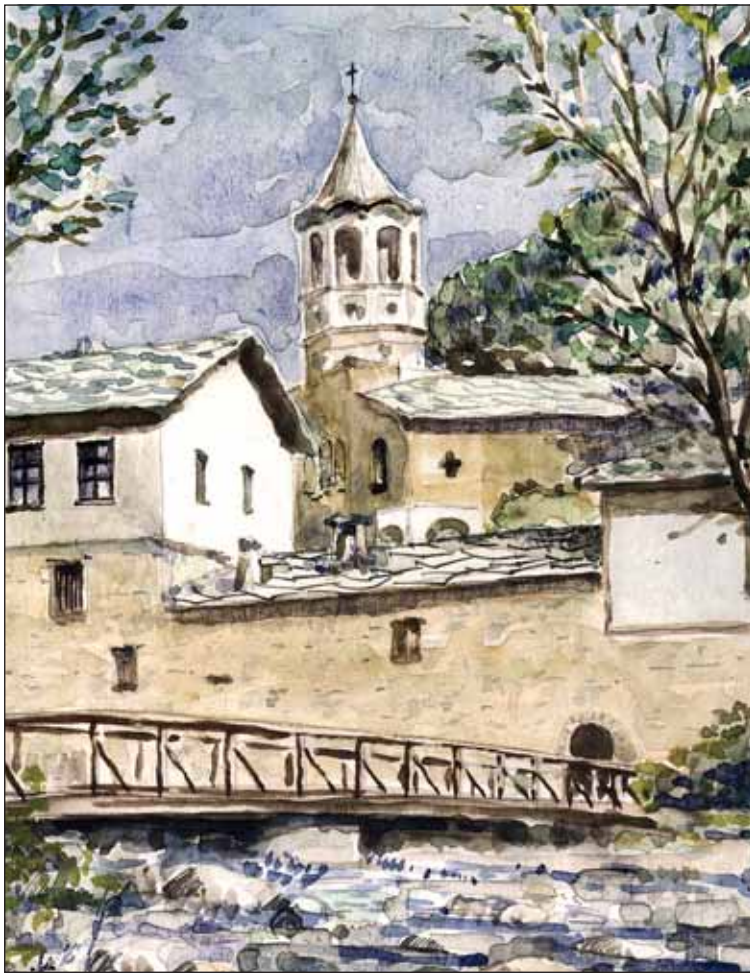
Додатък от редактора. Види се, не само жития на светци ще да е преписвал денем и нощем Матей по време на своите бдения в пеицера край Евтимиевия манастир „Света Троица“ над Янтра. И възможно ли е той да не бъде жегнат от искрата на „История славяноболгарска“...

„Вечен календар“. Единствена по рода си фреска в читалище „Съединение“ на търновското село Михалци – дело на зограф Венко от Трявна, направена по чертеж, който Отец Матей донася от Света гора (1870)

Автобиографични и летописни бележки в ръкопис на Отец Матей Преображенски от 1853 г., който документира неговото пребиваване в Света гора и добавка на важни исторически събития

„Манастирът край Дряново“ (2003). Худ. арх. Илия Лефтеров (1996).

Дряновският манастир е дейно книжовно средище през Възраждането. През 1838 г. Васил Априлов изпраща на Юрий Венелин късен препис от Паисиевата история. Под названието „Венелинов препис“ днес той се съхранява в Отдела за ръкописи на Руската държавна библиотека в Москва (Вен 35/IV 1022). Подлежи на бъдещо обстойно изследване.

Паисий в Сан Стефано

Еленският препис на Дойно Граматик при подписването на договора

„В слава на Светата, единосущна и животворяща, и неразделна Троица, Отица и Сина и Светаго Духа, изписах тази Историйца аз, многогрешният Дойно Граматик от село Елена, в лето от сътворение мира 7292, а от рождество Бога 1784, месец март, 10 ден, събрана и написана с труда и иждивението на Паисий йеромонах Хилендарски от епархия Самоковска на ползу роду болгарскому в лето 1762 в манастир Хилендар по Божие повеление, нему слава вовеки, амин.“

Дойно Граматик (втората половина на XVII век – след 1814 г.)

Роден в Елена. Баща на Андрей и дядо на Стоян Робовски. Учи в килийното училище в Елена. Отначало е златар, по-късно работи като учител и свещеник. Преписва „История славяноболгарская“ (1784) на Паисий Хилендарски (известния „Еленски препис“). В него включва песен за победата на хан Крум над император Никифор Геник от хърватския поет Андрея Кашич-Миошич. Участва в обществения живот в Елена. Член на делегацията, която в края на XVIII век заминава за Цариград, за да иска разрешение за построяване на защитна крепост срещу кърджалийските нападения. Инициатор за възстановяване на изгорената от кърджалиите черква „Св. Никола“ в Елена, където е свещеник (1812).

При подписването на Санстефанския договор върху масата на преговорите попада преписът на „История славяноболгарская“ на Отец Паисий Хилендарски от Дойно Граматик, който включва стари български гербове от „Стематографията“ на Христофор Жефарович. Представителите на Великите сили са имали възможност да се убедят, че България съществува още от Ранното Средновековие и след пет века османско иго отново възстановява своята държавност.

Книгата на Хилендареца отнася в Сан Стефано по тайни пътища Петър Димитров – преводач по време на анкетата на Макгахан и Скайлер през лятото на 1876 г.

Петър Николов е роден е през 1848 г. в Жеравна в семейството на търговец. Учи отначало в родното си село и в Сливен. Две години е учител в Жеравна. Сетне учи една година в Галата сарай в Цариград и през 1872 г. завършва Робърт колеж. Участва в редактирането на американския мисионерски вестник „Зорница“.

След Освобождението е началник на канцеларията при Дирекцията на вътрешните работи в Източна Румелия и депутат в Областното събрание. Заема последователно длъжностите префект на Пловдивски окръг, дипломатически агент в Белград, Цариград, Атина и Букурещ, главен секретар на Министерството на външните работи и вероизповеданията. Изпълнява дипломатически мисии в Лондон, Кайро, Цариград и Петербург. Сътрудничи на сп. „Читалище“, в. „Право“, в. „Македония“ и в. „Турция“.

Негово важно дело е преводът на книгата „Уроци по клане“ от Уилям Гладстон, издадена в Тулча през 1878 г., която спомага решително за възбуждане на широка протестна вълна в Англия в защита на българския народ от страна на българофилите.

Доц. Стефан Робовски

В. „За буквите – О писменехъ“, бр. 2, декември 1979, стр. 2.

Французино, знай български!

Проф. Жак Фьойе

Преди 20 години аз защитих държавния си докторат „Българският език в началото на XIX век“, 20 години преди това получих научната степен „доктор по славянска филология“ с темата „Изследване върху „Житие и страдания грешного Софрония“. А десет години преди това започнах да изучавам български език в тогавашното Училище за живи източни езици. От 25 години насам преподавам българско езикознание като професор – титуляр по български език в Националния институт за източни езици и цивилизации (Сорбоната) в Париж.

Когато съобщавам професията си, французите много често се учудват, че не само съществува във Франция висше образование по български език, но и че човек може да се прехранва с подобна професия. Невежеството на французите по география е станало по-словично и неведнъж се случва те да не знаят къде именно се намира България на картата; да посочат нейната столица е още по-рядко, а да определят езиковата група, към която принадлежи българският език, се смята направо за интелектуален подвиг.

Но изненадата им е още по-силна, когато открият, че човек от френски произход, без семейни връзки с България, може да се интересува от един език, който те са склонни да смятат за екзотичен. И тогава винаги следва въпросът, подобен на онзи, който си задава навремето Монтескьо („Как може човек да бъде персиец?!“): „Какви са причините, които Ви накараха да учите български?“

Бях покорен през тези години от изключителната личност на проф. Роже Бернар, от неговата голяма ерудиция, както и от педагогическия талант на този верен приятел на България, който в продължение на цели три десетилетия оглавяваше Катедрата по българистика в Сорбоната. Редовно поддържах с него кореспонденция. Когато през 1969 г. той ми предложи да подготвя под негово ръководство докторат по славянска филология върху автобиографията на Софроний Врачански, аз приех това с възторг. От дълго време проф. Бернар се интересуваше от това произведение – единствено по рода си в българската литература.

Занимавах се известно време и с езика на Паисиевата история, без

да споделям напълно становищата на български учени като проф. Иван Шишманов, Боян Пенев, проф. Любомир Андрейчин.

Когато проф. Бернар излезе в пенсия, аз бях избран за негов наследник като ръководител на катедрата.

Искам сега да отдам почит към българските колеги и приятели: академиците Владимир Георгиев, Емил Георгиев, Петър Динеков и Иван Дуйчев, професорите Георги Димов и Светомир Иванчев, Николай Колев, Никола Колев.

Винаги съм изпитвал до дъното на душата си топлото гостоприемство на българския народ и неговата франкофилия, които многократно са се проявявали към мене.

Ще си позволя накрая да преинача известното обръщение на Паисий:

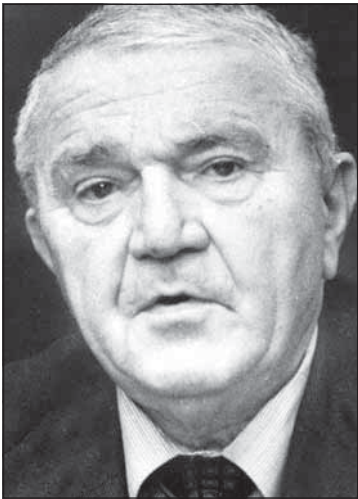
„Французино, знай българския род и език!“

Да живее България, да живее българският народ, да живее българският език!

Из академичното слово при удостояване със званието „Почетен доктор“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 8 януари 2003 г.

Венец на ново житие

Проф. Роже Бернар

Проф. Роже Бернар

бляснала от сблъсъка на двете епохи, които той е преживял.

Из слово, произнесено на тържество в ЮНЕСКО за 50-годишнината от кончината на Иван Вазов. Париж, 7 декември 1971 г.

„Нека той познае от мойто писание, че голям е той бил и пак ще да стане, че от славний Будин, до светий Атон бил е припознаван нашият закон.

И че сме имали царства и столици, и от нашта рода светци и патрици; че и ний сме дали нещо на светът и на вси словене книга да четат.“

Иван Вазов
Из „Епопея на забравените“

Луи Леже

Културен предшественик

„В живота на Св. Кирила и Методий има нещо друго въвн от историята на двама духовници, на една литургия и на една азбука. Апостолата на Св. Кирила и Методий не е бил само едно религиозно дело, той има и политическа страна. <...>

Изучавайки анализите на славянските народи, аз дойдох до убеждение, че повечето от техните нещастия щяха да бъдат премахнати, ако последователите на Св. Кирил и Методий биха могли да продължат апостолата на своите учители и да разпространят в целия славянски свят християнската доктрина, оставайки верни на западната цивилизация и на католическото единство. <...>

От всичките южнославянски народи българският е подхвърлен днес на най-тежка орис. Той обаче е бил културният предшественик на другите. От Солун, от българска земя тръгват в IX век двамата славянски апостоли за Моравия. За пръв път на български език е било преведено Евангелието. Дотогава славяните са нямали друга литература въвн от широкото съкровище на своите народни песни...“

Из книгата „Славянският свят“ (1873).

„Богородица с ангели и светци“ (1811). Худ. Тома Вишанов. Стенопис от черквата „Покров Богородичен“ в Рила

Съвременник на Русо

Паисий и европейските философи

Акад. Михаил Арнаудов

„Поклонник на националната стихия в история, бит и език, Паисий сочи енергично дълга на българските просветени мъже да тачат бащинията си в нейните най-скъпи духовни прояви и да запазят непокътнати българските семейни и обществени добродетели. Съвременник на Жан-Жак Русо, той споделя някои идеи на [този] философ, без да го е чел и без да е чувал за него. <...>

Паисий <...> е изпреварил с половин век пионерите на националната обнова в Германия, патриоти като Мориц Арнд, Фридрих Ян, Юстус Мозер, у които мисълта за жизнени сили на простия селянин и за божествено потекло на народността води към пропаганда между просветените кръгове за почит към народа и за въздигане на културата и държавата чрез сродяване с непокварената народна душа. Нашият автор на националното начало догонва по свой път и по силата на здрав инстинкт подобни прогресивни насоки на българското възраждане. Ако онези немски патриоти от епохата на романтизма изповядват революционното убеждение, че не образованото общество, а простата народна маса пази върно чистия залог на прадедите и че не чрез чуждата, именно френската, а чрез домашната прастара култура може да се разпали любовта към всичко свое и създаде воля за народна свобода и държавна независимост, Паисий изповядва преди тях същото мнение за силата на народността и напътва читателите си към единение между интелигенция и непросветени синове на родината. Равнодушието и разединението означават тук предателство. Из тази национална вяра, която има дълбока етическа основа и исторически предпоставки, Паисий оборва решително всички опити за опразване на българския живот и на българското образование от първичните им племенно-психологически елементи. В това отношение той се проявява като поклонник на демократичното учение за развой и права на народа.

С трогателно простодушие, зад което личи силно патриотическо огорчение, Паисий изтъква доводите, поради които българинът не трябва да се отрича от нищо свое, колкото и на глед то да не може да съперничи с блясъка на чуждото, на гръцкото. „*Но от що се ти, неразумне, срамиш от свой род и влачиш се на чужд език*“ – пита се той, усвоявайки полемичен тон и превръщайки историческия си разказ в памфлет против пакостната гръкомания.“

Иван Вазов дава мощен израз на огорчението от учените–недоучени българи, неспособни да оценят големите достойства на родното слово и предпочели да прибегват до чужд език дори в беседа със сънародници, за да проличи мнимата им културност. Доловайки този осъдителен предрасъдък на българи, у които с опечален атавизъм се е поддържало чувството на национална малоценност, Вазов роптае заедно с пророка на българското възраждане:

„О, да Паисие: речта ти бе права в оние тъмни дни – и днес тя е такава: народа наш по труд, по чест, по меч велик – по липса на любов към своито, как е малък – по робския поклон пред чуждото! ...“

Делото на отец Паисий се оказва така не само едно велико предание: то добива и несравнима актуална стойност, щом чрез него трябва да се призовават към национално опомняне по-късните поколения.

Из книгата „Паисий Хилендарски. Личност, дело, епоха. София, Нар. култура, 1962, с. 112-113.

Личност с европейско значение

„История славяноболгарская“ на немски език

Разговор с проф. Норберт Рандов

Президиумът на Българската академия на науките и Академическият съвет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ удостоиха с Кирило-Методиевска награда за 1984 г. Норберт Рандов – за превод, послеслов и коментар към „История славяноболгарская“ от Паисий Хилендарски, издадена на немски език.

Сигнален екземпляр на изданието бе донесен в редакцията на в. „За буквите – О писменехъ“ лично от преводача, който отговори на няколко въпроса специално за читателите на Кирило-Методиевския вестник.

– Разкажете по-подробно за издателската поредица, в която се появява „История славяноболгарская“.

– Става дума за библиотека „Ин-зел“ (остров) на издателство със същото наименование в Лайпциг. Тя съществува от началото на XX век. Представя само шедьоври на световната литература и култура в много спретнат вид. Предназначена е за широк кръг читатели. Книгите от тази поредица се издават обикновено в 15 000-ен тираж (понякога и повече) и не се задържат по-дълго от три дни в книжарниците. За пример мога да посоча биографията на Микеланджело Буонароти от неговия ученик Кондиви, биографията на Данте Алигиери, написана от Джовани Бокачо. Нерядко авторитетът на тази библиотека спомага да се извади от забвение някой значителен автор, както е примерът с Щрибергер, участвал в битката срещу султан Баязид при Никопол през 1394 г. Показателен е случаят и с „Житието“ на Софроний Врачански, което излезе също в мой превод и претърпя досега две издания по 10 000-ен тираж, като възбуди необичаен интерес.

– А защо избрахте Паисий Хилендарски?

– Както съм написал в послеслова на изданието, Паисий е личност с европейско значение. Европейската култура се заражда на Балканския полуостров. По-насетне България става възел на новата европейска история. По времето на Паисий се повишава интересът към тази част на континента. Например немският историк Щрител издава три тома документи за Османската империя. Енгел пише „История на българите в Мизия“. Появяват се история на Дубровник, първата история на Украйна. Паисий не е познавал споменатите издания, но усеща този нов общоевропейски интерес и става един от първите негови изразители.

От друга страна, Паисий стои в основата на много силно и много характерно течение в българската книжовност – онова, което засяга реалната съдба на народа. Именно в това най-ярко се изразява българската душевност – в усета към реалното, което Боян Пенев критикува. В българската литература няма стремеж към идеални, в смисъл ефимерни неща. Боян Пенев го приема за недостатък, но по моему това е нещо положително.

– Как според Вас се пише история „по български“?

– Паисий иска да привлече историческата истина в полза на своя народ. Неговата задача е да опро-

Проф. Норберт Рандов

Корица на немското издание

вергае изопачаванията в нея. Като че ли „българският начин“ за писане на история е най-често очистването ѝ от фалсификациите на някои чужди летописци.

Само че в същото време следва да се имат предвид и ограничените средства, с които е разполагал Хилендарец. Той не е имал достъп до важни исторически източници. Паисий е самосъздаден човек. Неговостите, които допуска, се дължат главно на изворите, които той ползва – главно на Мавро Орбини и даже на Цезар Бароний, макар последният да се счита за един от най-големите представители на историографията отпреди Европейското просвещение.

– Какво означаваше за Вас работата над превода на Паисиевата история?

– Девет пъти поред съм я превеждал дума по дума! Спорил съм с български езиковеди относно отделни части от нея. Дълги часове например съм говорил с Ангелина Минчева и накрая тя се съгласи с мен. Занимавам се с „История славяноболгарская“ цели 20 години. И все си имам наум, че някой ден трябва да я видя на немски език. Началния подтик за това

получих от една забележителна жена – Жана Николова, учителка по български език в София. Живях една година у тях по време на своята специализация. Паисий бе за нея най-интимна любов. Тя ми подари екземпляр от изданието, осъществено от Александър Теодоров-Балан като първи том на поредицата „Трем на българската книжнина“ през 1898 година. Сега съм длъжен да изразя най-голяма почит към тази жена – ако не беше тя, може би аз нямаше въобще да се занимавам с българистика.

– Какви особености на Паисиевия текст преодолявахте при предаването му на немски език?

– Стремях се той да звучи малко странно, но не архаично. Това е доста тънка работа. Дума по дума съм проверявал превода на няколко пъти. Помагах си с „Историята“ на Енгел. Тя съдържа изрази, характерни за немската историография на XVIII век, и аз ги възприех. Днес никой от тях не се употребява, но те се подразбират по смисъл. Има също особености в подреждането и съчетаването на отделните думи.

Два пъти сверяхахме превода дословно: първия път с Кирил Костов (комуто също изказвам своята благодарност) – той следеше българския текст, а аз – немския; втория път българския текст следеше моята съпруга, а аз проследявах немския.

– Коментарът към Паисиевата творба обема почти половината от изданието...

– Заради него доста дълго време се рових в разни книги, правих десетки най-различни справки и уточнения. Считах, че той има приносен характер. В досегашните български издания много споменати от Паисий личности и събития са оставени без коментар или са недоизяснени. Като имах за цел да представя на немския читател възможността да получи по-цялостна представа за българската история и да вникне по-дълбоко в миналото на цяла Югоизточна Европа, аз смятам, че подобен коментар е напълно необходим.

Въпросите зададе

Илия Пехливанов

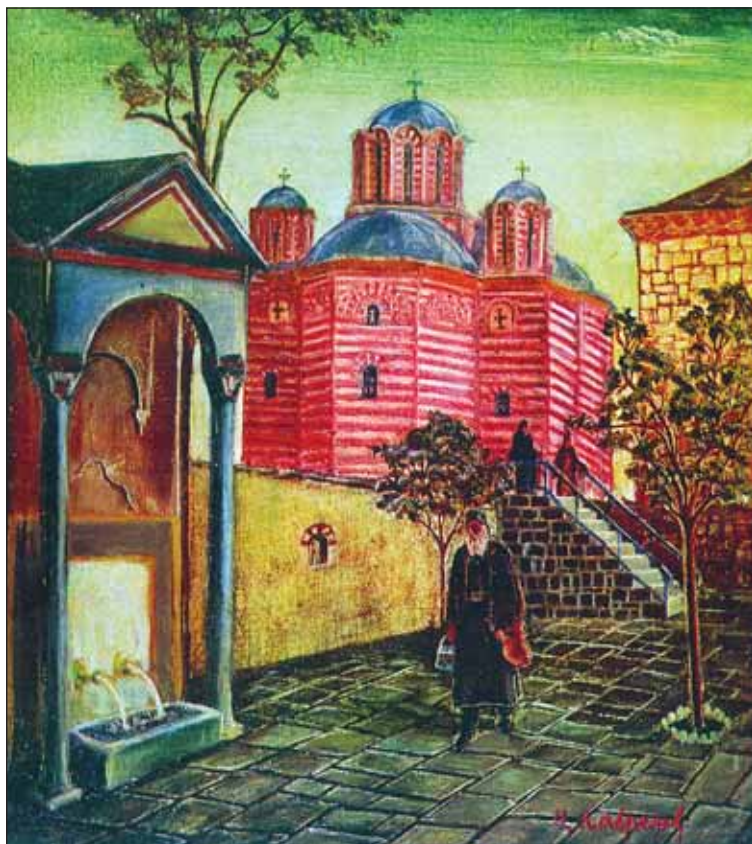
В. „Антени“, бр. 51, 1984.

Проф. Норберт Рандов е удостоен със званието „Почетен доктор“ на Югозападния университет „Неофит Рилски“ и на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Римската църква почита Св. Св. Кирил и Методий на 7 юли в деня, когато през 1415 г. в гр. Констанц по време на VIII Вселенски събор е изгорен на клада Ян Хус.

В същия събор взема участие с 300-членна делегация и Киевският митрополит Григорий Цамблак.

Източната църква почита славянските първоучители на 11 май по Григорианския календар, или на 24 май по Юлианския.

„Манастирът Ватопед“. Худ. Цанко Лавренов (1942)

Пръв тласък

Константин Иречек

„Голямото умствено движение, което бе обхванало Европа през XVIII век, засегна също и славянските народи, които – освен руси и поляци – тогава бяха съвсем забравени. Незабелязана за своето време, шепа просветени патриоти произвели извънредно интересен за историка преврат, който и днес още се приписва от Западна Европа на русите, като че дипломатическите агитации са в състояние някъде да произведат толкова дълбоко проникващи промени в народния живот <...>

Сред вечнозелените Атонски гори в 1762 г. монахът Паисий завършил малката си книжка „История славяноболгарска о народах и о царях и о святих болгарских“, с появата на която почнало българското национално движение. Па и у останалите славяни пръв тласък на новото движение е дало пак изучаването на отечествената история <...>

Паисиевият труд няма по-голямо значение за издирване на българското минало, отколкото например Фирдоуси за персийската или Качич-Миюшич за далматинската история. Затова пък неоценимо значение има за най-новото развитие на българския народ. Горещ патриотизъм пламти от всяка страница. С пламенни думи Паисий предизвиква в паметта на дълбоко падналите си сънародници славните дни на тяхното минало, когато те, управлявани от свой цар и свой патриарх, са били прочути и уважавани. Той сериозно упреква гърците, задето те изпращат само гръцки владици, съвсем се не грижат да се основат български училища, държат народа в простота и невежество, с помощта на турското насилие и въпреки всички църковни закони вършат постоянно неправда, и подканва сънародниците си да не търпят вече така овчедушно тези безобразия. Остро наставление получават от него ренегатите, които се учат да четат и да пишат по гръцки и не искат да се признават за българи. В името на своята история българите по неговия съвет са длъжни преди всичко да уважават езика си. Паисий отговаря на подигравките не само на гърци, но и на съплеменните на българите австрийски сърби и руси; нека да благодарят те на Бога, извиква им той, загдето ги е пощадил от турско и от фанариотско иго. Простите, но пропити с чувство Паисиеви думи донесли дълъг отглас във всички български земи. Скоро той намерил последователи, които правили много добавки към съчинението му <...>

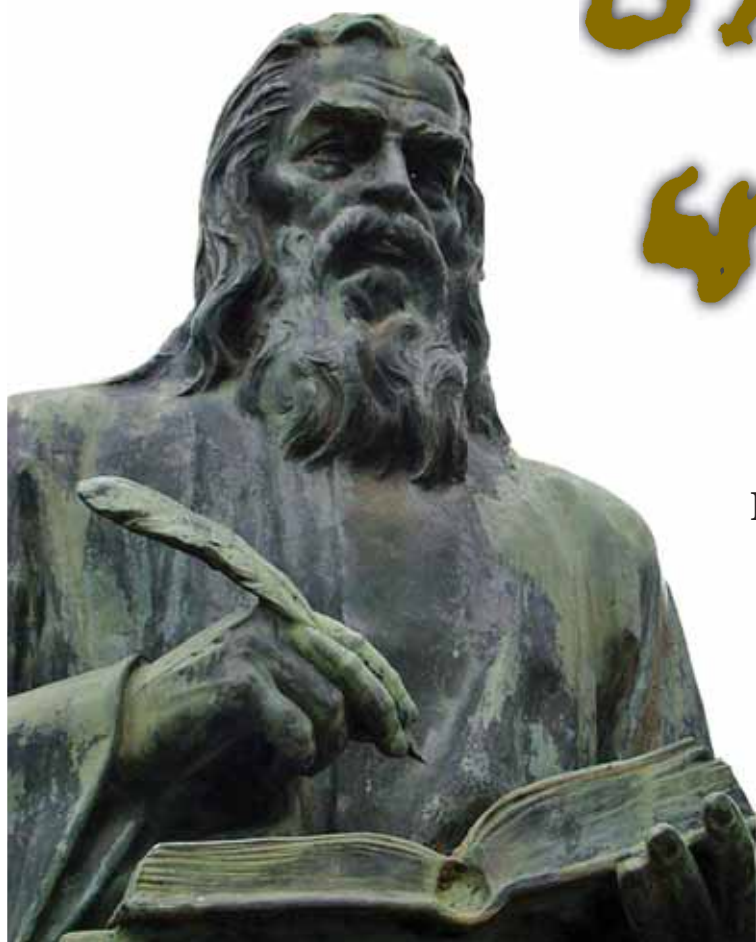
Още в сегашния век неговата хроника често се преписвала, докато в 1844 г. Христати Павлович не я напечатал в Офен (Пеща), макар и в много изменена форма, под название „Царственик или история болгарская“.

От многобройните преписи написаният в 1765 г. в Котел е за нас особено интересен поради личността на преписвача свещеник Стойко – епископ Софроний Врачански, най-добрият Паисиев ученик <...>.

Петко Славейков ми разправи на 8 август 1884 г. за Паисий. Учениците му го питали какво ще стане с българщината след неговата смърт. Паисий отговорил: „Само преписвайте прилежно моята история.“ Това разправяли на Славейков приблизително преди 30 години калугерите в Цариград и учениците на Кирил Пейчинович, игумен на Кралимарковският манастир при Скопие, който издаде книгата „Огледало“ в Будин <...>

Най-прочутото фанариотско аутодафе е изгарянето на старата търновска патриаршеска библиотека. Митрополит Иларион Критски около 1825 г. заповядал да отворят в митрополитската черква врата от олтаря направо за към двора. Когато почнали да разбиват стената, случайно се натъкнали на една малка със сводове стаичка, цяла пълна с книги – библиотеката на търновските патриарси. Там намерили и мощи на светии; от тях главата на св. Михаил от Потука Иларион продал във Влашко. Неофит, митрополитският протосингел, светогорец, се помъчил или да зазида книгите отново в черковните стени, или да ги зарови под пода на строящата се там наред с черквата конюшня. “

Из „История на българите“, на чешки и немски език (1875, 1876)

„Отец Паисий“. Бюст-памятник в Морската градина на гр. Варна.
Скулптор Кирил Шиваров (1929)

У ПЕРАЗНАМНЕ І ПОРДА ЦАМІШІ ДА СЕ НАР

Книга завет

Предуведомление за научните търсения между двете чествания:
200-годишнината на „История славяноболгарская“ в 1962 г.
и нейното четвърт хилядолетие – през настоящата 2012 г.

Проф. д-р Надежда Драгова

Корифите на науката за Българското възраждане: Марин Дринов, В. Н. Златарски, Ив. Д. Шишманов, Боян Пенев, Петър Динеков, Иван Дуйчев, Маньо Стоянов, Боньо Ангелов оставиха в наследство една монументална визия, която обосновано утвърди „История славяноболгарска“ като най-високо достойние на българската национална култура. С категоричността на научния си авторитет обаче, без самите те да са го налагали, в следващите научни генерации, които продължихме делото им, се приеха като безспорни и окончателни някои техни предположения, които нямаха още дефинитивна документация. Ние – поколението на Николай Генчев, и учениците ни – Кирил Топалов, Божидар Райков, Илия Тодоров, Божидар Димитров, приехме като аксиома две постановки, като си въобразихме, че са от тях.

Първата – увереността за т.нар. белова, която Паисий носи в мешинената си торба на пътуващ монах (таксидиот), пътят търси и намира преписвачи. Величав мит! През Родината крачи монах – тревожен, презрял болестите си и душевните мъки, които „го разяждат“, един едва навършил 40 години балканджия, преплещил през рамо торба с „малка книжица“. Тя е, която ще взриви робското примирение, ще свести неразумните отродяващи се българи и ще изпълни умовете с нови мисли, програми и действия. Сам и без кон!

В модерната епоха, от XX век, по величие този мит може да се съпоставя само с Кралимарковия през средновековната и с „юнак балкански“ на освободителните въстания (XVIII и XIX в.).

Втората версия бе, че авторът носи един завършен текст, който преписвачите приемат със страхопочитание да го възпроизведат дословно.

Много рано се установи, че преписите не са еднакви, но беше обяснявано различно: или с втора белова (обозначавана в научни текстове като П2 (Паисиева втора), или с недостатъчна компетентност на преписвача.

Първата Паисиева белова (П1) се датираше в 1762 г., веднага след завършването ѝ, а втората – преди 1771 г., когато се появяват различаващи се преписи: Самоковският, Никифоровият и др.

Педантично е нужно предпоставянето: П1 и П2 са предпоставяеми (нямаме ги запазени! или не сме ги идентифицирали още между наличните).

Паисий е починал в края на 1772 г. (според последното документиране) по време на пътуване като таксидиот – в Хилендарския метох в село Ампелино, сега част от Асеновград: квартал „Лозница“. Не зная кой е предложил българското име на Станимака да бъде увенчано с царете Асеновци – най-възторжено представени в „История славяноболгарска“ като освободители на България от византийско иго. Предполагам, че е внушение и от духа на Паисий, защото гробът му е там!

Запомняме, че той умира 50-годишен и че трябва да открием гроба му в квартал „Лозница“ на Асеновград.

А преписите продължават да се множат: 1781 – втори Софрониев, от него – Куванлъшки препис (1783), пак от него Еленски препис (1784), поп Пунчова преработка (1796), два Русенски преписа (1809), трети Русенски (1811), Рилска преработка през 1825, Габровска сглоба през 1833... и така до 1882 г. в град Банско (30 години преди освобождението му!).

Моите усилия продължаваха под озарението на мита „Паисий с торбата търси преписвачи“. Посветих се да подготвя текст-критично издание на Паисиевия автограф, за което „претърсвах“ различията в преписите, съпоставими със Зографския автограф – това беше методиката, възприета от Маньо Стоянов, признат и досега – годи-

ни след смъртта му, за най-вещия специалист по преписите. Това е и класическата методология за текст-критично издание.

То обаче се оказа невъзможно поради несъгласими различия в преписите. Сега съм убедена, че усилията са били излишни!

Те са неадекватни към интенцията на Паисий, която му е наложила да пише „кратка история“ (въпреки признанието му, че разполага и с някои многоречиви извори) и още по-важно: „да я състави“ в изумително прегледна структура (днес бихме я нарекли „матрица“): за царете, за патриарсите, за славянските учители, за светците, за новомъчениците, за робската съвременност в империя, в която няма „никаква правда, ни съд“. Единствено съответстващо на ситуацията тогава, когато се формира нацията, а няма представителство – нито политическо в системата на Османската империя, нито верско – в гръцкоезичната фанариотска църква, е: тя да го открие в самата книга – история. Историята да

ПАИСИЙ.

„О неразумне и тюрое! поради што се
сражиш да са наречешъ Болгаринъ?
... Или не са имали Болгаре цар-
ство и господарство? Ти Болгарино
не прелдайси, знай свой родъ и
языкъ!“

Паисий. (1762)

Сто и двацетъ годинъ! . . . Тъмнини дълбоки!

Тамо въ дънь горитъ атонски, високи,
Убъжища скрити отъ лъжовний миръ,
Мѣста за молитва, за отдихъ и миръ,
Дѣ се чува само ревътъ бѣло-морский,
Или вѣчний шопотъ на шумитъ горски,
Иль на звона тежкий набожния звѣвъ,
Въвъ скромна килийка, потънала въ сънь,
Единъ монахъ тъменъ, непознатъ и блѣденъ,
Прѣдъ ламба жумяща пишеше наведенъ.

Що драскаше той тамъ, умисленъ, единъ?
Житие ли ново? Новъ ли дамаскинъ,
Захванатъ отъ дълго, прѣкъсванъ, оставянъ,
И прѣдъ кандилото верѣдъ ноцъ пакъ залавянъ?
Полчиби ли божий записваше тамъ?
Слова ли духовни измисляше самъ?
За въвъ честь на нѣкой славенъ чудотворецъ,
Египтенинъ, Еллинъ или Светогорецъ?
Що се той мореше съ тоя дълъгъ трудъ?
Или бѣ филсофъ? или бѣше лудъ?
Или туй кановъ бѣ тежкъ и безуменъ
Наложенъ на него отъ строгий игуменъ?!
Най-послѣ отдѣхна и рече: „конецъ!
На житие ново азъ турихъ вѣнецъ.“
И той хвърли погледъ любовенъ, привѣтенъ
Къмъ тозъ трудъ довършенъ, подвигъ многолѣтенъ,
На волята рожба, на блѣнъето плодъ,
Погълналъ безшумно полвина животъ.
Житие велико! заради което
Той забрави всичко, дори и небото!
Нивга майка нѣжна първенеца свой
Тѣй не е гледала; ни младий герой
Първитъ си лаври, ни поетътъ мраченъ,
Своятъ идеалъ новъ, чуденъ, лучезаренъ!
И, кат' нѣкой дрѣвенъ библейски пророкъ,
Ил' на Патмосъ дивий пустинника строгъ,
Кога раскривали възъ гладката кожа
Тайнитъ на мрака и волята Божя,
Той хвърли очи си, растреперанъ, блѣдъ,
Къмъ хаоса тъмний, къмъ звѣздниятъ святъ,
Камъ Бѣлото—Море, заспало дълбоко,
И вдигна тезъ листи, и викна високо
„Отъ днеска нататкъ българскиятъ родъ
История има и става народъ!“

ПОРЪЧАНТО СЪС СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА

стане достъпната национална институция!

Разделянето ни с мита „Паисий с ‘Историята’ в торбата“ е болезнено, особено за мен, която съм го вградила в предишните си книги. Но си опазвам изображението на художника Иван Кирков като „Паисий събира по манастири и църкви градиво за книгата си“. Сама си разруших мита! Получи се естествено: митовите неминуемо се отдалечават, когато наука започне да ги проверява. А и военните имат формула: поражението обещава следващ успех. Засега, без да имаме основание да обявяваме успех, сме сигурни в едно – в проглеждането си, че:

Въздействието на „История славянобългарска“ не се постига по класическата рецепция: книга-читател/слушател, а по различаващ се механизъм: ръкописно разпространение.

Изумителното е, че то – наложило се спонтанно – е и предначертано, пред-избрано от автора: „Преписвайте я и платете да ви я препишат“ е заветът му.

Явлението е феноменално за XVIII век: века на Просвещението и на книгопечатането. Сам Паисий при посещението си в Сремски Карловци („в немската земя“) наблюдава предимствата на книгопечатането и ги адмира в

текста си – но след завършването на „Историята“ не отива отново там да я отпечата. А той не е бил беден! Когато си идва от Сремски Карловци през 1761 г. в манастира Хилендар и отчита пренесените манастирски пари и документи, от свое име внася на манастира дар с неочаквана стойност: къща, закупена за манастира там (вероятно за метох) и лозе (вероятно за ритуалното вино и за текущи доходи). Бележката в Хилендарската кондика съобщава, че дарът е с лични негови средства. С малко от тях тогава той би могъл да отпечата „книжицата“ си.

Очевидно е, че опитният проповедник Паисий отнапред е предвидил да се преписва на ръка като средство да се възпитават съмишленици. Днес наблюдаваме резултата: преписването на „История славянобългарска“ е една непрекъснато актуализираща се национална историческа памет. А самото ѝ придвижване „от ръка на ръка“ по всички посоки на етническото ни землище я превръща в съучастие, в обществено събитие, в „посвещение“. И след време – във величав спомен! Затова и днес ни пресрещат толкова легенди и настояват да им признаем достоверност. А и преписите тогава най-често са подвързвани като църковна книга.

Този научен извод предопредели задачата на изследователската ни програма като „Преписи и преписвачи“ и наложи идеята за издателска библиотека „Четвърт хилядолетие „История славянобългарска“ – да предложим на читателите непознати им преписи, представящи отделни редакции и духовни събития.

Мемоарите разказват за повече от 70 преписвания. До нас са стигнали 45 реални преписа. Окуражително е, че и сега броят им се увеличава чрез дарения от частни библиотеки. През 1988 г. бяха подарени на Президентството два непознати преписа (сега наричани „Музеен“ и „Бобчев“) в знак на солидарност, че президентът Петър Стоянов с юридически обоснована отговорност върна на Зографския манастир Паисиевия автограф, който е манастирска собственост.

А и от САЩ – Охайо, в т.нар. Хилендарска стая в Университета Кълъмбъс се появи дар от наследството на Джеймс Кларк – възрожденския протестантски пастор в Самоков – с поръчан от него препис на двете истории: Паисиевата и Спиридоновата.

Какъв е резултатът от ръкописното разпространение?

Движението на текста „от ръка на ръка“ и от селище към селище променя генерациите преписвачи. Най-първо са монаси и свещеници: поп Стойко Владиславов в Котел, поп Пунчо в село Мокреш, поп Стоян в Куванлък, монах Никифор, монах Харитон.

Свещеническата интелигенция запазва участието си до последния препис – направен от свещеник Костадин Чучулаин през 1882 г. в Банско (което тогава е още в Османската империя).

Второто поколение са грамотни синове на свещеници: Алексей поп Велкович Попович, Кесарий папа Василев.

Третата генерация са даскалите. През 1811 г.: даскал Никола поп Лазаров в Русе; после даскал Драгия в Горни Турчета; Кесарий в Пазарджик и в Панагюрище; неизвестен учител в Габрово; Найден Геров – учител в Пловдив; Христки Павлович – учител в Свищов; Сава Доброплодни – в Котел.

Встъпва и поколението на учениците (в Търново: Петко Славейков, Христо Драганович, Тодор Шишков). А след Освобождението има и опълченец – Д. П. Оджакوف.

Изгражда се медийна мрежа, невъзможна тогава като система за рецепция на която и да е печатна книга.

Сменят се и поръчителите (които възлагат или заплащат преписването): не само игумени и църковни епитропи, пътуващи монаси – таксидиоти. Още в началото на XIX век са вече и търговци, и занаятчии (куриозно е, че преобладават кожухарите – вероятно поради заможност, свързана с повишено търсене на продукцията им на османския, а може би и на европейския пазар).

Уникалната същина на ръкописното разпространение се представя и в редица случаи на съавторство от преписвачите: анонимни вмъквания на отделни детайли в текста и персоналистично в ключовите пасажки. Появяват се и преписвачи, които се изживяват като автори на „Историята“, след като в задължителния пасаж за информация са съобщили името на Паисий.

Преписването на ръка се утвърждава за всеки образован възрожденец като съществен жест на съучастие към престижното културно движение за опознаване на родната история.

„Паисий“. Худ. Иван Кирков. Илюстрация в книгата „Паисий“ от Надежда Драгова (1992)

„Иван Вазов“. Худ. Васил Стоилов (1962)

„Нека той познае отъ мойто списанье
Че голѣмъ е билъ той и пакъ ще да стане,
Че отъ славний Будинъ до светий Атонъ
Билъ е припознаванъ нашиятъ законъ.
Нека всякой братъ нашъ да чете, да помни,
Че Гърци сж людѣ хитри, вѣроломни,
Че сме ги блѣскали, и не единъ пътъ,
И за туй не можатъ назѣ да търпѣтъ,
И че сме имали царства и столици,
И отъ нашъта рода светци и патрици,
Че и ний сме дали нѣщо на свѣтътъ
И на вси Словене книга да четатъ;
И, кога му викатъ: „Българину!“ бѣсно,
Той да се гордѣе съ това име честно.
Нека нашъ братъ знае, че Богъ е великъ,
И че той разбира българский языкъ,
Че е срамъ за всякой, който се отрича
Отъ своя си рода и при Гърци тича,
И своето име и божиятъ даръ
Захвърля безумно, като единъ тваръ.
Горко вамъ, безумни, овци заблудени,
Съсъ грѣчка отрова, що сте напоени,
Дѣто се срамите отъ вашия братъ
И търсите пища въ грѣчкия развратъ!
И ругайте грѣшно бащини си кости
И нашитѣ нрави, че тѣ биле прости!
Та не вашъто племе срамъ нанася вамъ,
О безумни людѣ! а вий сте му срамъ!“

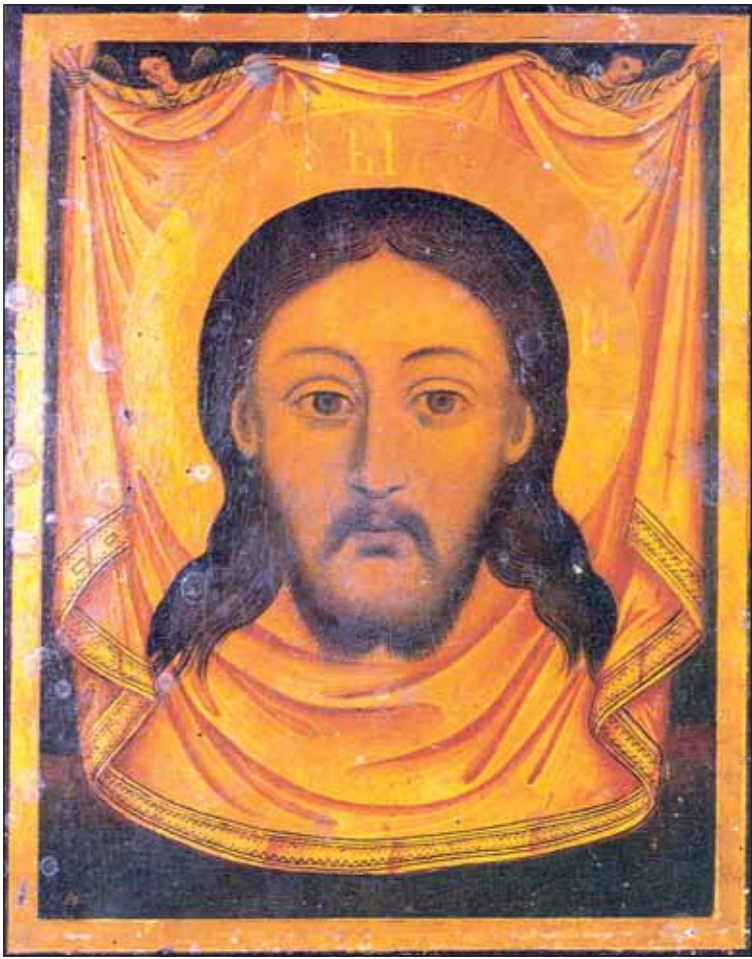
„Четете да знайте, що въ стари години,
По тѣзъ страни славни вършили дѣди ни,
Какъ съсъ много кралства имали сж бранъ
И отъ царѣ силни зимали сж данъ;
Какъ е царъ Асѣнъ тукъ храмовѣ градилъ
И даровѣ пращалъ; кой бѣ Самуилъ,
Дѣто си ягуби душата въвъ ада,
Покори Дураццо и вѣдѣе въ Елада:
Четете и знайте, кой бѣ царъ Шишманъ
И какъ нашъто царство сторихъ го плянъ;
Кой бѣ Иванъ Рилский, чийто светѣ мощи
Съ чудеса се славатъ до тоя день йоще;
Какъ се Крумъ прѣславий съ Никифора бя,
И изъ черепа му руйно вино пи;
И какъ Симеонъ царъ Угритѣ прогони
И на Византия даваше закони,
А той бѣше ученъ, философъ великъ
И не се срамышѣ отъ своятъ языкъ
И, кога нѣмаше кого да надвѣя,
Той пишеше книги за да си почива.
Четете и вижте, що сжмъ азъ писалъ,
Отъ много сказанья и книги — събралъ,
Четете, о братя, да ви се не смѣжатъ,
И вамъ чужденцитѣ да се не гордѣжатъ . . .
На ви мойта книга — тя е вамъ завѣтъ,
Нека се прѣписва и множи безъ четъ
И прѣска по всички поля и долини,
Дѣ България страда, въздиша и гине.
Тя е откровенье, Божя благодать —
Младий прави мѣдъръ, а стария — младъ,
Който я прочита нѣма да се кае,
Който знае нея много ще да знае.“

Тѣй мѣлвашѣ тозъ мѣжъ, въ килията скритъ,
Съсъ погледъ умисленъ, въ бѣдѣщето впитъ,
Който много бѣдѣлъ, утрѣнни пропусна,
Но пачето-перо нивга не испусна,
И, противъ канонѣтъ, и черковний звѣтъ —
Работѣ безъ одихъ, почивѣ безъ сънъ.

Тѣй мѣлвашѣ, прѣди сто и двацѣтъ годиниъ,
Тозъ дивъ Светогорецъ, — за рая негоденъ,
И хвърляше тайно, прѣзъ мрака тогасъ
Най-първата искра въ народната свѣсть.

1882 Пловдивъ

„Убрус“. Икона в черквата „Успение Богородично“ в с. Енчевци.
Тревненска художествена школа (XIX в.)

Вяра, род и език

Кирил, патриарх Български

От огъня на Паисиевия дух заискря пространната шир, която носеше българско име. Тя пламна от дотсега с озарената душа на хилендарския инок, която с пророческо ясновидство и дръзновение възвестяваше откровението на българското историческо минало и на вярата в силата и бъдещето на народа.

И ето, надвесеният над черната угар българин, потънал в черна робска неволя, се изправи и израсна възторженият родолюбец и веролюбец, в съзнанието и волята на когото се разбиваха вълните, що напиреха да помрачат до изнемога душата на похитената земя.

Два гласа се срещнаха и сляха в един дълбок порив: гласът на преподобния Паисий Хилендарски и гласът на българската земя. Тая земя се разтърси, отвя горния пласт на забравата и на чуждото влияние и върху разкритата целина се яви едно прекрасно минало.

Гласът на хилендарския инок прозвуча силно и властно, защото отзвукът на българската земя го поде и разчетливо и дълбоко го вряза в българската душа <...>

Светогорските мъченици за Христа са свидетели за смелия саможертвен дух на богоизбрани иноци. Такива лъчезарни свидетели на вярата Христова са и хилендарските мъченици. В тая атмосфера на саможертвено благочестие и на свет подвиг е расъл духовно за своя подвиг и хилендарският инок Паисий. Но не може да има съмнение, че и възрожденското дело на Паисия е вдъхновявало светогорските иноци за мъченически подвиг <...>

Отгде е тая зряла богословска мисъл у Паисия? Средата на XVIII век не е ранно време за такова богословстване, но важно е, че то е било достъпно за хилендарския инок. За един верски и културно-просветен еклезиологизъм на Паисия свидетелства и радеенето му за въвеждане на българския език в църквата и училището. Безсъмнено тук срещаме родолюбиви подбуди, чисти и благородни, следователно оправдани и от общокултурно гледище. Но срещаме и един християнско-евангелизаторски аспект на Кирило-Методиевото дело, забравено за няколко века, което е сега най-съвременно еклезиологично изискване за богослужение на народен език. Днес това е настоятелно поставен проблем в християнските църкви в целия свят. Паисий преди два века го постави и защити не само народностно, но и християнско-мисионерски, изтъквайки, че българите след покръстването си не са били утвърдени във вярата, понеже богослужението у тях било извършвано на гръцки и латински.

Преподобни Паисий е почитател на светиите и прослави паметта на някои от най-гачените български светии. Той търсел сведения за тях в служби, пролози и жития, за да възвеличи подвига им.

Основните идеи на Паисиевото служение и на неговия завет са: вяра, род, език, свобода. Тия идеи са били глас на миналото, прозвучал в Паисиевата душа. Прояснени в нея, в подвига на Св. Паисия и сетнешните народни борби, те стават завет за българския народ. С тоя завет служиха на българския народ избрани негови синове, които завещаха на родната история своите светли имена.

В тоя завет трябва да крепнем и ние духовно, та с Паисиева обич да послужим на своя народ, почитайки всички народи, а особено близките по вяра, език, историческа съдба и съседство.

Слово, произнесено по случай празнуването на 200-годишнината на „Славянобългарска история“ на Преподобния Паисий Хилендарски, 23 декември 1962 г.

Озарен свише

Канонизиране на Преподобния наш отец Паисий Хилендарски и Български

Протокол от тържественото заседание на Св. Синод, 26 юни 1962 г.

Единствен въпрос на дневния ред е обсъждане на условията за канонизиране за светия Хилендарския йеромонах и проигумен Паисий. Светият Синод установи следното:

Паисий йеромонах и проигумен Хилендарски <...> по Божие благоволение към благочестивия и правверен български народ е възсиял с благочестие и светост и духовно озарил българския народ. Той е светъл образ на благочестие, отразен в съзнанието на българския вярващ народ като светец. Сред българското православно църковно изпълнение е вече създаден сърдечен култ към личността на тоя богопросветен мъж, поради което е станало и съвсем непонятно произнасянето на заупокойни молитви за него, вместо да се търси неговото молитвено застъпничество пред Бога.

Според постоянната практика на светата Православна църква при канонизирането на светци, преподобни, изповедници и мъченици, следвано е било общото убеждение и създадената култова почит към известен богоугодник.

Йеромонах Паисий Хилендарски е дълбоко веруещ християнин, който молитвено се покланя на Светата Божествена Троица и я призовава. В името на Светата и Божествена Троица той завършва и своята „Славянобългарска история“. Той казва, че я е написал за полза на нашия народ в слава и похвала на Господа нашего Иисуса Христа, Комуто подобава всяка слава, чест и поклонение с безначалния Негов Отец и с пресветия и благия и животворящ Негов Дух, сега и винаги и във вечни векове. Амин.

Делото на йеромонах Паисий Хилендарски е извънредно голямо, както за народното пробуждане на българския народ, тъй и за неговото православно християнско просвещение. Неговата „Славянобългарска история“ е упражнила силно въздействие върху българския народ. Чрез силата на това въздействие при Божията благодат са просияли с мъченически подвиг след 1762 г. светите хилендарски мъченици българите Дамаскин Габровски (1772) и Онуфрий Габровски (1818), и други светогорски иноци българи като свети мъченик Йоан Български (1784) и свети мъченик Игнатий Старозагорски (1814).

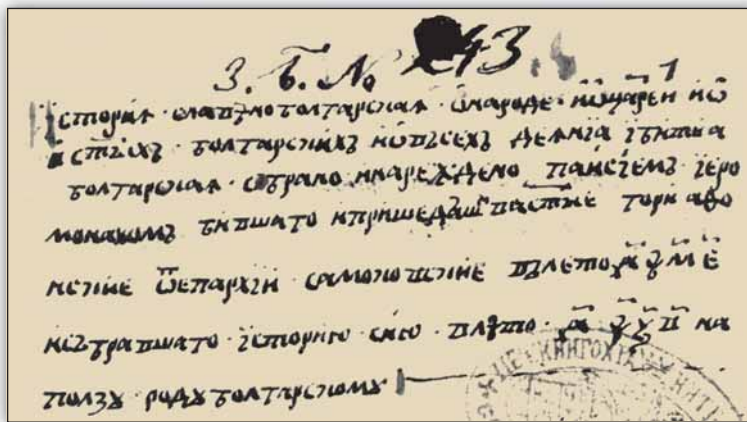
Въз основа на всичко това, следвайки благочестивия глас на цялата Българска православна църква, Светият Синод с молитвен възторг обявява всецърковно за преподобен блажения наш отец просветител и възродител Паисий Хилендарски и Български.

Името на възсиялия с Божия благодат светец е вписано в месецослова на светата Българска православна църква, а блажената му памет се празнува на 19 юни, когато по всеправославния месецослов се празнува паметта на преподобни Паисий Велики.

Съвременният печат на библиотеката на Славянобългарския Зографски манастир „Св. великомъченик Георги“

Заглавие на оригинала от „Историята“, съхраняван в Библиотеката на Зографския манастир

„Св. Паисий Хилендарски“. Нова икона.
Худ. Николай Ростовцев (1963)

Тропар

Кирила равноапостольнаго языкъ, защитив обновил еси и Патриарха Евфимия благословение Троицкое, предначав, исполнил еси.

Твоим бо трудом болгаром паки внятным их языком благочестие воспроповедася, и тобою первее начат Промысл Троицкий – дело освобождения рода Болгарскаго.

Сего ради тя почитаем, Паисие блаженне, и любовию совершаем честную память твою.

Смертию смерть поправ

Страдалците от Април 1876-а влязоха в небесното воинство

Момент от службата по освещаването на иконите в храма „Св. Александър Невски“, 5 май 2011 г.

Със Синодално послание загиналите за християнската вяра в Батак и в Новоселския манастир „Св. Троица“ в град Априлци бяха провъзгласени за мъченици. В патриаршеския храм „Св. Александър Невски“ то бе прочетено от секретаря на Светия синод Стобийски епископ Наум. С него Светият Синод определя загиналите в Батак и Новоселския девически манастир в Априлци да бъдат провъзгласени за мъченици, заедно с произтичащите от това действия, последствия, църковна прослава, преклонение пред свети мощи и свещените им изображения, молитви за тяхното застъпничество:

„Извършената днес тяхна земна прослава идва само, за да потвърди принадлежността им към божии угодници. Българският народ винаги е почитал и се е вдъхновявал от паметта на всички свои светци, особено за мъчениците за вяра.“

Лично Негово Светейшество Българският патриарх и Софийски митрополит Максим, в съслужение с митрополитите на Българската православна църква, отслужи Света Василиева литургия, по време на която обяви вписването на имената на новите светци в българския църковен календар, сваля бялото платно, с което бяха обвити техните икони, и ги освети, като благослови хората, които бяха изпълнили до краен предел храма. След литургията бе отслужен първият молебен за новите светци – вече като към небесни застъпници на вярващите – и канонизацията завърши с литийно шествие, съпроводено с тържествен камбанен звън, около храма, заобиколен от хиляди граждани, мнозина от които носеха български знамена.

„Вие, мъченици инокини Сусана, София, Елисавета, Ефросиния, Христина, Калиста и Екатерина, и ти, Сусана Чорбаджиева, която приживе не успя да се присъединиш към сестрите, но чрез кръвта си получи място в техния лик, и вие, новомъченици йереи Никола и Георги, двоица състрадалци и съименници на Софийските мъченици, заедно с всички други, пострадали за вяра и род, чиито имена Господ знае, защото всички те са при Него във вечния и безкраен живот, моlette Св. Троица, призвете Св. Богородица и всички светии и ни дайте сили да запазим вашата памет, та да бъдете споменавани в бъдните поколения и навеки. Амин!“

Ловчанска Св. митрополия

Тропарь – Гласъ 6
Подобенъ: Божественныя вѣры:
Мъченицы Новосельскыя, вѣтхуу лѣтъ ннзложнше, возвысиша вѣру праславныхъ, и твѣрдо подвизашася: беззаконныхъ во служеніи оублачнше, дерзновѣніемъ Хртѣ проповѣдаша, бѣа совершѣннаго, и нынѣ непрестанно молятеся даровати намъ велию милость.

Тропар за Новоселските мъченици

Сред присъстващите на церемонията бяха висши духовници, председателят на Народното събрание Цецка Цачева, президентът Георги Първанов, вицепрезидентът Ангел Марин, столичният кмет Йорданка Фандъкова и други политици.

„Тук сме, за да отдадем заслуженото на тези мъченици на вратата за свободата на България“, заяви Цачева. „Аз съм убедена, че в нашата история има много светли имена на достойни българи, работили за род, родина и вяра, които също могат да бъдат канонизирани.“

Близо 700 българи от Средна Стара планина намират смъртта си в най-голямото въстание, обхванало Северна България през Април 1876. Най-многолюдно е участието на хората от Ново село, Кръвеник и Априлци. Всички тях църквата канонизира като „Събор на новомъчениците от Ново село“. Ядрото на тази група от светци са седем монахини и една послушница от Новоселския девически манастир „Св. Троица“ – заклани и изгорени в обителта при потушаване на бунта на 9 май 1876-а, и двамата свещеници Никола Барбулов и Георги Дългодрейски. Стефан Вълев, праправнук на новоканонизирания свещеник Георги Дългодрейски, разказва, че той е защитавал хората в манастира и

Канонизираните нови светци са вписани в официалния календар на Българската православна църква и ще бъдат почитани като Събор на новомъчениците от Ново село – на 9 май.

Решено бе празникът Събор на Баташките мъченици да се чества на 17 май.

и един от първите, убит като мъченик.

Петнадесет черепа на убити в манастира десетилетия наред са пазени в параклиса костница, оцелял след въстанието. После тези останки били пренесени тържествено в църквата и когато духовниците започнали да ги почитват, открили по тях знаци на светостта. Протоиерей Вениамин Павлов от Ловеч споделя:

„Когато започнахме да мием тези мощи със светена вода, те започнаха да пожълтяват, което е белег на святост.“

Въпреки предстоящата канонизация хората от Априлци продължават да се питат дали като светци ще бъдат въздигнати единствено двамата свещеници и осемте монахини.

Никола Христов – историк, директор на Основно училище „Васил Левски“ в Априлци, казва:

„Ами само монахините ли?! Аз знам имената на много повече хора, загинали във въстанието. Например ковачът, който е новоселският Балканджи Йово.“

От Ловчанската митрополия, която е предложила процедурата по канонизацията, отново напомниха, че с ореола на светостта ще бъдат удостоени всички загинали във въстанието.

Христо Буковски

Метохът-костница в Новоселския манастир, където жестоко са обезглавени монахините Сусана, София, Елисавета, Ефросиния, Калиста, Христина, Екатерина, а свещ. Георги Христов загива при отбраната на манастира

Да се знай!

Приписки върху свещени книги

„Да се знае
кога се случи в лето 1876
кога се потъпка и изгори
Ново село за народност
и сто и девет души
убити бидоха и заклани
от турци агарянци.
Да помене тях Господ Бог
во царствие своем.
Амин.“

Приписка в псалтир от черквата
в с. Скандало, Троянско

„Да се знай
как се вдигнаха българите
новоселски,
и кръвенически,
и батошевски
върху турците в 1876 г., на 2-ри май,
и привлязоха турците
на 9-ти май същия месец,
та изсякоха българи и
българки в трите села
повече от 500 души.“

Приписка в „Неделник“ на Софроний Врачански
от с. Млечево, Севлиево

„1876 година, 6 май, в въстанието Болгарско черкезите и турците като изгориха черковата <...> със сичките ѝ вътрешни хоругви [потреби], ограбили потир и кандила сребърни, и дрехи, и прочие. После само тази книга намерихме в тревата на черковния двор, която я секли и боли, наместо болгарин востаник я мъчили...“

Приписка върху миней от черквата „Св. Богородица“
в с. Батошево, Севлиево

Димитър Хаджигенчев
учител от Стара Загора

„Работата по Созаклятието, която по година 1874 беше замряла, начена да ся соживява през следната година. Лееха ся куршуми в къщата на дерменджията Жеку Грудев. Подведоха ся под клетва нови младежи. По Петровден мя преместиха в село Джамбазито, дето ся услових да бъда учител за 2-3000 гроша, 15 кила жито и 10 оки вълна. Учениците ми бяха 80 <...>

Аз бях певец в черковата. Туй ся изискуваше от духовний совет на Ески Заара. Голям ихтибар [уважение] ми имаха селяните. Ката неделя четях „Апостолът“, „Свялото евангелие“ и пеях „Херувикото“, а подир черковний отпуст собирах в училището селяните, дето им четях „Царственика“ или „История болгарска“. Туй ся продължаваше къде час, час и отгоре. Училищната соба [стая] беше голяма, но понякога едвам собираше селяните. Идеха и стари, и млади да послушат с голям интерес историята на своя народ, да знаят, че и българите са имали нявга велики царе. Трупача ся да видят ликовите на Крума, Симеона, Бориса, Самуила и Иван-Асеня. Тъй ся будеше сознанието у народа по ония години на турска робия. Старите селяни като икона ся кръстехя и целуваха ликовите им си излизаха със сълзи на очи, доволни, че са научили нешто из историята на своя народ. Мнозина от тях мя молеха да им ходя на гости, та да и прочитам по нешто за юнашките български царе, които са стигали при стените на Цариград и са зимали дан от Византия.“

„Св. Св. Петър и Павел“. Темпера върху дърво.
Тревненска художествена школа (XII-XVIII в.)

Предтечата

Джеймс Баучър

„Преди сто години Европа почти била забравила за съществуването на българския народ. Един народ, който при управлението на своите могъщи царе Симеон (893-927) и Иван Асен II (1218-1243) е владеел по-голямата част от Балканския полуостров, на практика бил изличен от четири-те века турски деспотизъм и гръцко църковно господство.

Българите пострадали повече от всеки друг християнски народ на Балканите от турското завоевание. Географското им разположение в сърцето на полуострова ги изолирало от християнския свят и ги оставило на произвола на турските армии, които преминавали през страната по време на походите си към Австрия и Русия.

Работлив земеделски народ, те били превърнати в крепостни селяни на мохамеданските земевладелци или бейове, някои от които произхождали от благородни български родове, отказали се от християнството след турското завоевание <...>

Възраждането на българската нация е едно от чудесата на изминалия XIX век. Всички следи от предишното съществуване на този народ, всички документи за старите български династии били заличени; литературата изчезнала с османското завоевание; ръкописите се превърнали в храна за молците и червеите или паднали жертва на фанатизма на фанариотското духовенство. Библиотеката на търновските патриарси оцеляла до 1825 г., когато била изгорена от гръцкия митрополит Иларион.

Когато писмото било използвано за търговски или някакви други цели, българският език се изписвал с гръцки букви.

Предтеча на културното възраждане бил атонският монах Паисий, чиято „История славяноболгарская“ (1762 г.)– история на българските царе и светци – съживила спомена за отдавна забравените славни дни на този народ. Редица български изгнаници и търговци в Букурещ поставили началото на образователното движение. В резултат на тяхната дейност се появили редица прости учебни пособия – граматики, елементарни трактати и т.н. – написани на съвременния език.

Откриването на първото българско училище в Габрово през 1835 г. бележи важна епоха в историята на националното движение; през следващите десет години били отворени още около петдесет български училища и образованието престанало да бъде гръцки монопол. Основна роля при установяване на училищата изиграл Неофит – монах от Рилския манастир, където славянските ритуали и език били поддържани през дългите тъмни векове на чуждо господство.“

Сп. „National geographic“, ноември, 1912 г.

Джеймс Дейвид Баучър (1850-1920) е английски журналист и политически деец, виден приятел на българския народ. Като кореспондент на лондонския в. „Таймс“ за Балканите живее от 1892 до 1915 г. в България. Защитава българската кауза в Букурещ през 1913 г. и на Парижката мирна конференция през 1919 г. Изразява симпатиите си към българите в многобройни статии в британската преса. Погребан е по негова повеля край Рилския манастир.

Джеймс Баучър

Рим и България

Историографските статии на Петър Богдан Бакшев от XVII век

БАКШЕВ Петър Богдан (1601–1674) – Софийски католически архиепископ (1642–74), политик и книжовник. Роден в Чипровци <...> През 1637 е назначен за помощник на Софийския католически епископ. Обикаля българските земи и Влашко (1640) и изготвя подробно донесение до Конгрегацията в Рим с данни за миналото и настоящето на българските селища, за населението и неговия бит, за духовния и културния му живот. В историческите си трудове отстоява правото на българите в Османската империя на самостоятелно културно и политическо развитие. Политическата му дейност е подчинена на възраждането на българската държава и на желанието му да види начало на България християнски владетел. През 1645–73 ръководи няколко опита на българските католически първенци за привличане на европейските държави в борбата срещу Османската империя.

Голяма енциклопедия „България“. Т. 1. Гл. редактор акад. Васил Гюзелев. София, Българска академия на науките, Научноинформационен център „Българска енциклопедия“, КК Труд, 2011.

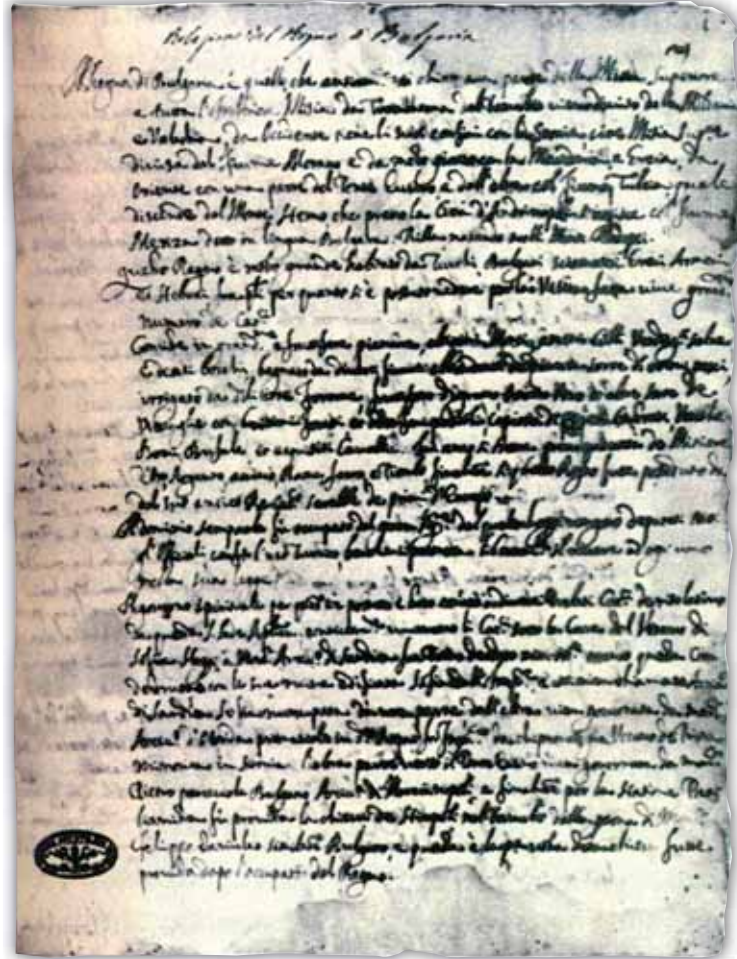
История на България

Предисловие

Мнозина са описвали българската история, всеки, както е смятал за вярно или похвално. Разумно беше да се похвали някой от това племе да хвърли светлина не само върху неща, които е чувал или е прочел в книгите, но и за научените за бащината земя от собствен дълъг опит, и за наследените от прадедите, като различава истината от лъжата, и да разкаже за земята и областите, реките и планините, които сам познава добре.

Мен ме роди българската земя, сега, почти грохнал от старост, същата родина ме крепи като разпадащ се кораб след дълги и разнообразни пътешествия, но не мисля да обхвана всичко, а смятам да изясня само някои неща, да разпръсна заблудите, разпространявани необмислено от други, да защитя древността на католическата вяра и управлението на църквата в тези области, да разкажа как се установи на това място общността на Серафимеския институт, като се надявам тези неща да размеся с много с други, които ще бъдат за читателя не по-малко приятни с разнообразието, колкото полезни с истинността си.

Съзнавам, разбира се, слабите сили на таланта си и колко малко блясък и изящество може би ще даде на човечеството грубото ми перо; но към този дълг ме тласкат природата и насърченията, които чувам, та всеки като частица от света да съдейства за общото благо, да се стреми да принесе някаква полза и особено да се старее

Страница от „История на България“ от Петър Богдан Бакшев, съхранявана във Ватиканската библиотека

да бъде уважаван от съгражданиите си. Към това се добавят молбите и писмата на моите съграждани, а би било жалко да си отида от този свят, без преди това да изплатя, така да се изразя, данъка, който с право се изисква от мен.

И така, за да бъде прав пътят ми към истината, поставих си за цел да

не се разпростирам по-нашироко, отколкото е редно, нито любовта ми към родината да преувеличи неща, казани от други необмислено, а нека се отсъди всекиму с една мярка достоверно и справедливо.

Виж също добавка към библиографията: Димитров, Божидар. Страхота, честният Методий. С факсимиле от хрониката „Кога и как маркоманите [моравяните] прегърнаха Христовата вяра“, посветена на Моравската мисия на Кирил и Методий, със славянското име на Методий). // За буквите – О писменехъ, бр. 1, 24 май 1979, с. 5; Георгиев, Владимир. Коментар на откритието. // Лит. фронт, бр. 24, 14 юни 1979, с. 4; Павлов, Иван. Църхо и Страхота. // За буквите – О писменехъ, бр. 2, декември 1979, с. 4; Бехинова, Венцислава. Коментар на откритието. // Лит. история, 1980, кн. 8.

Ватиканската библиотека е основана от папа Сикст IV през 1475 г. В нея се съхраняват едни от най-ценните старобългарски ръкописи: Асеманиево евангелие от X-XI в., Манасиева летопис от XIV в. и творби на български книжовници от Атон. Специален представител на библиотеката в България е Научният център „Иван Дуйчев“.

Ватиканската библиотека, където се съхранява „История“-та

За бъдещо възпоменание

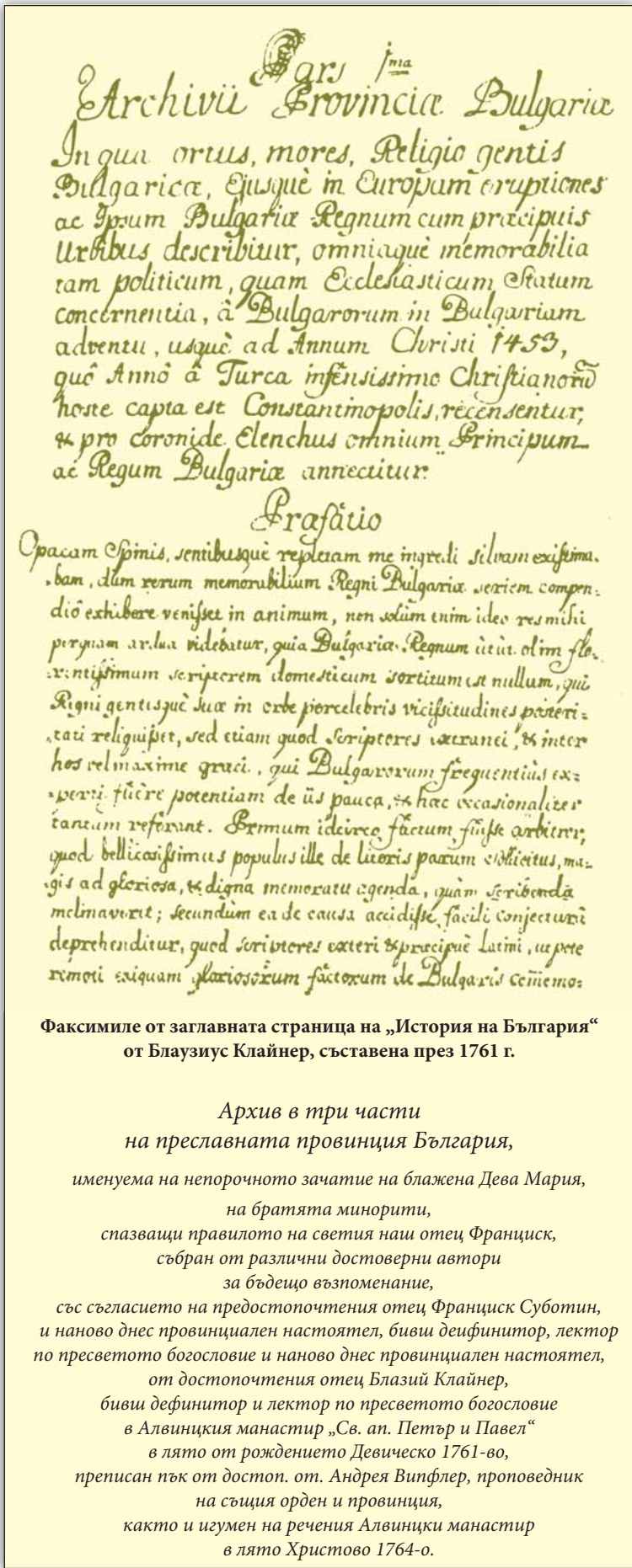
Година преди „История славяноболгарская“

„Верлувал обаче голям глад в българската земя и нямало от нийде помощ, вилнеела освен това и чума. Князът лично призовал християнския Бог да му дойде на помощ и заповядал да стори това и целият му подвластен народ. Като измолил край на глада и чумата, те се обърнали към истинската вяра. Князът [Богор] бил покръстен и наречен на името на ромейския император Михаил от изпратения при него епископ.

Случило се и друго, което още повече утвърдило княза в таченето на истинската вяра. Бидейки страстен ловец, той се развличал с лов не само вън, но и когато почивал в къщи, и то чрез нарисувани животни. Като прочее построил нов дом, той наредил на някой си художник монах, по име Методий, да украси този дом с рисунки. Обаче, вдъхновен от божие то провидение, не предписал точно кои и какви животни да бъдат изписани, но му заповядал да нарисува каквото той пожелае, стига то да навява страх и ужас на зрителите. А той, като не познавал нищо поужасно от второто пришествие Христово, нарисувал именно това. Когато било завършено това изображение, князът, виждайки от едната страна да се увенчават праведниците, а, от друга, да се наказват нечестивите и като разбрал от художника смисъла на картината, веднага се отрекъл от вярата си и бидейки посветен от светия епископ, <...> приел в късна нощна доба светото кръщение. Князът се трудил дълги години да въведе в цялата си държава християнската вяра, обаче като не можал да понесе това, дяволът поселял там плевели.

Прочее в 851 г. [в началото на 866 г.] първенците на българския народ, виждайки, че е променена обичайната вяра и култ, направили заговор против княза и искали да го свалят от властта. Той с малкото войници, които имал със себе си, ги разгромил и ги обърнал в бягство, като носел напред кръстния знак, и те, поразени, ненадейно станали християни.“

Из „История на България“ от Блазиус Клайнер. Изданието е под редакцията на Иван Дуйчев и Карол Телбизов. С., Изд. БАН, 1977, с. 62-63.

Факсимиле от заглавната страница на „История на България“ от Блазиус Клайнер, съставена през 1761 г.

Архив в три части
на преславната провинция България,

именуема на непорочното зачатие на блажена Дева Мария,

на братята минорити,

спазващи правилото на светия наш отец Франциск,

събран от различни достоверни автори

за бъдещо възпоменание,

със съгласието на предостопочтения отец Франциск Суботин,
и наново днес провинциален настоятел, бивш деифинитор, лектор
по пресветото богословие и наново днес провинциален настоятел,

от достопочтения отец Блазий Клайнер,

бивш дефинитор и лектор по пресветото богословие

в Алвинския манастир „Св. ап. Петър и Павел“

в лято от рождението Девическо 1761-во,

преписан пък от достоп. от. Андрея Винфлер, проповедник

на същия орден и провинция,

както и изумен на речения Алвински манастир

в лято Христово 1764-о.

Що казва Паисий

Георги Раковски

„Ето що казва отец Паисий в една българска ръкопис, коя ся нахожда у г. Музаркевича и носи наслов „История славяноболгарская“ о народах и царях и святых Болгарских и всех деяниях Болгарских, собрано и наредено Паисием йеромонахом бившего в Святой горе Атонския от епархия Самоковская в лето 1762 на ползу роду Болгарскому“:

„Вънемлите ви, читатели и слушатели, роде болгарски, кои ревнуете и усърдствуете по своего рода и по свое отечество болгарское и желаете разумети

заради своего рода болгарского и за ваши отци и преотци, и царове и патриарси, и светих, како са испърво поживели преишли. И вам и потребно ест да знаете известно деяния отец ваших, като що знают сви други родове и язици за нихни род и язык, имеют истории и сваки книжник от них знает и сказует и хвалит се за свой род и язык тако и аз вам написах по реду известно за ваш род и язык...“

Из „Повестност и описание старого Котела“. // Дунавски лебед, бр. 461, 12 дек. 1859.

Българският герб в книгата „Царството на българите“ на Мавро Орбини (1601)

Базиликата „Сан Клементе“ в Рим, където е погребан Св. Кирил

Благодатни идеи

„История славяноболгарская“ на езиково-културния фон на православното славянство

Проф. Рикардо Пикио

„История славяноболгарская“, завършена окончателно от Паисий Хилендарски през 1762 г. и разпространявана в ръкопис чак до края на XIX век, притежава всеизвестно и неоспоримо значение за проучването на Българското Възраждане в литературен и културно-исторически план.

Обикновено разглеждана на фона на местната традиция и тълкувана от модерните критици изключително в национална светлина и въз основа на схеми, вдъхновени от романтичните традиции, тази творба бива отъждествявана с началото на всестраниното пробуждане на българското съзнание и дори литературно и езиково обновление.

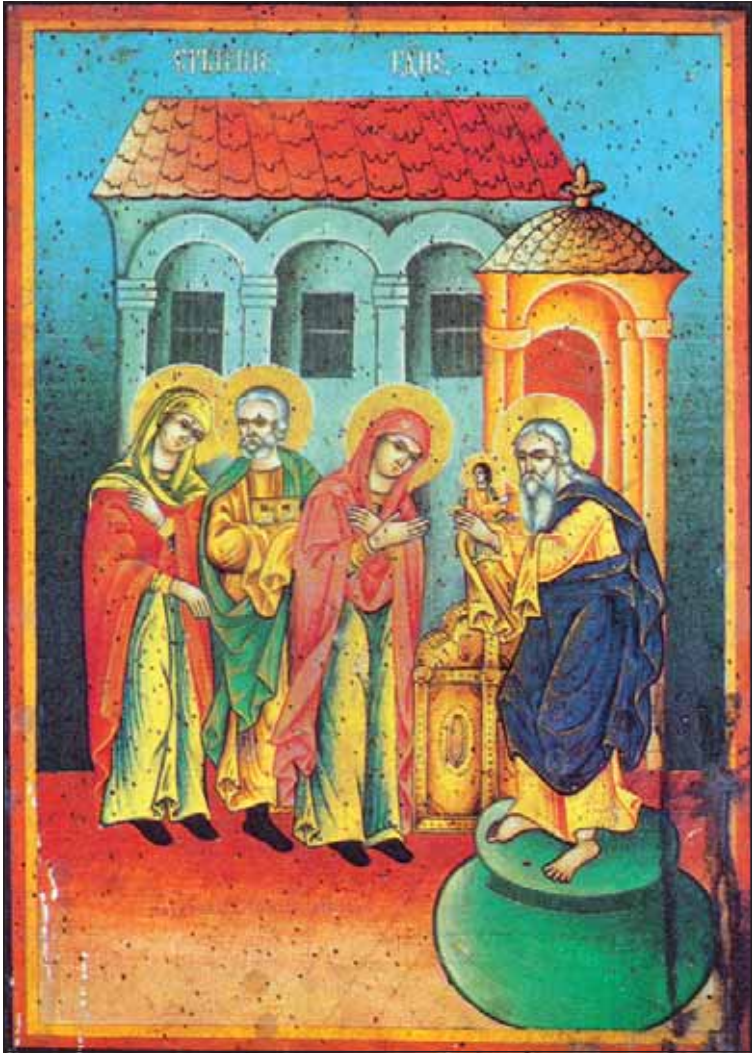
Утвърдената вече риторическа фигура на светлината, излъчвана от мъждукащата свещ на атонската килия, светлина, която като че ли се мъчи да прогони тъмата на вековно невежество и робство, не е успяла да омае всички изследователи и някои учени направиха опити за по-трезв филологически анализ на „История славяноболгарская“.

Независимо от това обаче цялата критическа литература върху историческата хроника на Паисий си остава поместена в проблематиката, засягаща политическото и културното развитие на българската нация през периода, предшестваш непосредствено съвременната епоха. До момента все още не е била почувствана необходимостта този текст да бъде разгледан в по-широк езиково-културен план. <...>

Статията, която още през 1939 г. Артуро Крония посвети на написаната от Хилендарския монах „История славяноболгарская“ и на нейната зависимост от книгата на Мавро Орбини, е в основата на моя интерес към някои страни на славянската културна история, видяна в перспективата на отношенията между католическите и православните територии в периода, който обхваща годините от края на дългото православно славянско Средновековие до проявата на първите признаци, предизвеждащи настъпващия романтизъм в епохата на Възраждането.

Независимо от междувременно появилите се в научната литература нови приноси интерпретации, идеята, предложена от Крония, се оказва все още благодатна. Имам предвид подчертаната от него и днес вече изтъкната по различни начини необходимост историографското дело на Паисий Хилендарски да не се разглежда в тесните рамки на местната традиция, а на общия фон, обхващащ и европейското идеологическо съперничество – особено в епохата на Контрареформацията. Самият факт, че пламенната патриотична защита на един монах от Атон, чиято единствена цел е да прослави – в антилатински, изцяло православнославянски дух – величието на собственото си племе, използва в средата на XVIII в. посредством руски превод две исторически творби, типични за католическата Контрареформация, не може да бъде подценяван.

Из „Славянобългарският език на Паисий“. Recherche slavistiche. Том VI. Рим, 1958.

„Сретение Господне“. Икона в черквата „Св. Димитър“ в с. Нейковци. Тревненска художествена школа (XIX в.)

Търновград, 1211-а Събор против богомилите

След първите Асеновци, прочее, когато прие царството техният сестринец преблагочестивият цар Борил, изникна като някакви зли тръни триклетата и богомръзка богомилска ерес, чийто начинател тогава се яви прескверният поп Богомил със своите ученици, както някога Янни и Ямврий, които се противеха на Мойсея.

Те, като някакви жестоки възлци, безпощадно разхищаваха Христовото стадо, за което той проля своята пречиста кръв.

Като узна това, прочее, преблагочестивият цар Борил, разпали се от божествено желание, изпрати да ги съберат по цялото негово царство, подобно на някакви плевели в снопи, и повели да се събере събор.

Когато, прочее, се събраха всички епископи, свещеници и иноци, а също така и всички боляри и голямо множество избран народ и когато царят узна, че всички те са се събрали, веднага излезе със светла багреница, седна в една от тогавашните големи църкви, а съборът насяда оттук и оттам.

Той заповяда да доведат сеятелите на нечестията, но не ги отрече изведнъж, а ги улови с голяма хитрина, като им рече да отхвърлят от себе си всякакъв страх и с дръзновение да изкажат своето богохулно учение.

Те, с цел да уловят царя и онези, които бяха с него, подробно изложиха цялата своя зломислена ерес.

Царят и намиращите се с него с мъдри въпроси им отговаряха в много неща по божественото Писание, докато изобличиха зломисленото тяхно мъдруване.

А те, като стояха безгласни, подобно на риби, бяха обзети напълно от недоумение.

Благочестивият пък цар, като ги видя съвсем посрамени и Дявола паднал и победен, а Христа възвеличен, изпълни се с радост.

Той повели да бъдат поставени под стража те самите, както и прелъстените от тях. Те, щом като видяха това, отново се възвърнаха към съборната църква.

А онези, които не се покориha на православния събор, бяха предадени на различни наказания и заточение.

След това благочестивият цар Борил повели да бъде преведен от гръцки на неговия български език този съборник.

По негова повеля и този свет събор бе вписан между светите събори, за да бъде почитан в църквата в Първата неделя на светите пости, както светите отци предадоха изначало на съборната и апостолска църква.

Преди неговото царуване, прочее, никой друг не е свиквал такъв православен събор. Всичко това бе сторено и заповядано от благочестивия цар Борил в годината 6718 (1211), индикт 14, година на Луната XI, година на Слънчевия кръг XV, месец февруари, 11 ден, петък на Сиропустната неделя.

И като нареди добре всичко това, православният наш цар завърши събора, влезе в църквата и, след като отблагодари Богу, отпусна всекиго в своята област.

Вечна му памет! Трижди.

Синодик на цар Борил (XIII в.)

Превод на новобългарски език Иван Дуйчев.

Богомилската ерес

Райчо Каролев

Райчо Каролев

Ломбарската община е останала вярна на Марков приемник, Ивана-Жида, а заедно и на „Драговицкият чин“ а другите пак се върнали към „Българсият чин“ и си избрали друг епископ. От тогава в Италия са господствували и двата чина, като е имал всеки чин свой епископ. А в XIII в. на редът са тези два чина явил се е и друг нов „чин“ – Словенски (ordo Slavoniae), но той не е имал много привърженици в Италия, ами е господствувал в западно Сръбските старни (в Славония, Далмация и Босния). Някои учени, изказват мнение, че с тези литургически разногласия били свързани и разногласия догматически, които твърде много разкъсвали западните сектанти в XIII век. В съперничеството на Дреговицката и Българската черква се е изказала борба между две метафизическо-догматически школи, които са раздробили сектата още от първите дни на появяването ѝ. Драговицката черква представлявала уж най-старият образ на еретическите възрения, донесени от Въсток, и които със своя абсолютно дуалистически характер (т.е. признаването на две съвършено противоположни начала – Добър и Зъл Бог, които управляват мирът, които еднакво са вечни и равностилни и които се намират във вечна борба) приближавали са се към манихейско-павликянските въззрения; а „Българският чин“ или Българската черква изповядвала по-смякчен дуализъм, който се отклонил от по-напрежните стари вярвания на сектата и ги изкривил (Шмид, 1, 53-57§ Гилферд, 1, 134; Петранович 46). Г. Осокин (История Альбигойцев, 1, 150-153) с следущият начин обяснява съществуването на двата чина в Богомилството.

От най-старите времена, още преди Зороастър, от магите било утвърдено едно твърде сурово вярване в битието на два равностилни, равноправни и враждебни между себе си богове. Тази система е следовал и Манес. Зороастър смекчил неутешилната основа на магите. Той предполагал, че отечно е съществувал само един Бог. Тойзи Бог направил от себе-си добро и зло начало, или, както казват Богомилите – Христа и Сатанаила. Сатанаил е направил първия човек и всичият видим мир – както това прави злият дух у манихейците и павликяните; а Христос открива път към спасение.

Двата „чина“, които така отдав-

на са съществували в България, получили са самостоятелно значение; то били две черкви (Ecclesia Bulgariae, Ecclesia Dragovitiae), които Рейнер Сакони счита за отделни в редът на другите черкви, които са изповядвали Катаризмът. (Някои руски черкви предполагат, че разделението е стигнало дотам, щото еретиците имали и особена азбука, именно – глаголска, която била изнамерена от еретиците още в IX век. (Гл. О.М. Бодянский – Славянскія письмена, 1855, стр. 266-271; Палаузова – Век Болгарскаго царя Симеона, стр. 130). Тези две черкви, по мнението на Рейнера, които са били причина и извор на всичките последующи дуалистически верования, представляват абсолютият и смякченият „чин“ на богомилското учение или на словянския Катаризм.

Оште указват на някои места от Беседата на Козма Презвитера, като на доказателства, как в Богомилството са съществували и двата чина: „*Како бо хотят (еретици) кому бити мили аще и тмами страждут, діавола творца нарицающе человеком и вси твари Божіи (абсолютен дуализъм), и от многія грубости их униже ангела отпадаша нарицають ѱ, друзіи же иконома (домоправителя) неправеднаго творять ѱ (смякчен дуализм) и вся словеса их смеху сут имеющим ума, не бо состоятся речи их вкуп, но развлекутся, аки гнила свита (сухно)*“. На друго място: „*неже на земли точю, но и на высоту хвалу векают, глаголюще по діаволи суша вся, небо, солнце, звезды, въздух, земля, человека, церкви, кресты и вся Божія діаволу передают, и вся движуща ся на земли, и сѣдушная и бездушная, діавола зовут*“. Тези слова на Козма Презв. право се отнасят към абсолютият дуализм; към смякченият пък може да ссе отнесът следущите слова, които се намират в Синодикът на цар Борила: „*иже Сатана*“ – казва се в Синодикът, – „*видимий твари творца нарицающих быти и иконома нарицающих дѣдевы и граду и всему исходящему от земля – анатема*“. Намираме доказателства за съществуването в България и на двата „чина“ в запазените паметници на западните Катарии, които са сродни с Богомилите. Те са изповядвали строгият дуализъм, утвърждавали, че това изповедание е прието у тях от България и именно – от черквата Драговицка. Напротив пък, Катарите, които са изповядвали смекчения дуализъм, признавали за свои първоучители членовете на горицкият „чин“. Сам Шмид обстоятелствено разкрива, че и двата „чина“ преминали в Южна Франция чрез Далмация, Адриатическите острови и Южна Италия, в която безусловният дуализъм на дреговицката черква се е наричал Албански, а смекченият, или на българската черква – „клон от тая черква“.

Из студията „За богомилството“, публикувана в бр. 5-6 на „Периодическо списание“ на Българското книжовно дружество (1872).

Преоткритата Европа

Филип Отие – посланик на Франция в България

Причината за моето присъствие тук може да ви се стори необичайна. Когато дойдох в България през есента на 2010 г., аз бях интервюиран във вашия печат и това ми даде повод да намекна за моите катарски корени от областта Ариеж, за които свидетелства и името ми, записано в документи на катарите от XII и XIII век. Бях приятно изненадан от случая, който ме доведе в земята на богомилите, които са повлияли на моите катарски прадеди.

Попадайки на моето интервю, проф. Георги Василев ми се обади, за да се запознаем и да обсъдим подготовката на предстоящия конгрес по византология в София.

Щастлив съм, че един посланик на Франция е поканен на разго-

вор върху богомилите в България, имайки пред погледа си тези кръстосани влияния между нас – на богомили, катарите, долардите.

Щастлив съм, защото Европа с представените в книгата религиозни дуалистични влияния илюстрира единството на нашия континент, което надмогва разделението от схизмата през 1054 г., от кръстоносния поход от 1204 г., от отоманското нашествие и от желязната завеса.

Така съизмерваме нашето обединение в Европейския съюз с една по-стара реалност, предшестваща отоманската експанзия, като се свързваме отново с тази реалност.

Реалността на една Европа на скромни хора, обединени в своя

стремеж към справедливост, отричащи корупцията и по-точно корупцията на църквите: от павликаните до богомилите, до катарите и валдейците, а след това до долардите и новото благочестие на на бегардите, на флагелантите и на братята на общия живот.

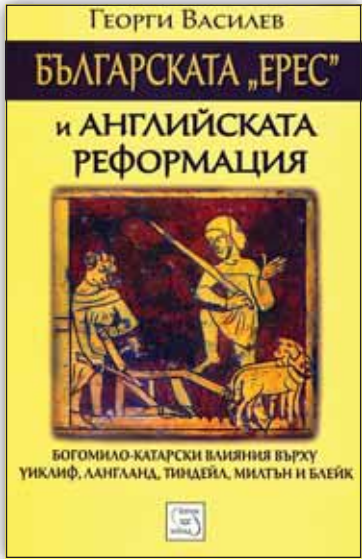
Книгата на проф. Василев е съвършено доказателство за тази преоткрита Европа и е съвсем подходящо, че тя е дело на издателство, носещо името „Изток-Запад“.

Пожелавам ви многобройни читатели.

Слово, произнесено при представяне на книгата на проф. Георги Василев „Българската „ерес“ и английската Реформация“ в Националния музей „Земята и хората“, 20 юли 2011.

Посланик Филип Отие произнася своето слово

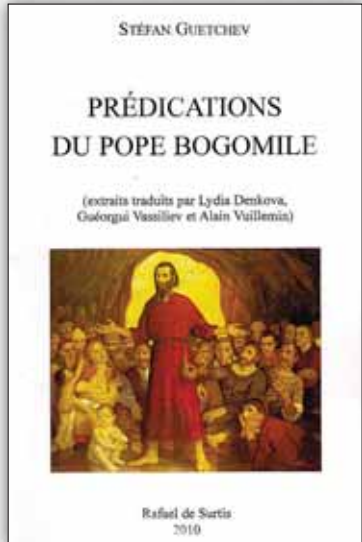

Корица на книгата

Дипломат, преводач, писател

Ален Вьюиомен, професор от Университета в Артуа

Романистът Стефан Гечев написа многобройни романи, повести и разкази, които не са преведени на френски. На френски език драматургът Стефан Гечев написа пиесата си „Изобретателят“, като редакцията е дело на Нанина Зунино. Пиесата си „Годеникът“ той превежда на френски. Прави също превод на френски на пиесата си „Голготата на Варава“, като редакцията на превода е осъществена от Мари-Доминик Анжелрот. Те не са издадени във Франция.

Книгата на Стефан Гечев, „Проповеди на поп Богомил“, преводи на Лидия Денкова, Георги Василев и Ален Вьюиомен. Изд. Рафаел дьо Сюртис, 2010

Поетът Стефан Гечев остави седем стихосбирки на български. Цикълът стихотворения „Из проповедите на поп Богомил“ е първият превод на френски на неговите стихове.

Цикълът „Из проповедите на поп Богомил“, съдържащ седем стихотворения, е публикуван от Стефан Гечев през 1990 г. в стихосбирката „Поезия“. Едно от стихотворенията – „Втората проповед“, е преведено през 1996 година на френски от Лидия Денкова и е публикувано в Стасбург, Франция, в списанието за култура и литература „Мастилница“ („L'Encrier/Poésie“, Nouvelles. Arts. Infos). Същата „Втора проповед“, както и „Пета проповед“ са преведени на английски от Стефана Русенова през 2000 г. Останалите проповеди бяха преведени на френски в периода 2004-2008 година от Георги Василев и Ален Вьюиомен.

На пръв поглед текстът на „Проповедите“ изглежда непълен, но поетът нарочно е избрал тази форма. Читателят придобива впечатление, че стихотворенията са възстановени от ръкопис на старобългарски, понесъл пораженията на времето. Така стихотворенията изглеждат записани от анонимен слушател на поп Богомил – така, както са били изнесени като проповед в началото на X век. И стихотворенията придобиват звучеността на останки от богомилската

Проф. Ален Вьюиомен

литература, открити от някакъв изследовател, които са надживяли гоненията и унищожението, упражнени срещу тях. Този цикъл се вписва и в една традиция на съвременната българска литература. Стефан Гечев е български писател с особена съдба. Без падането на желязната завеса през 1989 г. по-голямата част от творчеството му щеше да остане непозната.

Освен с познанието си за творчеството на Стефан Гечев, професор Ален Вьюиомен е ценен за нас и с обективния си подход към българското идейно наследство, по-специално богомилството, поставяйки го в корена на катарството. Това е съществена принципна позиция, като се има предвид, че във Франция група историци отричат връзката богомили–катари.

Крепостта Монсегюр във Франция – последно убежище на катарите

Стефан Гечев

Проповед на поп Богомил Тайно – само пред учениците

Не се чудете, братя, че пред тях
едно говоря, а пред вас обратно,
а се учете да съединявате
обратните неща, за да сте Старци.

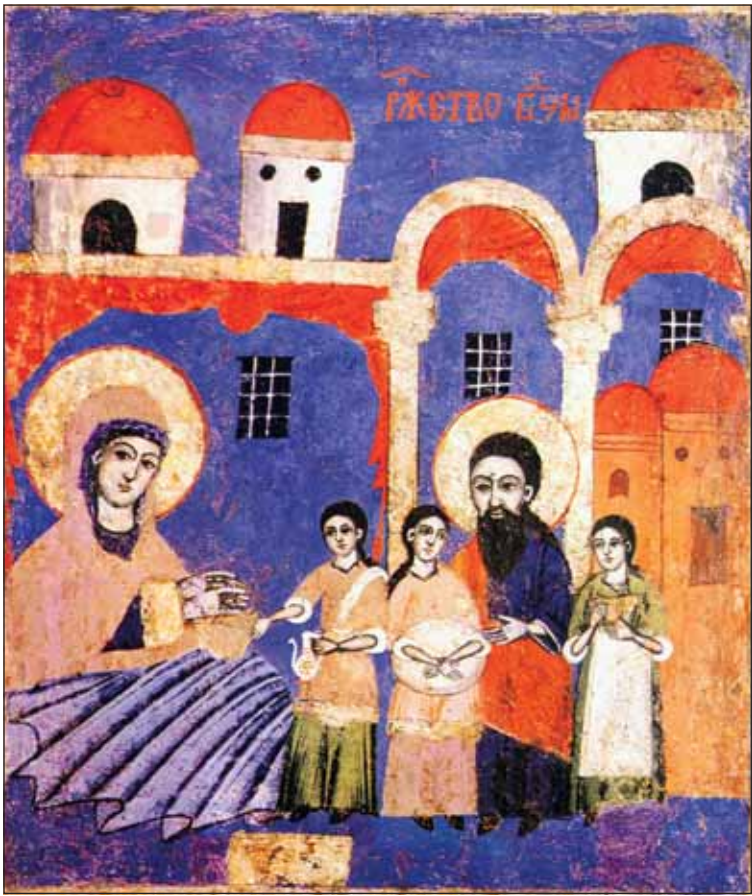
В книгата свещена тяхна пише:
Бог е добро.
Но има ли добро без зло?
Като отричат дявола, те бога си отричат.

Онези бедни братя във
аз поучавам, та да знаят,
че има бог и има дявол
и че тежат еднакво на везните.
А вас ви уча: слейте във едно
в себе си и бог, и дявол.
Тогава само ще владеее
цялата тайна за човека,
за духовете и за камъка.

В книгата им пише още:
Бог е любов.
Но как ще разбереш, че любиш,
ако не мразиш?

И можеше ли съвършено да обичате,
без в тоя миг и пак тъй съвършено
да ненавиждате?
Онези бедни братя във
аз уча да обичат своя къшей,
гиргината в своята градина,
кокошката и бялото яйце,
свинята, житото, децата си и пъна,
да мразят царедворци и попове,
да мразят бурени, палати и ножове,
защото тъй ще станат те човеци.
На вас пък казвам:
слейте в сърцето си
голямата любов с голямата омраза,
за да умеете да съзерцавате
едновременно
небето и земята,
да станат тайната небесна
и тайнството земно едно нещо.
И да сте съвършени.
Бъдете пламъци, горящи във вода.
Излезете ли пък да поучавате,
разделяйте се милостиво:
за жадните вода бъдете,
за зъзнеците — огън.

Това ще ви потрябва, братя,
когато ще се качите на кладата.
А вие се подготвяйте да слеее
живота и смъртта в едно,
та да сте чак до памтивека
и след това дори.

„Рождество Богородично“. Икона.
Тревненска художествена школа (XIX в.)

Сила на сцепление

Българите – единен народ в борбата за независимост

Джеймс Бейкър

„Богорис пожелал да бъде покръстен и не след дълго, с непрестанните усилия на Методий и брат му Кирил, всички български поданици в 853 г. приели християнството.

По-късно тези двама християнски братя развили извънредно голяма дейност по покръстването на славяните и Методий бил назначен за архиепископ на Панония. С помощта на Кирил той създал славянската азбука, която получила името „кирилица“ и двамата превели Библията на славянски език.

Оттук започва историята на българската национална църква, обречена след няколко века да стане причина за гоненията, на които бил подложен народът ѝ от страна на гръцката ѝ съперница, които надминали по враждебност всичко преживяно по време на мохамеданското господство.

Въпреки че българската църква признавала учението, догмите и обредите на гръцката, тя била независима и имала свои собствени архиепископи, като по политически съображения понякога доброволно признавала върховенството на Рим, а понякога – на гръцкия глава на Константинопол. За кратко време след рухването на българското царство и завладяването му от турците тя все още притежавала религиозна свобода.

Навлизането на християнството през девети век вдъхнало нов живот на българското царство. Образованието процъфтявало и училищата в Константинопол били пълни с български благородници.

Сред тях бил и един млад монах от царско потекло, който въпреки религиозното си образование притежавал военнлюбивите стремежи на войнствената си раса, които го накарали да захвърли расото и да приеме трона. Така в 888 г. младият Симеон станал цар на България. Той незабавно укрепил властта си, нападайки гърците <...>

Симеон умрял след едно успешно 40-годишно царуване, по време на което българите се издигнали до равнището на водещите народи в Европа.

Науката и изкуството процъфтявали в цялата страна и християнската религия станала господстваща <...>

Възходът на цар Симеон бил толкова голям, че той получил титлата „василевс“. Забележителна черта в историята на българите е силно изявеното национално чувство, което е съществувало и все още съществува сред народа. Не сме чували за въстание на българите срещу собственото им правителство, а напротив – те винаги са се проявявали като единен народ в борбата си за независимост.

Понастоящем тази сила на сцепление и здраво национално чувство е съвсем очевидна за всеки пътешественик, на когото се наложи да бъде сред тях. Всички проявяват силно желание и готовност да жертват своята индивидуалност за общото благо на нацията и това чувство може да даде големи резултати, ако бъде насочвано в правилна посока.“

Из книгата „Европейска Турция“ (1877)

„Апостол Павле е одил из Македония (до Разлога, именуем още Разлог), с обща, наречени „апостолки“. Затова и по зидовете на църковите сите свети мъже се изписуват со апостолки.“

Владо Карабойчев, в. „Лазарица“ (2003)

Исторически успоредици

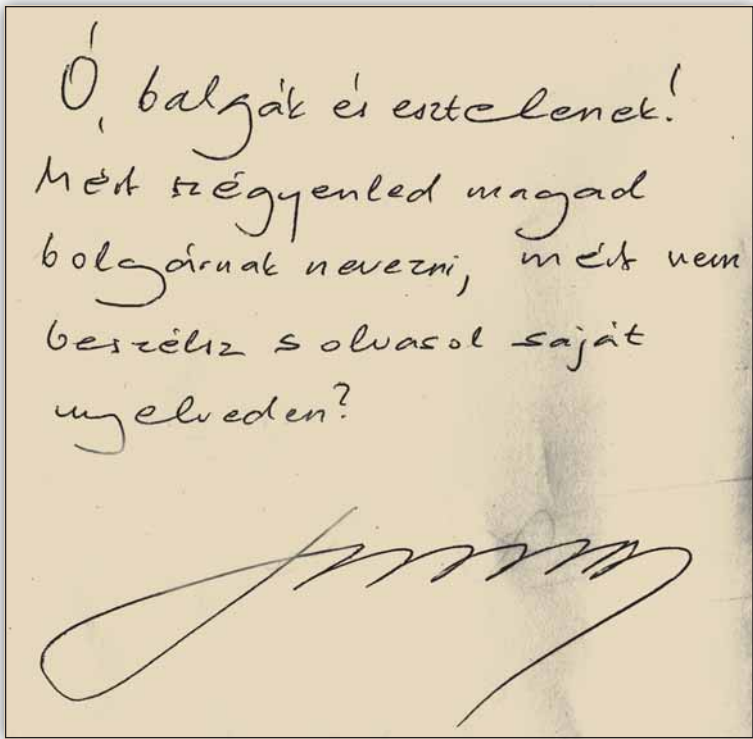
Д-р Дьорд Сонди

Корица на книгата

Илюстрация в книгата

„О, неразумни и юроде...“ на унгарски език от д-р Дьорд Сонди

Неизвестностите остават

Владислав Бадалов – Братиславски университет

„Намерих за потребно да преведа Паисиевата история на словашки език, тъй като силата на Паисиевия дух, изразен в неговите думи към българския народ, е определяща за цялото Българско възраждане.

Два века и половина вече Паисий продължава да вълнува българина. При това става дума не за свършена художествена творба, а за исторически труд.

С оглед на задачата, която си е поставил нейният автор, тя придобива ярък публицистичен характер. Предназначена е за широките народни маси и фактите в нея са подбрани по такъв начин, че да въздействат силно върху читателите.

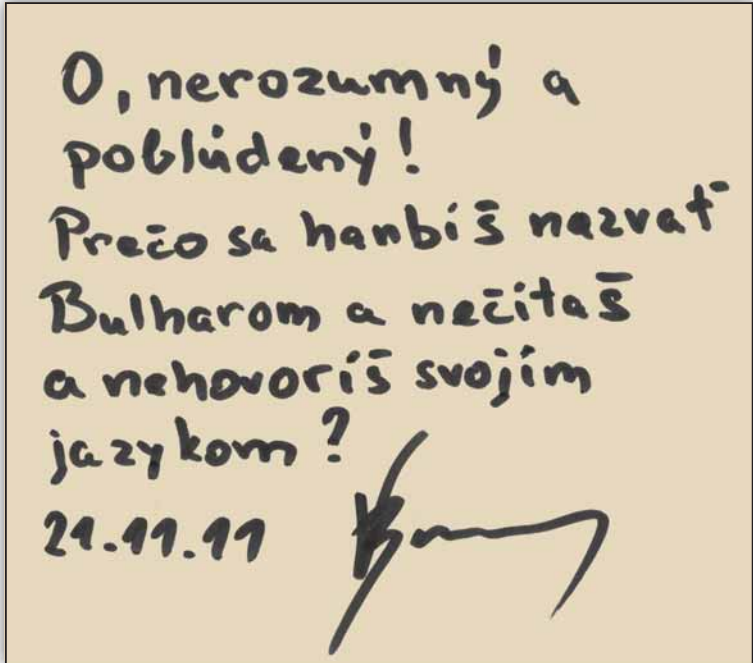
Паисий е изучавал в тогавашните килийни училища предимно черковни, а не светски книги. Той влиза в историята на българската литература и култура само с една книга, но това е книга новаторска и по съдържание, и по форма, поставяйки начало на нов етап в българската духовна сфера.

Макар за него да са написани цели книги, множество изследвания и огромен брой публицистични статии, много въпроси относно неговата идеология, характера на

неговата творба, мястото му в българската литература да са решени, личността и делото му продължават да бъдат скрити в неизвестното. Животописът му е обгърнат с много неизвестности. По примера на книжовниците, които го предхождат, той отбягва да говори за себе си. Средновековният писател

посвещава своя живот на Бога, като се отрича от земните блага и счита за грях да занимава другите със своята личност.“

Из дипломна работа, защитена през май 1998 г., под ръководството на проф. д-р Игор Хохел – ръководител на Катедрата по славянска филология в Братиславския университет „Ян Коменски“.

„О, неразумни и юроде...“ на словашки език от Владислав Бадалов

Вестно да будет

Вече 45 преписа на Паисиевата история

Проф. д-р Надежда Драгова

Толкова е неотменно, че са стигнали до нас и шест преписа по печатното издание „Царственик“ на Христати Павлович от 1844 г.

Дори чужденци, европейски образовани католически духовници, изпратени за свещеници при пловдивските павликяни – селяни и занаятчии, също ръкописно (при това с азбука латинска) превеждат печатания „Царственик“ на павликянски диалект. При безспорния им достъп до книгопечатане! Павликянският ръкопис е знаменателен за предпочитаната рецепция тогава: преписване!

Медийната мрежа се разширява и чрез стотици бележки на читатели (приписки): летописни, автобиографични, оценъчни, допълнящи... Грамотният читател търси празно поле в обложките на кориците или недописан лист вътре в текста, за да докаже своята съпричастност (понякога само с подпис), а по-често с информации за текущи събития – със съзнанието, че и те имат стойността на гравидо за бъдещата история.

Преписването придобива документалността и актуалността на публицистика. Повечето от приписките започват с изрази „Вестно да будет“, с което предвещават и името „вестник“ на бъдещия периодичен информатор.

А книжното тяло ръкописна „История славянобългарска“ се налага като място на честта.

Продуктивната информационна мрежа на преписите науката днес определя като „*историографско движение на Българското възраждане*“. Документирано е в продължение на 117 години: от Котленския препис (1765) до Банския (1882). Реализира се спонтанно. Няма регулативен център!

При общата нагласа, че преписването е и терен за индивидуално участие и поради продължителността на тази практика – съвременна на бурни политически и духовни събития – се формират четири основни редакции. Между им разликите са структурни, съдържателни, езикови и стилови. Но вътре в микросистемата „редакция“ зависимостта е близка, много често „едно от друго“.

Установяването по редакцията проявява иновациите за всеки препис, определя го и хронологично, ако не е датиран.

I. Основна редакция (за нея се употребяват и термините първообразна, първоизворна, зографска). Съпоставя се с редакцията на Паисиевия автограф в Зографския манастир с предвидими езикови или ортографски разлики между извод (подложка) и препис. Първа група образуват: Котленският (1765 г.), Жеравненският (1772 г.), Лазаровият (Русе, 1811 г.), частично познатият от Сава Доброплодни по Котленския. Втора група образуват Самоковският (1771 г.), Никифоровият (1772 г.), Музейният (недатиран).

Те са опазили първообраза на Паисиевия текст.

II. Втора редакция (за нея се употребяват термините Софрониева от 1781 г., Втора Софрониева,

Софрониев учебник по „История славянобългарска“.

Когато свещеник Стойко Владиславов (бъдещият епископ Софроний) открива свое частно училище в Котел, за учениците си подготвя учебник по „История славянобългарска“. Най-ярката му особеност е, че не е на черковно-славянски език според оригинала, а е по-близък до говоримия. И живият език, и дидактическите правила за учебна книга, и дарбата на Софроний да разказва увлекателно въвеждат в наратива много детайли. Историческият текст вече не само информира и поучава, но и постига художествена картинност, емоционални внушения. Тази редакция придобива необикновена популярност и в българските земи, и сред емиграцията и преселниците в чужбина. В преписите по нея са въведени най-много придружаващи иновации: рисунки на гербове и образи на царе, икона на св. Иван Рилски, стихотворения и др.

III. Трета редакция (за нея се употребяват термините „Рилската преправка“, „Рилската сглоба“, „Рилският царственик“).

Първото ѝ появяване е през 1825 г. с обстойно себепредставяне от автора Паисий Николаевич, духовен син – ученик на йеросхимонах Спиридон в постницата „Черней“ на Рилския манастир.

Оригиналното ѝ заглавие е според „История славянобългарска“: „О царствие болгарское“ и повторено като „О царствии болгарском“. В науката е определена от Васил Златарски като „преправка“, „сглоба“, тъй като споєва съдържателно и идейно „История славянобългарска“ и „История во кратце о болгарском народе славенском“ (1792) на йеросхимонах Спиридон.

Това обаче се установява при текстуален анализ, а не е обозначено в текста. А двете истории нито са преправени, нито сглобени. Те са използвани като извори – затова и ги няма имената на двамата историци.

Съставена е една нова книга, съответстваща по насоченост на националната драма за непостигнатото освобождение след руско-турските войни на Балканите, в които българите участват всеотдайно и жертвено и военните действия се водят само на българска територия с всичките им разрушителни последици.

През 1825 г., когато Паисий Николаевич за едно лято подготвя текста си, вече е предстояща нова руско-турска война и се работи за съучастие на българите. С военачалник Дибич Забалкански сраженията отново ще се водят през цяла Тракия. А в документите на Одринския мир от 1829 г. пак няма нито един параграф за български свободи (нито духовни, нито политически). Това активизира рилските монаси – таксидиоти, които събират помощи за монументалното построяване на своя манастир – да разгърнат с голяма енергия и популяризирането на своя „Рилски царственик“. Те правят по два преписа, монах Харитон – три,

Надежда Драгова пред Берлинската библиотека

разпространявани на юг от Балкана: в Змеево, Чирпан, Кесарий в Пазарджик и в Панагюрище, Найдено Геров в Пловдив и после го изпраща в Русия, три в Стара Загора от неназован занаятчия – преписвач. Преминават през Балкана в Търново, Плевен, Свищов, където учителят Христати Павлович (възпитаник на Рилския манастир) го редактира и успява да го отпечата в Будим със заглавие „Царственик“ (1844 г.). Патосът на тази книга е не толкова национален, колкото международен, което се подсказва от премълчаването на съвременните ѝ български историци и изтъкването само на утвърдена в славистиката плеяда: Мавроубир (Мавро Орбини), Зонара, Евтимий Търновски, Димитър Ростовски, Буфьер Французский. Интенцията е да се изясни на Русия и другите велики европейски държави, а специално и на новоформираните сръбска и гръцка (макар и в миниатюрни граници), че *българските земи не са територия на Османската империя, която подлежи на разподялба*. Аргументира се не само чрез историческия наратив, а и със специална статия, прибавена в заключение: „*Болгарска земля на четири части ся разделява: Мисиния или Задгорие, <...> Тракия, <...> Макидония <...> Дардания, Охрид, старая столица болгаром <...>*“. При ясно определяне на границите им се изброяват и „*колко градове има български*“ – общо имената са на 170 български градове, което подчертава страната като цивилизована и производителна. А в преписа на монах Харитон е добавено: „*Возбуждение болгарскому народе к добродетели*“, за което има предположение, че е по написаното от Софроний „сведение за характера и обичаите на българите“, поискано му през 1809 г. от главнокомандващия Руската армия фелдмаршал Михаил Кутузов. Монах Харитон повтаря: „*Летопис болгарский <...> който чите, с внимание да чите, да познай какво са имали българите царство*“.

Като главен извод на нашата изследователска програма се налага убеждението, че „История славянобългарска“ не е само Паисиевият автограф в Зографския манастир, а е и движението ѝ – преосмисляне в преписите през следващите 117 години – продължаващо робски.

Новият храм „Св. Паисий Хилендарски“ в Стара Загора

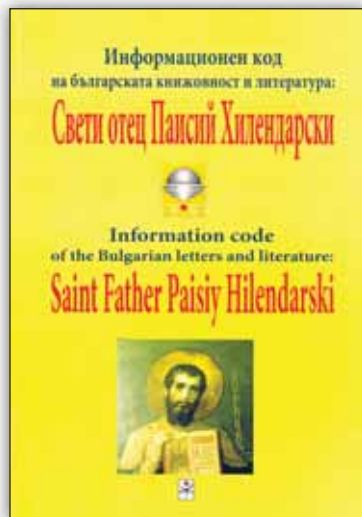
Първият засега

На 19 юни 2008 г. – денят, в който Българската православна църква почита Св. Паисий Хилендарски, е осветена единствената засега черква, която носи името на бележития възрожденец. Идеята за съграждането ѝ е от 1996 г. и принадлежи на покойния Старозагорски митрополит Панкратий. На 17 август 1997 г. той прави и първата копка. Строителството започва през 2001 г. Черквата е изградена с дарения на много хора, благодарение на упоритостта и материалната подкрепа на тогавашния областен управител Мария Нейкова. Изографисването на храма е дело на Ваня Сапунджиева, преподавател по иконография във Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“. Изобразени са много български светци според официалния канон. Предстоятел на храма е отец Йордан Карагеоргиев.

Дума по дума

Преди две години студенти от УниБИТ под ръководството на проф. д.п.н. Александра Куманова почнаха работа по „История славянобългарска“. На 24 май 2011 г. VI студентска научна конференция обобщил резултатите. В тържествена обстановка направеният препис бе връчен на ректора проф. д.и.н. Стоян Денчев, който произнесе заключително слово.

Издателство „За буквите – О писменехъ“ представи докладите от конференцията в отделен сборник. Общата редакция направи проф. Стоян Денчев. Научната редакция е дело на проф. д-р Милена Куманова. Библиографската и текстологичната редакция е на проф. Александра Куманова. Езикова редакция направи Николай Василев. Терминологичната редакция е на доц. д-р Елена Томова, гл. ас. Диана Ралева и д-р Венцислав Велев. Справочно-информационната редакция направиха Марияна Максимова, Цветана Найденова и Антон Даскалов. Рецензенти на изданието са Иван Теофилов и доц. д-р Никола Казански.

Корица на сборника

Студентка с преписа на Паисиевата история

Въвеждащо обяснение

Хуманитарните науки години наред кога с по-голяма, кога с по-малка интензивност извеждат в своите изследователски предпочитания въпросите на нацията, езика и етноса на едно от първите места. И това не е и не може да бъде случайно. Най-вече поради обстоятелството, че е свързано с личностното и народностното определение на хората, на тяхната „отделност“ в „общото“, на себе-познаването в процеса на съизмерването. Или както днешната наука ще го определи, като един от водещите стожери в „самоидентифицирането“.

Етапите при тези проучвания са били различни. Влияни и повлиявани са били също и от временни конюнктурни и слабо научни мотиви, стигало се е дори до отхвърляне на идеята за нация и нейната взаимовръзка с етноса и езика.

Учените от XIX и XX век са попридържали се и чрез собствения изследователски модел към виждането за нацията като явление на новото време, свързано с утвърждаването на даден етнос и неизбежно свързаното с това народностно самосъзнание.

В последните години пък сме свидетели на две диаметрално отдалечени класификации. Едната свързва появата на нацията със собствено държавно управление, т.е. не може да има нация без „национална държава“, а другата пък обосновава появата на нацията още с първите признаци на „ренесансовото“ „Аз у отделните етноси, значително преди просвещенските идеи за ролята на Разума в процеса на себеопознаването, себеопределянето, а от тук и себеотстояването.“

Каквито и да са подбудите на отделните учени, за българите и тяхното национално консолидиране, дори и двете крайни становища биха били приложими.

Ако приемем, че нацията се е формирала едва след юридическото конституиране на държавата (нещо, в което аз дълбоко се съмнявам и принципно не приемам), то тогава призивът на Паисий Хилендарски е свързан с една отминала и величествена държавност на българите и поставя задачи за нейното възстановяване.

Опрем ли се на втората теза, то тогава въпросите с българската нация стават още по-лесно обясними, тъй като всеизвестно и отдавна доказано е, че българите са имали своя ранен Ренесанс в „предосманския период“ и сега в епохата на европейското просвещение те не биха могли да правят каквото и да било изключение от останалите европейски народи. Затова и Паисий отправя към тях и всеизвестния апел-упрек.

Именно поради това се налага да отворим отново тази „първа“ и „кратка“ история и да потърсим отново отговори на въпроси, вълнуващи ни и днес.

Накратко за поставянето на този проблем

Сред огромния брой изследвания за Паисий няма нито една публикация, дори обикновено съобщение, в което да не се изтъкват родолюбието и болката на бележития Светогорски монах като отличителна особеност на неговата личност и дело. Това по същество засяга и въпроса за нацията. И предусещам, че някои читатели с познания и интереси по тази мате-

Етнос – народ – нация

Паисиевият призив за всеобщо, трезво и постоянно укрепвано отношение към историята и родния език

рия ще се усъмнят в основанията за обособеното разглеждане на този проблем. Но тъй като това е само на пръв поглед така, налага се да започна с някои пояснения.

Бих искал да изтъкна най-напред, че в огромната литература за Паисий няма също нито една публикация, която да разглежда патриотизма на Паисий в такава светлина – в отношението към етноса и нацията. А самото поставяне на този проблем има за последица изясняването на патриотизма и други виждания в тази насока на Паисий. Оказва се, например, че авторът на „История славяноболгарская“ не е намерил възможност (а според мен не е и търсел) поне на едно място в текста на своята история да спомене думите „етнос“ и „нация“. Същите думи ги няма и в произведения и на други наши книжовници от XVIII век. Няма го и в Спиридоновата история. Не са обичайни те и за книжовници в други съседни и по-далечни европейски страни. Например за Иован Раич, Доситей Обрадович, Захарий Княжески в Сърбия; за представителите на трансилванската школа в Румъния и други, въпреки че науката отдавна е потвърдила тяхната приобщеност към идеите на новото време.

Самото отсъствие на тези понятия в „История славяноболгарская“ изисква да бъде разгледан поставеният въпрос. Трудно е да се съгласим, че Паисий и другите книжовници не са познавали тези и тогава използвани от някои изследователи термини. Причината е по-скоро друга. Тя се крие в задачите, които си поставя Паисий чрез самата „История“, а именно да създаде активно отношение към факторите, които в най-голяма степен предопределят нацията – историята и родния език.

Друга особеност, която има отношение към разглеждания въпрос, обхваща виждането на автора за предназначението на неговия труд. Всеизвестен факт е, че той нарича „неразумни юроди“ всички онези, които са се срамували да се определят българи. Такъв упрек не е отправен в нито една история на който и да било автор от XVIII и следващите векове. Това критично отношение, залегнало в основния труд на новата българска литература, активизира поведението на самия Паисий и ако десетилетия по-късно Петко Славейков ще каже „Не сме народ и туй то!“, а Христо Ботев ще употребява думата „роб“, това е по-скоро продължение на една традиция, останала от самия Паисий.

Много важно е да имаме представа за единния образ на самия Паисий. Защото и критиката му, и неговият патриотизъм са съществени черти на светогледа му, а не обикновена изява на обикновено родолюбие. Науката вече отдавна е превъзмогнала остарялото схващане за ненаучния характер

Проф. д-р Илия Конев (1928-2009)

Корица на книгата на Мавро Орбини

„Царството на славяните“ (1601)

на неговото произведение, но все още се смята, че той самият няма качества на един професионален историк и че това е написано просто от „подбуда“.

Други особености произтичат от еволюцията на нашето и общото паисиезнание. В продължение на 100 години преобладаваха схващанията, че „История славяноболгарская“ е дамаскин или някакъв друг, а нейният автор е силно привързан към родолюбивата си идея.

През 1949 г. Институтът по история при БАН организира първата международна научна конференция по случай 200-годишнината на Паисиевия труд. Тази конференция постави началото на нов подход. Колкото и странно да звучи от дистанцията на днешното време, именно тогава в докладите на Димитър Косев, Емил Георгиев, а малко по-късно и в статията на Петър Диневков образът на Паисий беше видян в идейния хоризонт на Просвещението.

Изясняването на този въпрос е от съществено значение и за осмислянето на разглежданите от нас понятия. Защото да бъдеш просвещенец на Балканите не означава непременно да си чел Жан-Жак Русо и даже Волтер, но е необходимо да имаш усет за развитие-

то на света и за промените, които осъществяват напредъка. Тъкмо този усет е имал и Паисий.

За личността на Паисий

Разглеждането на тази тема изисква по-голяма яснота за единния образ на Паисий. Както вече бяхме споменали....

Отсъствието на занимаващите ни понятия „етнос“ и „нация“ в текста на Паисий дава възможност за един друг поглед върху личността му. Макар че не ги използва те присъстват в целия контекст и в съдържанието на цялото му произведение. Взаимно допълващи се, от една страна, и от друга – изтъкнатото „срамуване“ на негови сънародници да се нарекат българи, насочва Паисий към предпочитанието му да използва думата народ – крайгълния камък на нацията. Това говори за неговата прозорливост и за модела на самото съчинение. Целта е да се „вразумят“ неразумните и да осъзнаят себе си като българи и заедно с останалите им сънародници да отстояват своето самочувствие и национална определеност върху основата на истината за тяхното минало. За да постигне такава задача, са необходими познания и култивирана отговорност, които той извлича от многото прочетени книги. Сам той пояснява: „Аз прочетох много и премного книги и много време търсих прилежно, но никак не можах да намеря. Много ръкописни и печатни истории, по малко, рядко и на кратко се намира.“ Но по-късно, когато отива в Сремски Карловци той стига до противоположен извод. Макар че събраните в Атонските манастири факти са били недостатъчни, Паисий е имал представа за миналото на българите и с цел да разшири и обогати своите познания той продължава да търси сведения: „Аз взрех – пише той в „Послеловие“ – по многих книгах и историях ради болгари много известия написано. Того ради възприях труд много с две лета собирати по мало от много истории, и у Немска земля повече за то намерение ходих.“ Добавя още, че там намерил „Историята“ на Мавро Орбини, но и от нея бил научил малко, защото „Латинин бил, не исповедует светиих болгарских и сербски, кои просияли последий, от како се отделили латини от греци.“

От прочетените книги на чуждестранни автори знаем само споменатата вече „История“ на Мавро Орбини, историческия труд на Цезар Бароний и една история на Турция в превод на немски език. Но това естествено не е цялата литература. Прибавим ли тук и личните му разговори, които е водел, и непосредствените му наблюдения, можем да получим приблизително пълна картина за огромния информационен капитал, събран от Паисий. Той го насочва към замисленото вече съчинение, в което заедно с фактите трябва да

бъде историописен манифест. И на достъпен, разбираем за всички език да внуши своята идея за необходимостта от осъзнаване на народната им идентичност и да отхвърли самохвалството като фалшиво основание за гордост. Показателно в това отношение е неговото изказване за положение-то на сърбите в Белградския пашалък и Войводина.

Познанията му по гръцки език също не подлежат на съмнение. Той привежда гръцки цитати, често се спира на гръцки истории и гръцки национални тези. Много важен аргумент е и обяснението му относно наименованието на българите. „По това време – пише атонският монах – гърците не знаели, че българите се наричат българи, но ги наричали готи и хуни <...> по-късно във времето на цар Теодосий разбрали и ги наричали болгари и волгари, защото гърците нямат буквата „б“, но пишат „в“ вместо „б“ и казват волгари, а не болгари.“ С подобен доказателствен елемент той подкрепя и схващането си за „несъгласието в летописите“ относно името на цар Борис I.

Със сигурност може да се твърди също, че Паисий е знаел и турски и румънски, т.е. обхваща в езиковата си култура основните балкански етноси и заедно с познанията му по немски му осигурява една обхватна научно-познавателна територия. Различията, противопоставянето, а също така и търсенето на сходства между българи, гърци, сърби, говорят предимно за едно: Паисий е имал виждане за отделните етноси на Балканите, за тяхното различно формиране и за актуалната им историческа мисия.

Това научно пътешествие в новата история на България показва още нещо: За да тръгне из европейските библиотеки, Паисий е имал желание не само да намери повече доказателства за самостоятелното съществуване на българската си национална принадлежност, а да открие примери за нея, които да сподели с читателя, да потърси форма да представи своето избистрено и оформено виждане за род и родина. И да намери модел за своята история.

„Повече в Немско затова ходих“

Паисий замисля своята „История“ в началото на 60-те години на XVIII век. Както сам пояснява, в манастирите на Атон проучил огромна литература, но чувствал, че събраните данни не са достатъчни и затова предприема пътуване до Сремски Карловци. Въпросът е не само във фактологичното разширяване на познанията си, а най-вече в това, че той търси и модел за своята „История“. Запознавайки се с трудовете на Цезар Бароний, Мавро Орбини, една история на Турция на немски език и други той усвоява необходимите му данни, но ги включва в своя модел. Именно историописен манифест за българите и българското у тях! И понеже състоянието на българите в сравнение с останалите балкански народи е било най-непоносимо, той използва думи и понятия, разбираеми за тях.

Паисий е просвещенец и Възраждането е само българският термин за Просвещение.

Разгърнат план на ново изследване, предоставено на редакцията от дъщерята на автора – доц. д-р Румяна Конева от Института за исторически изследвания при БАН.

Забележителен е образът на този монах, макар чертите му да са малко неясни. Със сигурност знаем само това, което сам е написал за себе си. Както средновековният строител на катедрали поставя върху каменния блок своя знак, така и той отбелязва своето авторство, мимоходом добавя по нещо и заедно с неизказаното остава в сянката на своята творба, с която се отъждествява.

Науката, макар да не пести усилия, не успява да запълни белите петна в неговата биография. Все пак стига до известни сравнително достоверни твърдения, които, като се свържат с внушенията на самия Паисий, позволяват някак си да го определим във времето и пространството.

Вероятно произхожда от семейство на търговец. За детството и ранната му младост не е известно нищо. Къде и какво е учил остава загадка, но поне някакво елементарно образование вероятно е получил у дома си. През 1745 г. на двадесет и три години заминава за Света гора (Атон) и слага расо в Хилендарския манастир, където по-големият му брат по-късно става игумен, а самият той след време става проигумен. В Света гора Паисий прекарва значителна, ако не и по-голямата част от живота си. През времето, преди да се заеме с историографския си труд, се е занимавал с това, с което вероятно се занимава всеки калугер. Смята се обаче, че не е стоял затворен в манастира, че посещава страната си да събира волни пожертвования, че води на Атон български поклонници. Със сигурност по манастирски дела предприема едно дълго пътуване в чужбина до Сремски Карловци в покрайнините на Белград, които по това време принадлежат към царството на Хабсбургите. Там се запознава с руския превод от XVIII в. на далматинския историк Мавро Орбини „Il Regno degli Slavi“ (издаден в Песаро през 1601 г.), като открива в него един от основните си извори. Писането на „История“–та си започва в Хилендарския манастир, основан от сръбския народ. Завършва – както сам пише – в Зографския, който е български. Вероятно в края на 1764 г. и в първите дни на 1765 г. се появява със своя ръкопис в с. Котел, разположено в източната част на Стара планина, където поп Стойко Владиславов, по-късно Врачански епископ с името Софроний, прави най-стария от известните днес преписи. Там изчезват следите му. А истинската следа – и то не каква да е – е всъщност неговата „История“.

На тази малка и несвършена книжка ѝ е отредено да изпълни историческа роля, каквато рядко се случва – ролята на знаме. Първоначално за чувствителните патриотични средища, след това и за по-действените среди и в края на краищата за целия български народ тя става гордо свидетелство за произтичащата от древността традиция и гръмко предизвикателство за нейното продължаване. Става точно това, което трябва да стане – рядко в живота се получава подобен шанс.

Паисий попада право в целта. Той гениално предсеща, че може да разчита на растящ отзвук и поставя началото на движение, благодарение на което заплахата от претопяване на народността намалява. Времето не спира своя ход и

„История славяноболгарская” на полски език

Франчишек Корвин-Шимановски

без противодействие от страна на човека то по-бързо постига своето. Колко ли народи под чуждо владичество загиват безследно и безпаметно! Без собствена държава, без своя родина, поробен, прокуден, изтерзан, единствено великият народ на Израел притежава силата да оцелее дълги столетия. На него се позовава Паисий за подсилване на надеждата. Съдбата на българите заслужава чувства, по-силни от съжаление. Не са прокудени, живеят на своята земя, но теглят тежко иго, до появата на Паисий почти четиривековно. И то двойно иго – под турската държавна власт и гръцката църковна йерархия, в резултат на което местната православна църква не може да играе ролята на закрилник на народните стремления, каквато в трудните исторически периоди изпълнява католическата църква в Полша.

Колко силна е вярата на Паисий в по-доброто бъдеще на народа му! Той не я изразява пряко, проповядвайки – както приляга на едно духовно лице – че всичко е в ръцете на Бога. Но без вяра това дело при тези обстоятелства не би могло да се предприеме. Нищо не предвещава, че свободата наближава – трябвало е да се чака повече от сто години. Липсват знаци за всеобща готовност за действие с цел извоюването ѝ, и най-вече липсва визия за успех на такива действия.

Очакваната външна помощ до този момент винаги подвежда, копнежите за свобода се оказват напразни, народът е крайно изчерпан и не може да се противопостави на изкушението за резигнация. Обаче Паисий гледа далеч напред. Неслучайно той напомня на сънародниците си, че дори най-големите империи загиват. Знае, че духовното надживява тленното.

Голяма услуга правят на българите чуждите хулители, които, подигравайки ги, че нямат собствена история, засягат националната гордост на Паисий. Както става ясно от написаното от него, техните подигравки само го мотивират още повече. Той се заема с е труда си и след завършването му – като българин – гордо вдига чело: имаме собствена история и то не каква да е, а по-древна и свята от много други. Изпитваме огромно изумление – наистина изглежда, че Паисий се захваща с непосилна задача. Израснал в страна, където няма училища, да не говорим за научни средища, сред хора с невисока култура, тъй като и манастирите на Атон не се славят с интелектуални занимания, без никаква подготовка, без наставник, без да го насърчава никой, той се впуска самостоятелно в дебрите на древната история, за да търси следи от миналото на своя народ. Истинско извисяване на личността! Изява на характер, смелост и сила! Не знаем как се заражда идеята и как протича самото създаване на „История“–та. Паисий проявява голям интерес към книгите и преди да изкристализира замисълът му, знае какво може да очаква от книгите и от себе си. Не разполага

Франчишек Шимановски

Корица на книгата. Издателство „Чителник“, Варшава (1981)

с много извори, което сам споменава. Използва главно няколко печатни издания, от които нито едно не представлява дори кратко описание на историята на България, известен брой ръкописи с църковно и агиографско съдържание, няколко документа, между които, за нещастие, и един фалшификат, който внася известни неточности, и устни предания. Във всеки случай той се старее да не пропусне нищо, което би могло да има значение: било то църковни стенописи, гравюри в книгите или печати в документите. Най-общо казано, Паисий се позовава на „гръцки и латински истории“, но не е известен дали е знаел тези езици и имал ли е непосредствен достъп до тях.

Освен вече споменатия Мавро Орбини Паисий черпи информация също и от италианския кардинал Цезар Бароний – автор на многотомния труд „Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198“, издаден в Рим през периода 1588-1607 г.

Българският летописец се запознава и с творчеството на свещеника Пьотр Скарга, което навярно е най-ранният пример за културно общуване между Полша и България. Паисий ползва руското издание на труда на Цезар Бароний, основано на значително съкратената полска версия, излязла именно изпод перото на Скарга. Кралският проповедник добавя към превода си предговор, частично използван в руското издание, посредством което почти цялата му аргументация за необходимостта от познаване на историята се озовава върху началните страници на Паисиевия ръкопис без съществени промени.

„История“–та е свързана с Полша и по друг начин. За първи път през 1885 г. в Люблин е открито нейно несъкратено печатно издание на езика на оригинала и с изписване на автора. В отпечатания в Будапеща 41 години по-рано „Царственик“ се намира единствената сходна публикация, чийто редактор, ако е разполагал с цялостния текст, се е отнесъл към делото на Паисий без уважение и без разбиране и е пропуснал името на автора. Възможно е да го е направил поради незнание или е разполагал с непълен препис. От мъчителното събраната информация Паисий създава една доста цялостна творба, без значителни празноти.

Основната част се предхожда от два предговора с дидактичен и публицистичен характер. В първия Паисий поучава за ползите от познанието на историята, вторият е драматично събуждане на народното съзнание. Последната е най-ценната част на творбата – нейната душа – и в нея няма нищо изопачено или пресилено. Тук Паисий постига своя апогей. Със силен глас зове за съхраняване на ценностите, без които народът престава да бъде себе си: език, обичаи, традиции. Заклеймжава малодушното отричане на българската простота и влечението към чуждия външен блясък. Той побеждава фалшивата представа за величието на онези, които успяват да натрупат богатства, припомняйки, че самият Исус Христос избира за свой дом къщата на обикновен дърводелец. Стойността на човека свързва с моралната му същност, а не с външния блясък. Прекланя се пред хората на тежкия труд, а не пред онези, които се грижат само за богатството си. На места неговото съчинение се превръща в апология на унижения народ. Тъжно е, че тази апология се потвърждава в живота.

Делото на Паисий предхожда с малко повече от век Освобождението на България. Но то не се състои само от книжовен труд. Разпространявайки своята „История“ при многобройните си пътувания из страната, той се среща непосредствено с хората, като им предава своя плам. Какво ли е могъл да постигне с живото си слово? Навярно не призовава към въоръжена борба, която години по-късно приключва с поражение. Но вълнувайки сърцата и умовете, той подготвя почвата за освобождението. Гласът му не е глас в пустиня. За това свидетелстват десетките запазени до днес преписи на „История“–та, произхождащи от разни краища на страната.

Първите читатели не могат да се въздържат да не изразят емоциите си. От съществено значение им се струва да споменат дори самия факт, че са прочели книгата. Поместват върху преписите бележки, които свидетелстват, че те са схванали необикновената цена на написаното и привличат нови читатели. Един от тях възкликва:

„Българската история е стара като света!“

В края на краищата няма какво да се учудваме – всички живи днес хора трябва да имат предци в онези времена. Достоверността на историческата аргументация не е най-важното в случая. Всъщност... Нали библейският Пилат пита „*Що е истина?*“, а ако ние се запитаме „*Що е история?*“, отговорът няма да бъде еднозначен. Ернест Ренан определя историята като едно от възможните развития на събитията. Друг, по-малко известен, но много проникателен французин казва, че историческата истина е изтъкана от мълчанието на мъртвите. С това мълчание Паисий се сблъсква два пъти: преднамерено и непреднамерено. Той разполага с много осъдени материал от различни, отдалечени един от друг по време извори, често пъти вътрешно противоречиви и никога напълно сигурни. И прави, каквото може. Трябва да се отбележи, че той показва завидна находчивост в опитите си да съгласува противоречива информация, в старанието си да покаже продължителността на династиите, в допълването на липсващите черти на лица и събития. Старее да работи добросъвестно. Не се придържа сляпо към изворите, проявява критично отношение към тях, избира версии и интерпретации, които смята за по-правдоподобни. Не се изкушава да влиза в спор, въздържа се от пристрастия. На едно място той признава:

„Тук не се писа, за да се похвалят българите, а гръците да се похулят, но забележи, читателю, както се намериха техните деяния, така се написа.“

Без никакво съмнение Паисий е бил учител по история – дори в школия смисъл на думата. В текста му има ясни дидактични характеристики. Той се старее да вътълпи у читателя онова, което смята за най-важно. Оттук идват и многобройните повторения, от тук и специалното изтъкване на отличилите се владетели, от тук и хронологичният списък на всички владетели.

Паисий проявява писателско изкуство. Каго преводач по прихода той вниква дълбоко в същността на нещата и има много да каже. Какво от това, че цялостната композиция на книгата не е много стройна, тук-там повествованието куца, синтаксисът е неправилен, а езикът не е ослепително изразителен?! Паисий не е опитен писател, а освен това не мечтае да напише шедевър – в случая не става въпрос за литература. Самият Паисий пише:

„Не съм учил никак нито граматика, нито светски науки...“

Той осъществява поставената си цел. Съвременният историк Марк Блох отбелязва:

„Миналото е даденост и нищо не може да го промени. Но знанието за миналото се променя, подлежи на непрекъснато преобразяване и усъвършенстване.“

Днес не се налага да учим българска история по творбата на Паисий. Но ако той беше жив сега, всеки престижен университет би му присъдил степен „доктор хонорис кауза“ без колебание.

В морално отношение Паисий навярно е бил необикновено притегателна личност. Още веднъж трябва да изразим съжаление, че толкова малко знаем за него.

Преведе от полски език
Зорница Радулова

Памятник на Братя Миладинови в София, открыт в декабре 2011 г.

ОГЛАСЪ.

Почтени читатели!

Тридесетъ години одъ како сѣ показала нашата зора одъ уметвено-то развиванѣ, и во само-то начало одъ повородбениѣ-то ни бѣха сѣ печатали народни песни во секакви времена и мѣста. Но никоѣ до сега полно издаванѣ не можеше да удовлетвори желаниѣ-та, ни да покажитъ скудно 'си-те драгоцености, подъ кои бластитъ наша-та народна поезія. И тѣе, кои до сега сѣ напечатана, на таковъ малъ кръгъ бѣха сѣ распространили, що на много одъ истите Болгари ѣ неизвестно существованѣ-то имъ; а наши-те соседни собратя Хорвата и Сърби, така и други-те единоплеменици наши мало за нимъ, или совсемъ не знаятъ. Мие счастливи сѣ слагаме че, издаваещемъ полно собраніе одъ песни-те, можиме да допълниме таковъ недостатокъ, и да опознавиме народ-отъ ни со наши-те единоплеменици собратя.

Песни-те предъ шестъ години зафатяхме да собираме одъ секакви старни одъ западна-та Болгарія, т. е. одъ Македонія, напр. одъ Охридъ, Струга, Прилепъ, Велесъ, Костуръ, Кукушъ, Струмица и други мѣста; още и одъ восточна Болгарія. На тѣе не сѣ прикладатъ сватовечки и годинешни обичаи одъ Струда и Кукушъ, пословици, гатанки, народни преданія, и около две хиляди слова, одъ кои, употребени-то не ѣ често, или кои имаеъ по наречія некаква разлика.

Песни-те сетъ подъ тискарица, и скоро ке излезатъ на свѣтъ. Молиме почтени-те подписници поскоро да испрататъ честни-те имъ имена, за да можатъ да сѣ напечататъ.

Кои ке помогнатъ десетъ ексембляра, ке земитъ еденъ бесплатно.

Цена-та сѣ определятъ два флоринта, а за во Турско грошен двадесетъ, или една рубль.

Песни-те сетъ около 700, у не сѣ печататъ на два столба, а на табака 25—30. Песни-те сетъ самовилски, царковни, юначки, жаловни, смешни, овчарски, любовни, сватовечки, лазарски, и жетварски. Още ке сѣ напечататъ единаесетъ хоровадни песни со ноти.

Собирачи браця Миладиновци
Димитрій и Константинъ.

Издаватъ ги
К. Миладиновъ.

ЗАБЪЛЪШКА.

Умоливатъ са господа спомоществуватели, кои ще имать благоволение да са подпишатъ на тажъ многополезна за народа ни книга, да испратятъ почтены си имена до учредничѣство Дунавскаго Лебеда, кое ще има гръждъ си да ги отпави господину издателю.

Учрѣд. Дунавск. Лебеда.

„Дунавски лебедъ“, бр. 20, 7 февруари 1861. Редактор Георги Раковски

Епохално дело

Сборникът „Български народни песни“ преписван като Паисиевата история

Народът – велик и всякогашен певец

„Сите почти песни ся слушани от жени; седмата од них част ся собрани од восточните и другите од западните стърни, именно: Од Панагюрище, София, Струмнишко, Кукушко, Воденско, Костурско, Велешко, Дебърско, Прилепско, Охридско, Струшко и Битолско. Най-повеке песни ся собрани от Струга, Прилеп, Кукуш и Панагюрище.

Богатството на песните ѣе неизцърпано. В Струга саде една девойка ни каза до сто и педесет прекрасни песни, од кои повеке юначки. Така и сите почти прилепски песни една стара жена ги каза.

Препишвеещем толку песни, мислитъ човек, че се изцърпи [в]сето богатство; но кога поминват во друга махала, тамо нахожат много други песни, како од нов извор. Затова требит да чекаме още много други да се прикладат на овие песни, ако любопитен човек издирвит това. Най-повеке песни ся слушани в Струга од Дена Кавайова, в Прилеп од Гюрја Котева; в Панагюрище од Хаджи Мария Х. Томова. От сите най-голема благодарност за това общеполезно собрание заслужили со искрено-то им усердие г. В. Чолаков, кой снабди нас со [в]сите почти песни од восточните стърни; и г. Райко Живзифов, кой най-повеке ни помогна со песни и обичаи од западните стърни <...>

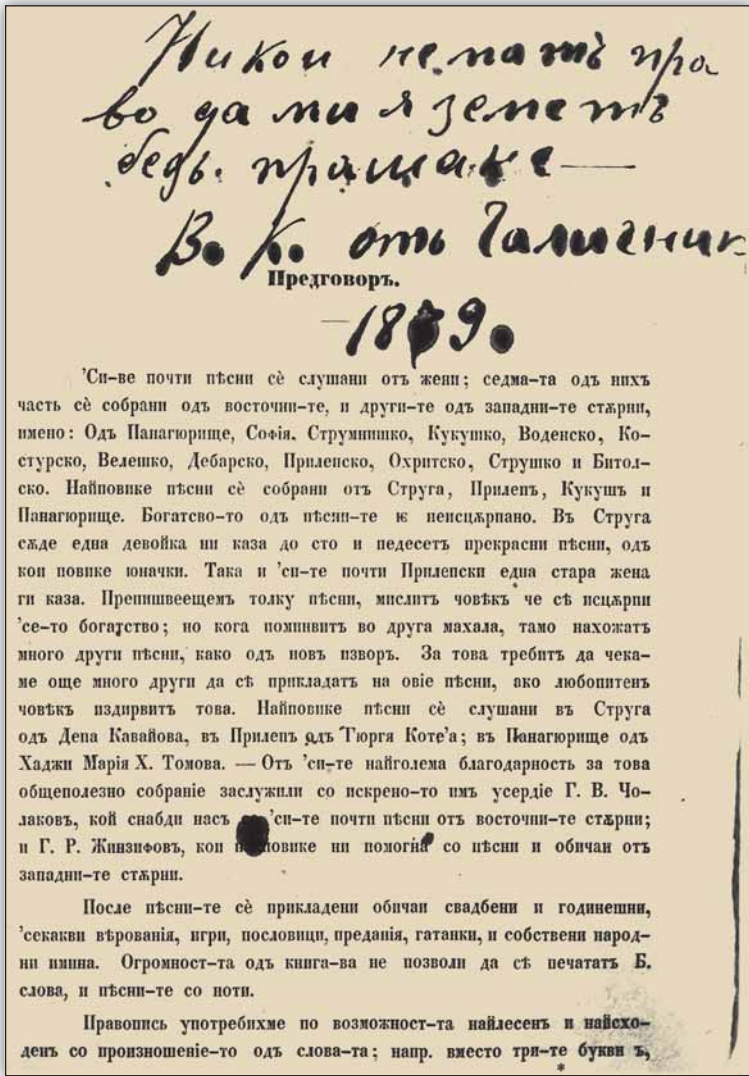
Народните песни са показалка на степенот од умственото развитие од народот, и огледало на неговиот живот. Народот в песни изливат чувствата си, в них находит душевна храна и развлечение; затова в жалба и в радост, на свадба и на хоро, на жетва и грозьебране, на везење и предене, по поле и по гори, щедро изливат песните, си, како од богат извор; за това можат да ся речит, че народот ѣе [в]секогашен и велик певец.

Из предговора към Сборника

Екземпляри от Сборника се съхраняват в музея на Йосип Шросмайер в Загреб и в Епископската библиотека на Джаково. Монсињор д-р Марин Сракич притежава разписка, срещу която през 1942 г. българинът Никола Трайков получава екземпляр, подвързан с кожа в златножълта украса, предназначен за Народната библиотека в София, който сега се пази в нея.

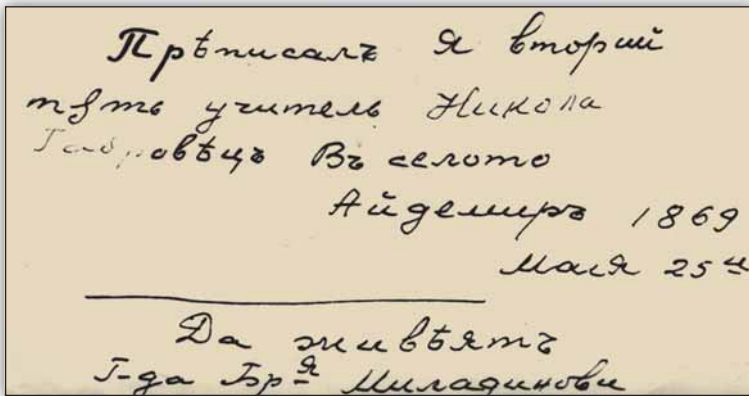
Досега Сборникът има общо 5 издания. Второто е от 1891 г., осъществено от съпругата на Димитър Миладинов Митра. Третото подготвя Михаил Арнаудов с предговор и две студии от него, което излиза през 1942 г. от името на Министерството на народната просвета. Най-близо до първообраза е четвъртото издание под редакторството и с уводна студия на Петър Динеков, което издателство „Български писател“ посвещава на 100-годишнината от първото издание, тържествено чествана през 1961 г. в София.

„Този екземпляр от сборника „Български народни песни“ е принадлежал на свещ. Христо Вълчев Черновалиев от село Калипетрово, Силистренско, и е преписан – два пъти – от учителя Никола Габровец до 25 май 1869 г. в село Айдемир с приписка „Да живеят Г-да Братя Миладинови!“

Върху преписа има строга забрана срещу всеки опит книгата да бъде открадната, защото похитителят „ще се съди според законите“.

Публикувано от Злати Еленков във в. „Народна култура“, бр. 34, 26 август 1961 и в сп. „Векове“, 1976, кн. 6.

Автограф на учителя Никола Габровец

Запазени са оригинални записи на български народни песни на кирилица. Те са включени в 4 тетрадки, предадени от Константин Миладинов на руския професор славист Измаил Иванович Срезневски през 1858 г. в Москва. На някои от тях са направени паралелни преводи на руски език, съпроводени с обяснителни бележки от Александър Викторович Рачински, вероятно за подготвяното за печат в Москва издание на Сборника, които предизвикват одобрение от членовете на Археологическото дружество. В Народната библиотека в София се пази тетрадка с три народни песни, записани от Константин Миладинов също с кирилско писмо.

Сборникът „Български народни песни“ има около 180 спомоществователи. Само от Хасково те са 42-ма (благодарение на Иван Хаджи Минчев). Д-р Петър Берон поръчва от Браила 25 екземпляра.

В Българския исторически архив на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ в София се съхраняват 14 отделни екземпляра от първото издание на Сборника (архив на Братя Робев)

По сведения на Елисавета Миладинова

„Интернетица“. Из сп. „Maxim“

„Възрожденски книжовник“. Худ. Евгений Босяцки (1972)

Йосиф Хилендарец

Слово за ползата от четенето

„Коги четеш, пази да ти е и умо и мисълта при теби. Та пак, коги арнишиш [престанеш, спреш], а не мисли за това, дето го четеш, за кого е писано. Та коги, та угади Бог, защо не губити речи питаш защо са писани, а Той ще ти обади. А тия думи тука, дету ти пиша, и фати вяра, защото не са лъжа. Помисли коги грей слънце, пък ти изнесеш нещо мокро, та го оставиш срещу слънцето, а то какво прави – ги изсушава, ако е слънце. Пък ако нема слънце, а ветер, не изсушава ли го? И ветер коги нема, а то като стои, а пак изсъхнува. А ти, като четеш, как бива да си научил? Ето това е она или онзи мост, дето ти казах по-напред...

Я посметни коя е работа лесна, та са без труд върши. И ризата си попитай, дето я носиш на снагата си, и тя ти стига да те осъди. А колку книги прочетох! От сичките книги, що съм разбрал, това и пиша. И вас каним и молим да ставате мокает, да земните книгата в рацете и да я прочитати по-често...

Ако ли са хайниш, и това, деу си изучил, и него заборавиш, и друго не можиш да са приучиш, ами стоиш като сажди у непометен комин или камина. Я иди на тупавицата, та стори сеир и виж що струват чуканити. Можат ли да стоят празни, коги им пуснат водата на келевото. Така треба и ти да пустиш страх Божий в сърдцето си, дано ти бие по мисълта и по умо ти, и по совестта, та да не седиш един ден празен.“

(XVII в.)

Георги Г. Димитров

Народополезна и многострадална

„Читателю! Градове и села обиколих, митрополии, манастири, черкви и училища посетих, затвори, болници, кръчми, даже и в публични домохве влизах, със слепи хроми старци се срещах, с разни хора се запознах, всичко изучавах, труда си за нищо не считах, златото – този идол, комуто мнозина се кланят, не щадях, най-последно сребърните си лъжички на барба Яне в София продадох, медния си мангал на Величко Тодоров в бит-пазар дадох, а в един нещастен ден и зимното си палто на Димитра Николов продадох, глад и неволя търпях и повече от шест години време никаква друга работа не залових – само този свой труд на бал свят да извадя.

Но защото съм казал горчивата истина, трябвало трудът ми да бъде погребан и аз съвършено опропастен.

Сега вече там, дето съм обикалял, не мога да отида, защото шестгодишният ми труд ме умори. Той се отрази и на челото ми.

Прочее, тебе, народополезна и многострадална книго, изпращам и с тебе ще се запознаят всички мои приятели и спомоществатели. Ти ще влезеш и в библиотеки, и в домове. Тебе ще те прочитат и духовни, и мирски люде, па и деца. Ти ще им разкажеш засега вкратце, а при едно второ издание и по-обширно за такива неща от миналите години, каквито не са чували от друго, така и за днешно време.“

Въведение към книгата „Княжество България“ (1883)

Рядък енциклопедист

Най-големият български библиограф на XX век

Проф. д-р Донка Правдомирова

Никола Василев Михов е роден на 6 март 1877 г. в Габрово. Закърмен с възрожденски добродетели, той е пример за безкористно и всеотдайно служене на отечеството – служене с патриотичния плам на Паисий Хилендарски. И ако Атонският монах се опита пръв да напише историята на България, то акад. Михов отдаде няколко десетилетия от живота си за издирване на чуждестранните исторически извори, осигуряващи строго научната реконструкция на историческото минало на нашето Отечество.

Обичта към книгата и знанието той унаследява от своя баща, който е учител и едновременно свещеник. Две години след завършване на Априловската гимназия бъдещият библиограф заминава да продължи образованието си в Женева. На следната 1898/1899 учебна година той се записва в Université Nouvelle в Брюксел, където следва социология и биология. Завършва през 1900 г.с дисертация на тема „История на статистиката“. Завърнал се в родината, белгийският възпитаник е сред малцината млади учени с докторска степен. Това образование, за съжаление, не му осигурява престижна постоянна работа по специалността. Първоначално е учител по френски език в мъжката гимназия във Велико Търново, после работи в Дирекцията на статистиката, отбива военната си служба и отново става учител по френски език в родното Габрово.

През 1905 г. министърът на просвещението проф. Иван Шишманов забелязва учителя с европейска образованост и култура и го назначава в Първа мъжка гимназия в София, а през 1908 г. – за поддиректор на Народната библиотека. В сътрудничество с тогавашния директор Пенчо Славейков д-р Михов се стреми да допринесе за изграждането на истинска национална библиотека. През 1912 г. обаче споделя съдбата на своя директор, който е изгонен от библиотеката. На 6 юни с.г. той също е уволнен заради статията си „Пенчо Славейков и Народната библиотека“, отпечатана във в. „Пряпорец“. От този момент изцяло се посвещава на избраната вече тема: библиографско и фактографско издирване на западноевропейските извори за историята на България.

Д-р Никола Михов работи по тази проблематика до 1932 г. в Мюнхенската библиотека, в Берлинската кралска библиотека, в Националната библиотека на Франция, в Британския музей, като се връща в България само за по няколко месеца – време, през което се отпечатва някой от трудовете му, и отново заминава за Западна Европа. Библиографът работи в тези богати книгохранилища повече от 12 години (от 1906 до 1932 г.) по издирването, описването и систематизирането във формата на ретроспективни библиографии на немските, френските, английските и италианските исторически извори за българска-

та история, респективно и за историята на Турция, като преглежда „de visu“ десетки хиляди източници: библиографии, книги и статии от периодични издания.

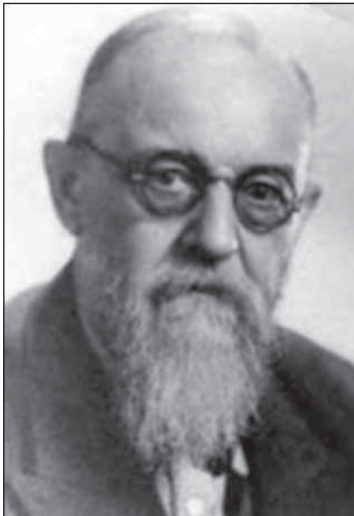
Какво търпение и внимание, каква прецизност, освен владееенето на немски, френски и английски език, са били необходими, за да се препишат на ръка стотици цитати, в които се споменават България и Турция! Плод на този дългогодишен труд са четирите библиографски поредици: „Библиографски източници за историята на Турция и България“ – в 4 тома (1914–1934); „Населението на Турция и България през XVIII– XIX век“ – в 5 тома (1915–1968); „България и българите според чужденците“ – в 2 тома, френски и немски автори (1918–1929); „Принос към историята и търговията на Турция и България“, в 6 тома (1941–1971). В тях са регистрирани около 20 000 библиографски единици – книги, статии, библиографски и периодични издания. По негово собствено признание само за труда си „Библиографски източници за историята на Турция и България“ е прегледал около 12 000 източника, за да извлече 1585 заглавия. По груби изчисления за всичките си трудове той е прегледал „de visu“ над 80 000 издания!

Тези документи са не само прелистени, но и библиографски описани и прочетени, от тях са извлечени и преписани хиляди цитати на немски, френски и английски език, за да се улеснят бъдещите историци и да им се спести време. За интелектуалците от XX и началото на XXI век посочените числа са трудно обясними, освен за библиографите. В предговора на първия си труд „Библиографски източници за историята на Турция и България“ акад. Михов пише:

„Известно е, че липсата на библиографски данни е основен недостатък за всяка научна работа. Особено това се чувства в историческите дисциплини, дето трябва да се спазва приемствена връзка, както между историческите събития, така и между трудовете, в които тия събития са описани. Това е едно методологическо правило в историческата наука.“

В същото време неговата библиографска дейност има строго научен характер. Във връзка с това проф. Тодор Боров – негов ученик, последовател и близък приятел, пише статията „Д-р Никола Михов или за научния характер на библиографските трудове“, в която изтъква: „При трудовете на д-р Михов имаме работа не с библиографско описване на събрани някъде книги, не и с набиране на заглавия из съществуващи вече библиографски указатели, т. е. с правене на библиографии от библиографии, а със самостоятелни и задълбочени проучвания на иначе мъчно обозрима литература по определена тематика и конкретно излагане на добитите резултати с оглед да се подпомогнат бъдещите изследователи в тая област.“

От своя страна проф. Веселин Трайков също потвърждава, че не-

Акад. Никола Михов

говите исторически библиографии биха могли да се третират като „помощна историческа наука“.

Библиографските приноси на д-р Никола Михов са високо оценени на държавно равнище и през 1947 г. той е избран за академик и член на БАН, а през 1952 г. е удостоен с орден „Кирил и Методий“ I степен именно за историческите си библиографии, отразяващи западноевропейската историческа българистика.

Видният френски книготърговец и библиограф Жан Франсоа Недьо ла Рошел (1751–1837) – един от първите най-известни теоретици на библиографията, приема, че „сред прочитите човешки знания библиографията, безспорно, е една от най-привлекателните и обширните. В основата на този факт е природната човешка любознателност...“. Френският теоретик сравнява библиографията с енциклопедията. Според него библиографът трябва да знае древните и съвременните езици, освен това логиката и критиката непременно трябва да присъстват в неговия арсенал, а също така да притежава знания по философия, красноречие, география, хронология, особено по история и дипломатика.

Безспорно акад. Никола Михов е библиограф именно от такъв висок ранг. Той владее френски и немски, а на 60 години, преди да замине за Лондон, за да продължи проучванията си, научава и английски, а широтата на неговите знания се простира от биологията до социологията, а също и в сферата на изкуството. За неговите енциклопедични знания свидетелстват видни български учени и творци, които са имали щастието да общуват с него.

Акад. Методи Попов пише в своя статия през 1947 г.:

„Той е нашият рядък съвременен енциклопедист, който живее с общочовешката наука, знае етапите на нейното развитие, които е изживял дълбоко в душата си чрез изучаване делата на нейните велики творци. С нестихващ жар той умее да говори за всеки отрасъл на човешкото познание и творчество.“

Проф. д-р Донка Правдомирова е преподавател в УниБИТ, катедра „Библиотечни науки“.

С този Кръст ще победиш!

Защо император Константин поискал Сердика за духовен център

Христо Буковски

Когато през 312 г. жителите на Рим извикали Константин от Галия (дн. Франция) да сваля техния користолюбив и доста злобен цезар Максенций, позованият не знаел, че бил призван за божествена мисия. Приел да изпълни молбата им по дълг – бил син на предишния император Констанций Хлор и не можел да снижи фамилното равнище. Дори не се смутил, когато на път за Вечния град съзрял по пладнe ярък светещ кръст на небето. Днес можем само да гадаем за космическия характер на събитието, но шведският геолог Йенс Ормо свързва смаяващото видение с един 140-метров кратер в италианските Апенини. Според учения огромната яма върху Земята се е появила по това време от падането на астероид с диаметър 10 м и ударът със сила 1 килотон е надободявал малък ядрен взрив.

Макар християните да били хищно преследвани не само при предишния император Диоклециан, но и във владенията на Лициний (който управлявал като съимператор източната половина от Империята), Константин не се изплашил пред чудото. Напротив – гледал го възхитен, защото в блясъка на небесния знак му просияло като написано със звезди: „С това ще победиш!“. Бил на 40 години и знаел, че като мъж, когото съдбата е увенчала със златен венец, бил длъжен да избере между рутината и доблестта.

Той толкова настойчиво търсел отговора, че през нощта му се явил... самият Христос. Събудил се с мисълта, че Спасителят му е наредил да направи бойното си знаме подобно на кръст. Побързал да го стори. А на бойците си заповядал да изпишат кръстове по щитовете, по шлемовете и по оръжията си. Възражения не приел, колебания не го споходили и на другия ден устремът в битката му донесъл победа. Дори не се наложило да оскверни ръцете си с кръвта на Максенций – ужасеният тиранин се удавил в Тибър.

Така Константин ударил едновременно по два институционализирани постулата: отричането на християнството и въведената от Диоклециан тетрархия (съуправлението и на двама цезари към двамата съимператори). Ли-

куването на римляните му помогнало да прогласи истинността на кръстното чудо, което му се явило по пътя, а пък възторжената им подкрепа склонила Лициний да подпише в Медиоланум (дн. Милано) едикт, че със съимператора си признават християнството за равнопоставено с останалите вероизповедания в Империята.

Но самият Константин не можел да го приеме за равнопоставено – за него то било вярно, защото било изпитано.

А като се обрекъл да му служи, изпитал отврат от наслоените насилия, пошлост, суверерия и безчестие в Рим. Затова си спомнил за града, където станал свидетел на удивително преображение със стария император Галерий.

Година преди чудото в Апенините този проклет гонител на християните поканил Константин и Лициний в Сердика и в тяхно присъствие на 30 април 311 г. издал – от свое и от тяхно име „Едикт на веротърпимостта“. Това бил първият документ, който давал право на християните да съществуват и да уреждат свои събрания.

Като истински боговдъхновен човек той бил доказал, че разпознавал Божия глас независимо как и откъде чувал повелите му. Затова не търсил дълго чист град, който да стане първата християнска столица на Европа – щом навлязъл в днешното Софийско поле между венеца от планините Хемус (дн. Стара планина), Люлин, Витоша, Лозенската и Плана, харесал мястото, което заемал градът на траките-серди, и с вярата, с която приел знака „С това ще победиш“, този път обявил:

„Сердика е моят Рим!“

Като стар воин бил видял немалко земи, но не бил стъпвал на по-подходящо място за духовна престолнина на Новия свят. С изключителните си сетива на Божи избраник той провидял велико бъдеще пред града, който тепърва щял да се развие тук.

Понеже още не възприемал аскетичното битие на светец той наредил да му построят дворец. Държал на идеалното югоизточно изложение – толкова му бил дотегнал Западът, че дори заел югоизточната част на крепостта. Можел да вижда изгрева едновременно със стражите по бойните кули, стига да бил приключил рано с утринните си молитви. Великолепните многоцветни геометрични мозайки на приземния етаж, по които се отправял към държавническите си дела щом се спуснел от покоите си, бяха открити при изкопните работи зад днешния хотел „Рила“. Намереното подсказва, че кръглите и осмоъгълните помещения са били покрити с нарочни куполи. На юг е разкрита и банята, която – по стила си и по изпълнението на мозаечните си подове – била органично свързана с двореца. Водопроводи и канали обслужвали малките басейни около луксозната осмостенна баня. Многоцветна мозайка застинала

пода на обширния вестибюл в западна посока. Мраморната вана в южния му край имала в стените си канал за отопляване. Около тях в сутерена на столичната улица „Калоян“ № 8 са запазени останки от градежа на двореца – обширно богато скроено и украсено жилище на площ 400 кв. м с вътрешен двор, заобиколен от покрита колонада, в северната част на който са разположени големи жилищни помещения, затопляни също с хипокаустна система. Стените са дебели и са носили втори етаж, който, както големите правоъгълни зали долу, гледал на юг към двора. На изток два вестибюла свързвали южното и северното крило на дома, а на южната страна покрай вътрешния двор се редували две ротонди (кръгли здания) с един октогон (осмостен). Според археоложката Магдалина Станчева, може да се смята за безспорно, че с мозайка са били послани всички помещения около двора. Най-често използваните цветове са сиво, черно и тъмнокафяво, по-малко жълто, розово и бяло... Мотивите са предимно геометрични, но има и растителни като характерните за IV век виещи се бръшлянови клонки. Открити са и тайните ходници, които го свързвали с цилиндричната зала зад амфитеатралния комплекс в булевартиона, където заседавали хората от имперската върхушка и местните първенци.

Сега е останало изцяло запазена залата за тържествени церемонии, свързана с показната дейност на император Константин. Императорът-свещец бил принуден да напусне Сердика само заради подкрепата, която майка му дала на сенаторите – мястото на Босфора точно до изхода на Пропонтида наистина било стратегически удобно за столица на империята. Освен това още от 325 г. най-упоритите му сътрудници вече вдигали там – по решение на римския сенат и с благослова на майка му – новия Рим. За украсата на града пренасяли най-забележителни паметници от всички краища на империята, а за строители били наети най-изкусните в храмовото строителство траки, които разполагали за черната работа с 40 000 федерати – готи, настанени от императора в техните северни земи.

През 330 г. с големи празненства, организирани очевидно не от християните в двора на Константин Велики, била открита новата столица Византион. В тях императорът не можел да не вземе участие – градът бил преправен в негова чест и в стил, който щял да го приласкае. Вече се знаело какво предпочитал, а в случая всичко било повдигнато до разкош и усещане за величие.

Из книгата „Избраницата на Константин Велики. София в 17 християнски века на 9-хилядолетното ѝ минало“. София, Богдана, 2009.

„Св. Константин и Елена“. Икона от Никола Зограф (1890)

Обикаля още...

Разказва Евтим Евтимов

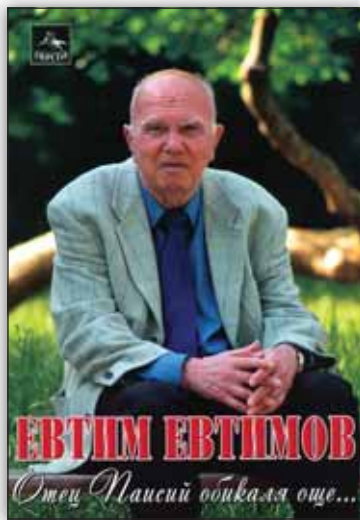
През тези кратки дни и дълги нощи, застанал до прозрението пръв, Отец Паисий обикаля още и проверява българската кръв.

През 1962 г. бях учител в Основно училище „Отец Паисий“ в Петрич, 29-годишен бях. Водех предавания в градския радиоцентър. През октомври ни събраха такива като мен в София на обучение. Настаниха ни пет-шест души в един хотел край Халите. Занятията се водеха в Профсъюзния дом на „Горнобанско шосе“.

Една вечер, като се прибрах в хотела, при светлината на прозореца надрасках без никакви поправки това стихотворение. Оригиналът не съм запазил, за съжаление. Никога не паза ръкописите си за архив...

Занесох стихотворението на сутринта в редакцията на в. „Учителско дело“. Тя се намираше тогава на ул. „Московска“, където е сега Агенция „Архиви“. Наблизо беше и редакцията на в. „Граничар“. Показах го на Иван Спасов. Той ме посъветва да го отнеса веднага в редакцията на в. „Народна младеж“. Завеждащ на културния отдел тогава беше Иван Сарандев. Подир няколко дни срещам случайно писателя Стефан Станчев. Той ми каза да потърся веднага в. „Народна младеж“. Там вече беше отпечатано моето стихотворение под заглавие „Паисий обикаля още...“ с епиграф от „История славяноболгарская“ – „О, неразумни и юрде, поради что се срамиш да се наречеш болгарин!“. Не се мина много време – и го препечатаха във в. „Литературен фронт“. Течеше 200-годишнината от написването на Паисиевата „История...“. Извика ме и Кръстю Тричков, тогавашният първи секретар на Окръжния комитет на БКП в Благоевград.

Скоро ме потърси и Георги Джагаров. Моето стихотворение се оказа съзвучно с годишнината – почнаха да га рецитират в училища, читалища и на други места. Сега за 250-ата годишнина на „Славянобългарска история“ излиза сборник с мои стихотворения за България под заглавието „Паисий обикаля още“. Отпечата го издателство „Персей“.

Корица на книгата

Корица на книгата

„Лествица“. Икона от манастира „Пантократор“ на Атон (XVI в.)

„Иаков излезе от Вирсавия и отиде в Харлан, и стигна до едно място, дете остана да пренощува, защото слънцето бе залязло. И взе един от камъните на онова място, подложи си го за възглавница и легна на онова място. И видя сън: ето, стълба изправена на земята, а върхът ѝ стига до небето, и Ангели Божии се качват и слизат по нея. И ето, Господ стои отгоре на нея и говори...“

Битие, „Лествица“, глава 28, стихове 10-13

Пример и символ

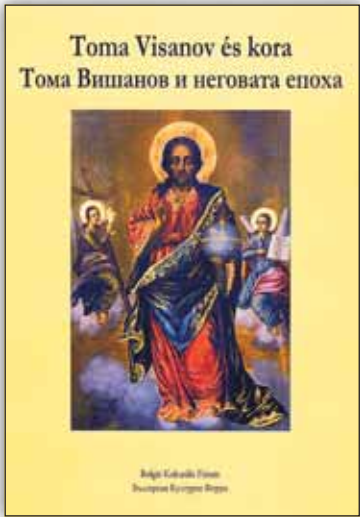
Д-р Тошо Дончев

Тома Вишанов е пример и символ за българите в Унгария, но не само за тях – неговата дейност може да бъде пример и за интелигенцията от цял свят. Това изявление за един иконописец от XVIII век може би звучи доста странно и изненадващо в наши дни, след като неговото творчество – с изключение на най-тесен кръг учени – е на практика непознато за по-широката публика не само в Унгария, но и в неговата родина България.

Резултатите и перспективите на творчеството му оставят дълготрайни следи: основаването на Банската художествена школа, висококачественият синтез на западноевропейското бароково изкуство и на византийската художествена традиция, изграждането на културни и религиозни връзки между сърби, гърци, украинци и българи и всичко това в източната и югоизточната част на многонационална Европа, в Сремски Карловци (свързано с Паисий Хилендарски), в сърцето на Унгария, в Пеща и Будакалас, след това отново в родината му в Банско, Рилския манастир, Бобошево и другаде. Можем да обобщим биографията на Тома Вишанов в модерен дамаскин, в житие, пълно с поуки. В художественото ателие той работи с членовете на семейството си. Синът му Димитър и внукът му Симеон продължават неговото начинание и създават висококачествени произведения на българската иконопис, като успяват да постигнат възможния компромис между напредничавия бароков художествен стил на бащата и поствизантийската традиция, като се смятат за новатори в използваната само от тях смесена техника на рисуване.

Днес произведенията на Банската школа са неразривна част и изключително ценно наследство не само на българското, но и на световното изкуство. Съдбата на Тома Вишанов показва съвременния път за запазване на вярата, съзидателното обновяване на обществения живот и традиции.

Предговор към книгата „Тома Вишанов и неговата епоха“. Двуетично издание. Български Културен Форум, Будапеща, 2009. Авторът е директор на Унгарския културен институт и съветник при посолството на Унгария в София.

Корица на книгата

Тодор Григоров-Терес

За българския народ Паисиевите слова са равностойни по въздействие на античните хроники и средновековните апокрифи, на нордическите саги на древните народи. За нас е трудно днес да разберем дали самият Паисий е осъзнавал величието и мащабите на своето дело.

По-скоро го е движела мисълта за род и език, за просвета на народността дух и съзнание, за просвещение на измъчените му братя – тя е била онази най-светла искра на родолюбието, събудила състраданието към ближния и осветила по-късно пътя на Българското национално възраждане.

Мисълта за Паисий и неговата „История“ ме вълнуваше от много години, докато учех в Духовната семинария и сетне в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Предстоеше годишнина от появата на Светата книга. Имах намерение да създам музика главно за личността на Хилендареца.

Стигнах обаче до убеждението, че много по-истинска представа за него ще ни даде самата негова „История“. Поради напевния и поетичен език, на който тя е написана, и точно намерените думи, изразяващи родолюбиви чувства, трябваше да намеря за ораторията си автентичен език.

Избрах най-патриотичните и емоционални места от нея. Помъчих се музиката да съответства на Паисиевите внушения. Прибягнах и до „Епопея на забравените“ от Иван Вазов.

Разделих ораторията на 9 части – всяка със свой смисъл и образност, като някои от тях се застъпват, за да може тя да въздейства цялостно със своите кулминации, според историческите събития, представени от Отец Паисий. Обмислях я дълго.

Посветих ораторията на град Банско и на моя любим певец Никола Гюзелев, който изпълнява ролята на Паисий. Имал съм предвид и чудесните гласови и певчески възможности на Българската хорова капела „Светослав Обретенов“, в която аз самият пея отдавна – и като солист, и това ме вдъхновяваше.

В ораторията са вградени фолклорни мотиви, които се преплитат с черковнославянски напеви.

Слова песенни

Оратория „Паисий“ в девет части

Тодор Григоров-Терес

„О, неразумни и юроре!“

Факсимиле от партитурата на ораторията

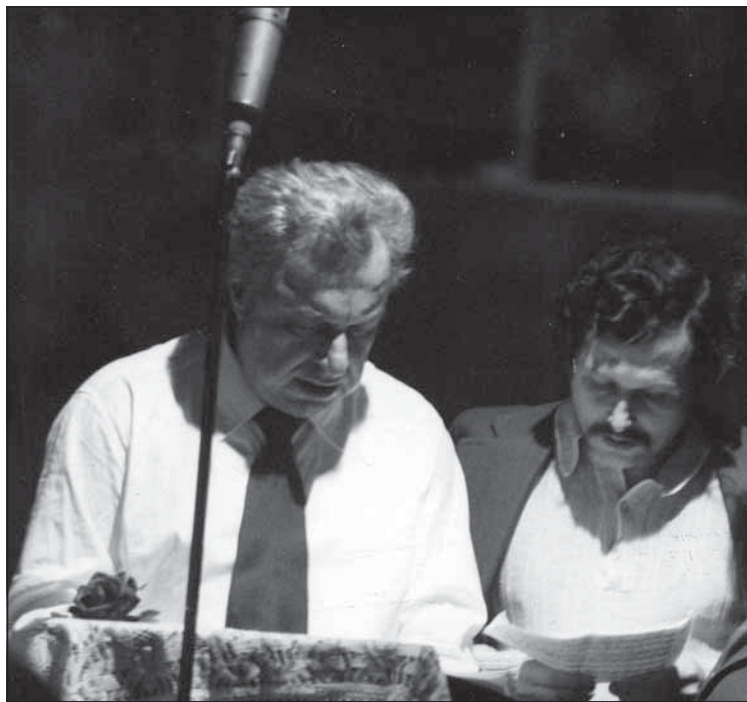

Корицата на компакт-диск със запис на ораторията (времметраене 60 минути)

Тодор Григоров-Терес е автор и на трикантарий „Аз-Буки-Вяди“ (по класическите произведения от старобългарската литература: „За буквите“ от Черноризец Храбър, „Похвала на цар Симеон“, „Азбучна молитва“ на Константин Преславски).

Изпълнява Никола Гюзелев, който пее на старобългарски език от IX век, заедно с Българската хорова капела.

Трикантарият също е издаден на грамофонна плоча.

Александър Гречанинов. „Литургия доместика“. Снимката представя момент от записа на грамофонна плоча на фирмата „Балконтон“ в храм-паметника „Св. Александър Невски“ през май 1979 г. Първи солист е Борис Христов, а втори солист – Тодор Терес

Цяр за сърце Възрожденски лековници

„Така аз презрях своето главоболие, от което много време страдах, така и от стомах много време боледувах – това презрях поради голямото желание, което имах да напиша тая историйца.“

Паисий Хилендарски
Послесловие към „История славяноболгарская“

За да не бъдеш гладен: диви смокини размеси с нитром, и да ги изяде.
(Ръкопис от XV век)

Когато човек го боли сърцето или стомаха: нека да яде плодове от капина, и то истина е, и от турунче корен нека изсуши и нека гризе и нека гълта.
(Ръкопис от XVII век)

За болестта за сърце или стомах: вземи кърмъз и от 9 братя кръв, и жълта боя от табаките, стълчи ги и пий с ракия.
(Попгригориев ликовник, 1800 г.)

За сърце, когато боли челяка на нов месец, или на вехт, или на разсип: 3 оки от бъзак корени с 5 оки вода, да ври водата 1 ока, да туриш 5 денка гюверджиле фино и 5 денка замк, а че да пие сутрина, на пладне и вечер по1 чаша.
(Самоковски лековник)

Трева като ягнешки език, чукай с листата и сипи малко вода, па цеди, да пие. Вари сакъз с вода да пие.
(Лековник на Илийчо Данаилов)

Копър вари с шикер, да пие.
(Лековник на Иванчо Килифар, 1835 г.)

Овчарска чубрица чукай, вари да пие с шекер. Дива чубрица чукай и вземи смокини да топи, да яде 5 дена. Чубрица вари с вода, да пие.
(Лековник на Любен Кефалов)

Седеф оту и на праскови семките, печи ги, па ги чукай като брашно прави, да пие.
(Лековник от Сборник на Новакович, Белград)

Из книгата „Средновековни лековници и амулети“. Състав. и ред. Анисава Милтенова, Ани Кирилова. София, Време, 1994.

Високосни години

Древните египтяни са възприемали четворката като свещено число, както и седмицата. Върху тях се изграждали основните цикли за отчитане на времето – четиригодишен за високосни години и седемдневен за седмицата. Те са свързвали това с влиянието на звездата Сириус или Сотис, за което свидетелства каменен надпис от 238 г. пр. Хр. на египетски и старогръцки език.

Четиригодишният високосен цикъл е въведен в Рим с календарната реформа на Юлий Цезар от 45 г. пр. Хр., след неговото посещение в Египет три години по-рано. Също така, той прави неделята почивен ден.

Олга Князевска

(1920 – 2011)

Олга Князевска разглежда каменен надпис в Преслав

Като деен езиковед в Института за руски език в Москва и Археографската комисия при Руската академията на науките изследва средновековната славянска ръкописна книга. Принос за старобългаристиката са нейните трудове, посветени на българските средновековни паметници и издаването на някои от най-ценните от тях.

Достойно естѣ! Вечная память!

„За буквите – О писменехъ“

Франц Миклошич – словенски езиковед (1813-1891)

„Езикът е превелик дар Божи, за да борави с него всеки каквото си поиска.“

Рецепта за мастило.
Ръкопис от XVIII в.

Научни консултанти
Проф. Надежда Драгова
Проф. Кирил Топалов
Христо Богданов

Изданието има общокултурен характер и авторите следва да избягват преки политически внушения и коментари.

Авторите носят отговорност за своите публикации.

Заглавията и подзаглавията са от редакцията.
Съкращаването на текст се съгласува с авторите.

Приемат се за печат материали до три стандартни страници на електронен носител, като илюстрациите са отделни файлове, по възможност на по-висока резолюция (мин. 180 dpi).

Благославяйте, а не кълнете!
И поправяйте – ще ви бъдем благодарни...

Броят е приключен редакционно на 27 януари 2012 г.
(Св. Йоан Златоуст)

„Ужасни времена настъпиха,
господарю мой,
ужасни ти казвам!
Всички пишат книги
– никой не ги чете.
А децата не слушат
родителите си.“

Приск, древноримски писател (V в. сл. Хр.)

„ТЪРСИМ ЕВРОПАТА!“
Възрожденски възглас

Кръст, намерен в Перперикон

До 27 януари 2012 г. сайта на „За буквите – О писменехъ“ – www.zabukvite.org са потърсили 45 535 читатели от страната и чужбина

ISSN 1312-3785

Излиза от 1979 година

Бр. 36 / януари 2012 г.

Основател на изданието
ВЕСЕЛИН ЙОСИФОВ

МЕЖДУНАРОДЕН РЕДАКЦИОНЕН КОМИТЕТ

Председател
СТОЯН ДЕНЧЕВ

Главен редактор
ИЛИЯ ПЕХЛИВАНОВ

Съредактори
ХРИСТО БУКОВСКИ, КАЛИН НИКОЛОВ

Художник
ЕВГЕНИ ВЕЛЕВ

Графично оформление, редактиране и илюстрации
КИРИЛ ИВАНОВ

ДЖУЗЕПЕ ДЕЛ'АГАТА, ЕМИЛИЕ БЛАХОВА, ТАМАРА БЪРТЪН, ТОМАС БЪТЛЪР, ЕКХАРТ ВАЙЕР, РАДОСЛАВ ВЕЧЕРКА, МАРЧЕЛО ГАРДЗАНИТИ, ДИМИТРИОС ГОНИС, ТОДОР ГРИГОРОВ-ТЕРЕС, ВАСИЛ ГЮЗЕЛЕВ, ДЖОРДЖО ДЗИФЕР, АКСИНИЯ ДЖУРОВА, НИКОЛА ГЮЗЕЛЕВ, БОЖИДАР ДИМИТРОВ, ИВАН ДОБРЕВ, НЕВЯНА ДОНЧЕВА-ПАНАЙОТОВА, АНТОН ДОНЧЕВ, РУМЯНА ЗЛАТАНОВА, ИЛИЯ ИЛИЕВ, БИСЕРА ЙОСИФОВА, ИГОР КАЛИГАНОВ, КАЛИНА КАНЕВА, ИВАН КОЛЕВ, МЕРСИЯ МАКДЕРМОТ, РОЛАНД МАРТИ, ПРЕДРАГ МАТЕИЧ, ФЛОРИАН МЕСНЕР, ХАЙНЦ МИКЛАС, ГЕОРГИ МИНЧЕВ, АЛЕКСАНДЪР НАУМОВ, Смоленски епископ НЕСТОР СВЕТЛИНА НИКОЛОВА, КОНСТАНТИНОС НИХОРИТИС, ЕЛЕНА ПАВЛОВСКА, ДМИТРИЙ ПОЛИВЯННИЙ, ГЕОРГИ ПОПОВ, МАРИЯ ПОПОВА, ЦВЕТИ РАДЕВА, НОРБЕРТ РАНДОВ, ВАЛЕНТИН РАСПУТИН, ЮРИЙ РОСТОВЦЕВ, ДЖУН-ИЧИ САТО, МАРИНА СМОЛЯНИНОВА, ХРИСТО ТЕМЕЛСКИ, ФРАНСИС ТОМСЪН, ГЕРГИНА ТОНЧЕВА, ПЕТКО ТОТЕВ, ИМПРЕ ТОТ, АННА-МАРИЯ ТОТОМАНОВА, АНАТОЛИЙ ТУРИЛОВ, ВАСИЛКА ТЪПКОВА-ЗАИМОВА, ХИЛДЕ ФАЙ, УИЛИАМ ФЕДЕР, КРИСТИАН ХАНИК, ПЕТЕР ШРАЙНЕР

Редактор-коректор
Светла Девкова

Съдейници

Ирина Бачева, Добри Бояджиев, Мария Бранкова, Владислав Василев, Диана Велкова, Вания Георгиева, Деница Илиева, Десислава Десева, Милко Кръстев, Николай Ликоваски, Пенка Манастирска, Василка Радева, Ани Стойкова, Христо Тутунаров, Веселин Чантов, Наско Якимов

Компютърна лаборатория „Джон Атанасов“

Стефан Белев, Калин Димитров, Георги Видинов, Ивелин Кадийски, Мартин Симеонов, Георги Чобанов, Венцислав Соколов, Светлослав Дечев

ИЗДАТЕЛСТВО „ЗА БУКВИТЕ–О ПИСМЕНЕХЪ“
www.unibit.bg • www.zabukvite.org

Директор
БОНКА ХИНКОВА

Секретар
Евгения Василева
Тел. 02 971 80 74

София, 1784, бул. „Цариградско шосе“ № 119
e-mail: info@zabukvite.org

Печатница
ДЕМАКС

Директор Марин Несторов

ЗА БУКВИТЕ
КИРИЛО МЕТОДИЕВСКИ ВЕСТНИК
О ПИСМЕНОХЪ

Брой 0
Година XXXIV
Януари 2012 г.
www.zabukvite.org

Връх Паисий
Южни Шетландски
острови, Антарктика
62°37'34"
южна ширина
59°54'02"
западна дължина
...
„История
славяноболгарская“.
Страница
от Софрониевия
препис (1765)
...
„Отец Паисий“.
Паметник при храм
„Св. Александър
Невски“. Скулптор
Михаил Симеонов (1962)

ЦРЬВЪ БОЛГАРСТЕМЬ!

и нареченъ славно цртьвовалъ т... за
много лѣта :

къ црь петръ втори . поагъна валь
къ црь іоанъ калима . попетр валь :
къ црь смилецъ , поіоанъ ...
къ црь бориль . по смил ...
къ црь костантинъ шншма . по ...
къ црь лаганъ . по костантина цртьвова

